

MONTSERRAT ROIG ENS GUIA PELS CARRERS DE BARCELONA

Ruta literària de *Ramona, adéu* i *El temps de les cireres*

Institució Cultural del CIC

Mar Del Campo Bujons

Mar Manyé de Gibert

Noemí Espinàs

Curs 2017 - 2018

28 de novembre del 2017

ÍNDIX

1. Introducció.....	5
2. Una pinzellada de les dues novel·les.....	8
a. <i>Ramona, adéu</i>	8
b. <i>El temps de les cireres</i>	10
3. La ruta.....	13
a. Mapa de la ruta.....	13
b. Carrer de Bailèn, 37.....	14
c. Col·legi Divina Pastora.....	19
i. Sílvia Claret: sàtira de l'ensenyament religiós i submissió de la dona...20	
d. Cinema Coliseum.....	24
i. El bombardeig.....	24
ii. Barcelona i Mundeta Ventura.....	26
iii. Mundeta Ventura: inferioritat i marginalitat intel·lectual de la dona...27	
iv. La Kati: la dona "emancipada"	29
e. La Universitat de Barcelona.....	32
i. Les manifestacions estudiantils.....	32
ii. La Caputxinada.....	34
iii. La policia a la universitat.....	36
iv. Mundeta Claret: llibertat i dependència.....	37
f. Bar Núria.....	40
i. La proclamació de la República de l'any 1931.....	40
ii. Montserrat Roig i la República.....	42
iii. La crítica entre dones.....	43
g. La Rambla.....	46
i. La Rambla i les tres generacions.....	46
ii. L'amor ideal.....	47
iii. La Natàlia.....	49
iv. "La dona catalana"	50
h. Gran Teatre del Liceu.....	51
i. L'atemptat del 1893.....	51

ii.	El Liceu i les tres generacions.....	52
iii.	L'evolució de Barcelona.....	53
iv.	Les senyorettes del Liceu.....	55
i.	Arc de Triomf i parc de la Ciutadella.....	57
i.	La Setmana Tràgica.....	57
ii.	El compromís històric: <i>Els catalans als camps nazis</i>	59
iii.	L'amenaça de violació.....	60
j.	Presó Model.....	62
i.	Història de la Presó Model de Barcelona.....	62
ii.	Salvador Puig Antich.....	63
iii.	La Natàlia: l'avortament.....	65
iv.	La maternitat.....	67
k.	Hospital Clínic.....	69
i.	La classe obrera i la burgesia.....	69
ii.	L'hospital psiquiàtric.....	71
iii.	L'adéu de Montserrat Roig.....	72
l.	Síntesi de la ruta.....	74
i.	Mapa de la ruta sintetitzada.....	74
ii.	Una pinzellada de les dues novel·les.....	74
iii.	Carrer de Bailèn, 37: per on una vegada vas passejar.....	75
iv.	Col·legi Divina Pastora: l'educació en una època grisa.....	77
v.	Cinema Coliseum: guerra i llibertat.....	80
vi.	La Universitat de Barcelona: una alenada d'aire fresc.....	83
vii.	La Rambla: universal i particular.....	85
viii.	El Liceu: l'aparador de la burgesia.....	87
ix.	Comiat.....	89
m.	Posada en pràctica.....	90
4.	Entrevistes.....	92
5.	Conclusió.....	95
6.	Bibliografia.....	97
7.	Annexos.....	101
a.	Entrevista a Maria Àngels Cabré.....	101

b. Entrevista a Betsabé Garcia.....	112
c. Enquesta.....	117
d. Espais.....	119

INTRODUCCIÓ

Feminista? Posem-hi: dona. Catalanista? Diguem-ne: catalana. Marxista? Com la majoria dels marxistes del país: aproximativament. I sumant-ho tot, “el fenomen Montserrat Roig”, arrelat en una vocació i en una decisió admirables, té un perfil insòlit. O no tan insòlit, i és igual. Ella fa la seva feina, escriu, i nosaltres la llegim.¹

No és fàcil descriure una autora com Montserrat Roig, i menys de la manera com ho fa Joan Fuster al pròleg de *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen*. Són tots els elements que esmenta l'escriptor els que han fet que sigui precisament ella l'autora seleccionada per fer el treball.

La tria no va resultar gens senzilla. De bon començament sabíem que volíem parlar de literatura escrita per dones i que tingués lloc a Barcelona. Va ser la nostra tutora qui ens va aconsellar començar amb la lectura de *Ramona, adéu*. La novel·la era plena d'indrets de la ciutat per on havíem passejat centenars de vegades: la Rambla, la Universitat de Barcelona, el Liceu, el parc de la Ciutadella... Un cop acabada, vam començar la lectura d'*El temps de les cireres*, en què reprèn el fil d'alguns dels personatges de *Ramona, adéu*. Abans d'acabar-la, ja teníem clar que totes dues serien l'objecte d'estudi del treball. Calia, però, lligar-les. El paper que tenia Barcelona en ambdues novel·les era protagonista, i així va ser com va sorgir la idea de fer-ne una ruta literària. En altres paraules, crear un itinerari que recorregués els indrets on succeïen algunes de les escenes de les novel·les. La hipòtesi que vam formular va ser la següent: Montserrat Roig i la seva obra es poden donar a conèixer a través d'una ruta literària.

Cal remarcar el fet, però, que aquest coneixement és limitat, ja que hi ha una sèrie de restriccions a l'hora de fer una ruta, i és per això que vam considerar necessari delimitar quins elements eren fonamentals per entendre l'autora i la seva obra, i cercar-los en les novel·les. Investigant, els vam esbrinar. En primer lloc, la dona. Montserrat Roig fa sortir les dones de casa al carrer i fa que expliquin com entenen la realitat. En segon lloc, Barcelona, que al llarg de la seva narrativa no tan sols és l'espai que delimita l'acció, sinó que esdevé un personatge més. Finalment, els esdeveniments històrics.

¹ FUSTER, J.: Pròleg. *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen*. Barcelona: Edicions 62, 1979. p. 17

El que calia fer, primerament, era llegir i rellegir d'una manera minuciosa ambdues obres per conèixer-ne l'argument, el tema, els personatges, l'espai i el temps. Durant aquesta segona lectura calia marcar quins indrets podia resultar interessant visitar i per què. També s'havien de subratllar tots els passatges de la novel·la que tractessin els tres temes en què havíem decidit centrar-nos: la dona, Barcelona i la història. Alguns d'aquests fragments seleccionats es llegirien posteriorment en els diferents punts de l'itinerari. Aquí, cal fer un incís, i és que no només ens podíem basar en les dues novel·les, sinó que calia partir també del recull de contes anterior de l'autora, *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen*; de la novel·la posterior, *L'hora violeta*, i del recull d'articles i reflexions *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*, fet que ens ajudaria a entendre la concepció del món que tenia l'autora. Un cop fetes aquestes lectures, es podia dur a terme el desenvolupament del treball, dit d'una altra manera, la part de la investigació pròpiament dita. En aquest punt és on calia fer una recerca profunda. Pel que fa a tot allò relacionat amb la història, vam fer una primera aproximació als diferents temes amb, entre d'altres, el volum VI de la *Història de Catalunya* de Josep Termes, però vam aprofundir-hi a través de pàgines web com ara la de la Universitat Complutense de Madrid per estudiar el tancament de la Universitat o la de l'Institut d'Estudis Catalans, on es parla, per exemple, del bombardeig del Coliseum. Pel que fa a la dona i Barcelona, la recerca va resultar més complexa, ja que sovint ens mancava informació; en aquest cas, ens vam basar tant en articles periodístics com en tesis i, fins i tot, en treballs de fi de grau. Cal esmentar Christina Dupláa, qui, sovint, ha estudiat l'obra de Roig lligada a ambdós temes; per exemple, amb "Ideologia i estètica de la ciutat a l'obra de Montserrat Roig: història de l'avanç espacial de Barcelona i les seves dones". Un cop ja coneixíem l'autora i teníem la ruta conformada, va arribar el moment de les entrevistes, que vam fer a dues expertes en Montserrat Roig i feminisme que feia poc que havien publicat treballs sobre l'autora: M. Àngels Cabré i Betsabé Garcia.

De tota aquesta investigació, en va sorgir el treball, que comença amb una pinzellada tant de *Ramona*, adéu com d'*El temps de les cireres*, de manera que sigui entenedor per a tothom, hagi llegit o no hagi llegit les novel·les. Fet això, ja es pot donar inici a la ruta amb un mapa amb els indrets per on passa marcats. A partir d'aquí, cada punt es correspon amb una de les parades de la ruta, que surt de casa de l'autora, al carrer de Bailèn, 37, i acaba a l'Hospital Clínic. Un cop acabades cadascuna de les deu parades, vam ensopegar amb un

nou obstacle: la ruta era, pel fet que les distàncies entre els indrets escollits eren massa llargues i perquè les explicacions durarien massa temps, gairebé impracticable. Aleshores, el punt següent és precisament el d'una síntesi de la ruta. Després de la creació d'aquesta síntesi, va arribar el moment de la prova final, la posada en pràctica amb un grup de gent per comprovar si la hipòtesi era certa o falsa i poder fer-ne una valoració, que constitueix un altre punt del treball. A continuació, hi ha una valoració del contingut més important extret de cadascuna de les entrevistes. Finalment, hi trobem la conclusió, la bibliografia i els annexos.

Un dels aspectes més curiosos que ha sorgit durant la redacció del treball ha estat la publicació de *Rutes literàries de Barcelona*, de Maria Nunes, que recull rutes de diversos autors: Teresa Juvé, Narcís Oller, Josep Maria de Sagarra i Montserrat Roig. Concretament, proposa una ruta de *Ramona, adéu, El temps de les cireres* i *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*. La primera edició d'aquest llibre va ser publicada el mes de setembre del 2017 i, tot i que alguns espais seleccionats coincideixen amb els de la nostra ruta, l'estructura i l'extensió són molt diferents.

En definitiva, el que busquem amb aquest treball de recerca és entendre Montserrat Roig i la seva narrativa passejant pels mateixos indrets que un dia ella va recórrer i que conformen la seva geografia literària. És per això que el títol no podia ser cap altre que "Montserrat Roig ens guia pels carrers de Barcelona", ja que l'objectiu és que ella esdevingui amb nosaltres la conductora d'aquest passeig, un passeig per la ciutat que va inspirar tota la seva narrativa. I quina millor manera hi ha de començar aquest recorregut que amb les seves paraules:

I ara, des d'una Barcelona que comença a perdre fins i tot la nostàlgia d'aquell to de reina destronada, intentaré d'edificar per a tu el perfum de la història.²

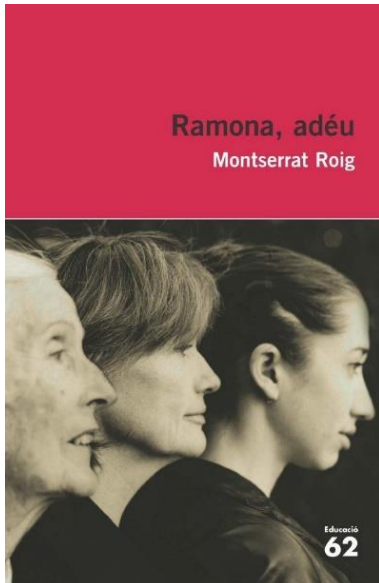
Seguim, doncs, la flaire d'aquest perfum.

² ROIG, M.: *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen*. Barcelona: Edicions 62, 1979. p. 47

UNA PINZELLADA DE LES DUES NOVEL·LES

Aquest escrit té com a objectiu fer un resum de les dues novel·les que ens ocupen: *Ramona, adéu* i *El temps de les cireres*.

Ramona, adéu

L'any 1972 es va publicar *Ramona, adéu*, la primera novel·la de Montserrat Roig. En aquest llibre l'autora recupera alguns dels personatges del seu recull de contes *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen* (1970), i inicia la creació d'una saga que continuarà amb *El temps de les cireres* (1977) i *L'hora violeta* (1980). Es podria dir, doncs, que aquest llibre és la gènesi del que serà el seu cicle novel·lístic.

Font:
www.casadellibro.com

Per començar, *Ramona, adéu* té com a tema central l'amor. Un tema que Montserrat Roig tracta a través de la història de tres dones d'una mateixa família: àvia, mare i filla. Totes

tres centren la seva vida en la recerca de l'amor, una recerca que no acaba amb els resultats esperats. Per tant, un altre dels temes de la novel·la és el fracàs.

Així doncs, les tres protagonistes de l'obra són l'àvia, la mare i la filla de la família Ventura-Claret. Totes tres comparteixen no només un vincle familiar sinó també el nom; totes tres s'anomenen Mundeta, que tal com explica una d'elles: "Tothom creu que és un diminutiu de Raimunda, però en realitat ens diem Ramona".³ El fet que tinguin un mateix nom i que formi part del títol dóna una visió d'unitat al lector.

En primer lloc, cal parlar de l'àvia, Mundeta Jover, a qui coneixem a través d'un diari personal que recull trenta-set dies de la seva vida de vint-i-cinc anys que van des del 1894

³ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 140

fins al 1919. Es tracta d'una dona frustrada, casada amb Francisco Ventura, un home apagat que no es correspon amb el seu amor ideal, format a partir de la lectura de novel·les romantiquetes. És aquesta frustració matrimonial que la porta a iniciar una aventura amb un estudiant. Resulta, doncs, innegable que hi ha un paral·lelisme amb *Madame Bovary*, de Gustave Flaubert.

En segon lloc, Mundeta Ventura, la mare, és una dona poruga i submissa. És el seu monòleg interior, mentre busca el marit després del bombardeig del Cinema Coliseum de l'any 1938, que inicia i acaba la novel·la. La seva vida grisa s'explica a partir del fet que el seu primer amor —Ignasi Costa— i la seva millor amiga —la Kati— se suïcidin. Accepta casar-se amb Joan Claret i la seva dependència d'ell és absoluta. Viu també aliena a tot allò que l'envolta a nivell polític, ella mateixa confessa: “No vaig començar a adonar-me d'això de la política fins al dia en què proclamaren la República”.⁴

Finalment, Mundeta Claret, la filla, se situa en els últims anys del franquisme i està estretament lligada a les lluites estudiantils, així com al passat més recent. Aquest fet s'explica tenint en compte que Montserrat Roig considerava que la guerra i la postguerra havien marcat la seva generació, que és la generació d'aquest personatge. Mundeta Claret és, aparentment, la més lliure de les tres protagonistes per l'època en què creix. Tot i això, viu també atrapada en una relació que la fa infeliç amb un home, Jordi Soteres, de qui depèn absolutament. La seva inseguretats i timidesa, sumades a una baixa autoestima, la porten al límit d'exercir la prostitució senzillament per deixar bocabadats els seus amics: “M'admiraran i pensaran que sóc una dona emancipada”.⁵

Quant a l'espai, *Ramona, adéu* se situa a Barcelona, sobretot a l'Eixample, el barri burgès per excel·lència, i és que les tres dones pertanyen a aquesta classe social, de la qual Montserrat Roig fa un repàs. Cal destacar que les històries d'amor clandestines de les tres protagonistes se situen fora d'aquest àmbit; al parc de la Ciutadella, a la carretera de l'Arrabassada i a la part alta. Resulta rellevant el fet que Barcelona no és tan sols l'escenari que emmarca la història i els personatges, sinó que té una significació en si mateixa i es

⁴ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 62

⁵ *op. cit.* p. 165

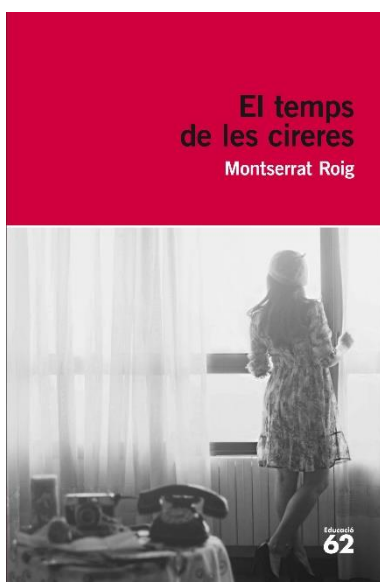
converteix en un personatge més. És, doncs, un element viu que canvia al llarg de la novel·la.

Tal com diu l'escriptora i crítica literària Lluïsa Julià:

A través de la nissaga Ventura-Claret-Miralpeix, Roig incorpora i debat els temes candents dels anys seixanta i setanta; ho fa amb perspectiva històrica i visió crítica sobre la realitat que vivia, tant personal com col·lectiva: tant des del punt de vista polític, social, com des de la perspectiva dels reptes que se li plantejaven per ser dona. Relata i explica una societat en transformació, que ja forma part de la nostra història. En sap copsar els neguits i els comportaments, sobretot de la generació de joves, que, com ella, van formar-ne part en primera persona.⁶

Per concloure, a través de la història d'una àvia, una mare i una filla, Montserrat Roig és capaç de presentar al lector tres èpoques diferents i tot el que això implica; es presenten els fets històrics, un espai que evoluciona al ritme dels personatges i el canvi generacional. No podem oblidar que són tres personatges femenins i que, per tant, l'autora mostra també com canvia la vida de la dona al llarg dels anys.

El temps de les cireres

Font:

www.casadellibro.com

L'any 1976 es va publicar la novel·la *El temps de les cireres*, que va ser guardonada amb el Premi Sant Jordi de novel·la aquell mateix any. Com ja hem dit abans, aquesta obra forma part d'una trilogia escrita per Roig en la dècada dels setanta que també està composta per *Ramona, adéu* (1970) i *L'hora violeta* (1980).

El títol prové de la cançó "Le temps des cerises", amb lletra de Jean-Baptiste Clément. És una cançó fortament associada a les lluites de la Comuna de París del 1871. Ella la va agafar com a símbol. El poeta parlava que volia que arribés el temps de les cireres perquè aleshores tornarien

a ser feliços i les matances s'acabarien. Llavors el sentit del títol és el resum del tema

⁶ JULIÀ, LL.: "Montserrat Roig, el valor de la paraula compromís". *Serra d'Or*, núm. 610-620, 2011

d'aquesta obra: la recerca desesperada de la felicitat i el sentit de la vida d'aquesta família, ja que es troben enmig d'una època grisa. Els personatges de l'obra desitgen que arribi aquest "temps de les cireres".

La novel·la està estructurada en cinc parts: *Gorgs*, *Aroma de tardor*, *Corns de caça*, *Quietud*, *Becaines d'àngels custodis i Només somnis*. A més a més està escrita en tercera persona omniscient, i l'acció transcorre en una setmana, la del retorn de la Natàlia.

Natàlia Miralpeix és la protagonista de l'obra. Retorna a Barcelona, més concretament a l'Eixample, després d'haver viscut dotze anys a França i Anglaterra, uns dies després de l'execució de Salvador Puig Antich, l'any 1974. Montserrat Roig utilitza aquesta execució per parlar de la cruesa de la dictadura franquista.

En aquesta novel·la sovint es retorna al passat, a records de la família Miralpeix, ja que la Natàlia intenta reconstruir el passat i el present de la seva família en la novel·la. Així que en la novel·la es parla de tres generacions de la seva família. Per descriure els personatges de la novel·la (i les tres generacions), Roig utilitza l'espai de la ciutat en què viuen i les seves cases. La generació més antiga, la que té menys recursos, viu a l'Eixample, mentre que les que ja s'han enriquit viuen a la part alta de la ciutat. Quan la Natàlia arriba a la ciutat va a viure al pis de la seva tia, situat al carrer Bruc; l'Harmonia, antiga mestra de la Natàlia, viu en un petit àtic de la Diagonal, i el seu germà viu en un dúplex al carrer Santaló.

A més a més, la Natàlia manté una relació amb tota la família Claret-Miralpeix. Així doncs, l'autora retrata personatges diversos que tenen en comú la seva tristor, ja que ho veuen tot perdut en el món que viuen amb les conseqüències de la guerra i els tràngols de la postguerra. És a dir, en aquesta novel·la, Montserrat Roig fa un retrat de la família Miralpeix en plena decadència.

Cal esmentar que a *El temps de les cireres* hi surt un llimoner que ja no existeix, que és un objecte simbòlic de l'obra. La Natàlia, la protagonista, descobreix, en tornar a Barcelona, que l'arbre ha desaparegut. I, si el llimoner ha desaparegut, també s'ha esvaït la infantesa. Ho descobreix tot alhora. Aquest llimoner és utilitzat per evocar els drames de la

postguerra. En el llibre *Digues que m'estimes encara que sigui mentida* Roig ens diu que, quan escrivia *El temps de les cireres*:

Volia que la senyora Patrícia Miralpeix passegés la seva desesperació per un reducte clos i, aleshores, sense saber ni com ve ni com va, aparegué davant els meus ulls el llimoner i em va arribar la seva fragància. Vaig pensar que 'el detall' del llimoner era bo per a expressar el temps perdut de la Natàlia Miralpeix —que no era el meu temps perdut— i el vaig elegir a posta.⁷

El temps de les cireres ha rebut globalment bones valoracions, prenem les paraules de l'escriptor, poeta i crític literari Xavier Serrahima com a exemple:

El temps de les cireres, de la grandíssima Montserrat Roig —que mai no enyorarem prou ni ens planyerem prou pels llibres que la seva marxa massa abans d'hora ens impedí de llegir—, no és que mereixi una nova oportunitat, és que en mereix unes quantes més. És una d'aquelles obres dels anys setanta amb les quals el pas del temps no tan sols s'ha mostrat clement, sinó que ha beneficiat, que ha enriquit. Mentre d'altres, segons el meu parer, excessivament influïdes per la voluntat d'experimentalisme formal i lèxic, han quedat, en el millor dels casos, com a mostres conjunturals, de l'època, amb un simple valor acadèmic o arqueològic, aquesta manté, en gran mesura, la seva vigència.⁸

Com a conclusió, podem dir que Roig reconstrueix la història de la família de la Natàlia utilitzant l'esquema de la saga familiar, propi de la novel·la realista. Malgrat que, al principi, els canvis que ha patit Barcelona durant la seva absència deceben la Natàlia, aprèn a estimar la ciutat una altra vegada.

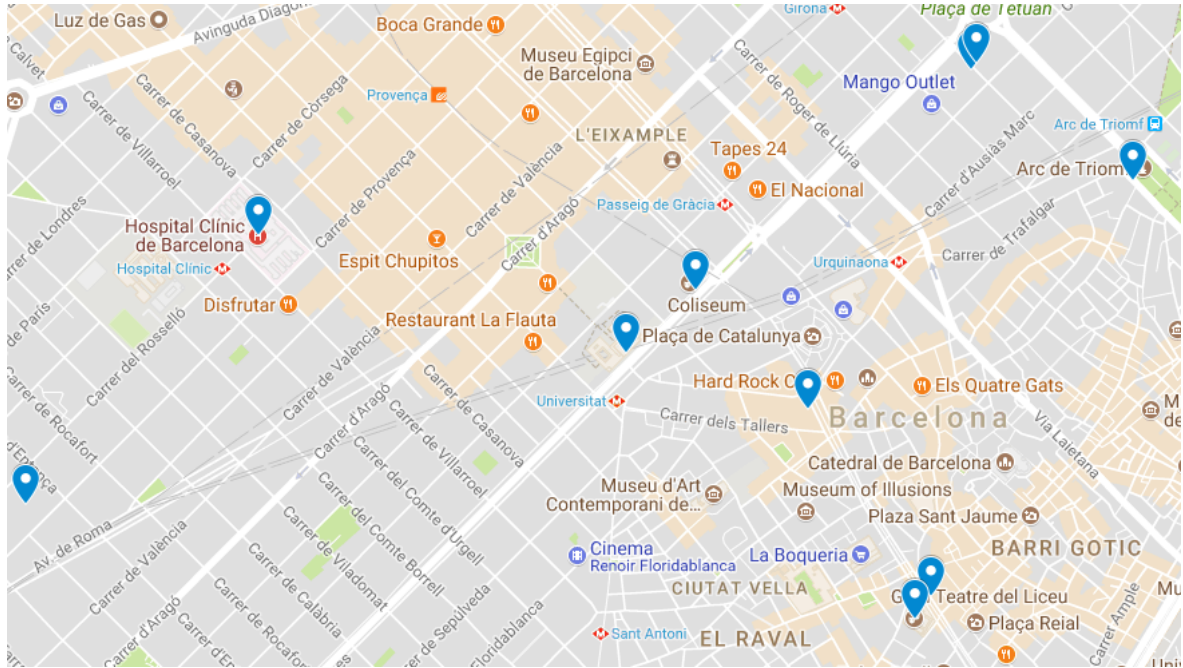
⁷ ROIG, M.: *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*. Barcelona: Labutxaca, 2010. p. 64

⁸ SERRAHIMA, X.: *Els fruits malmenats* [en línia]. <http://www.racodelaparaula.cat/2016/10/30/el-temps-de-les-cireres-montserrat-roig/#axzz4zQkcpRSP> [consulta: 25-11-17]

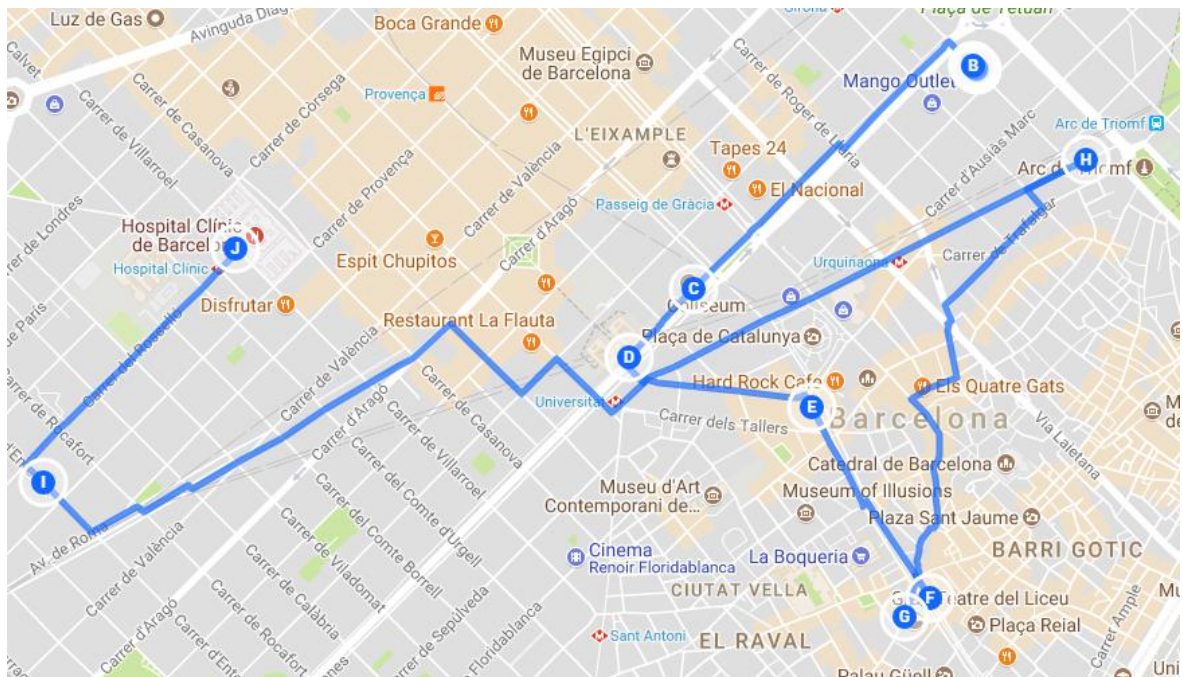
LA RUTA

Mapa de la ruta

El mapa següent mostra els indrets de la ruta:

El mapa següent mostra la ruta i l'ordre que segueix:

Carrer de Bailèn, 37

Sóc de l'Eixample de la nostra estimada ciutat. D'un barri de segona categoria, amb esglésies que es fan la competència dominical. D'un barri de senyores pones i de *senyors* que posseeixen més *seny* que *or*. Vaig néixer el dia de sant Antoni, el dia dels enamorats, en una casa amb pati al darrere. Un pati ple de gats i de geranis. En una casa d'aquestes on no fa ni fred ni calor; amb olor de sofregit, al celobert, i amb canonades de l'any de la picor, que s'esbotzen cada dos per tres.⁹

Ens trobem al barri en un altre temps burgès de l'Eixample, al número 37 del carrer Bailèn, on el 13 de juny de 1946 naixia Montserrat Roig. Aquest apartat tracta la biografia de l'autora, que, a més a més, lligarem breument amb un dels aspectes que van marcar la seva infància: l'ensenyament religiós. De fet, a l'altra banda del carrer es pot veure el Col·legi Divina Pastora, on Montserrat Roig va estudiar fins als 13 anys.

Font:
<http://www.elcritic.cat>

Doncs bé, com ja hem dit abans, Montserrat Roig va néixer l'any 1946, al carrer Bailèn de Barcelona. Ens situem, per tant, set anys després del final de la Guerra Civil, en plena dictadura franquista, en uns anys de por, pobresa, repressió política i social, falta de llibertats i persecució de la llengua i la cultura catalanes. Neix en el si d'una família de la petita burgesia de l'Eixample barceloní. Filla de Tomàs Roig, un advocat i escriptor

⁹ ROIG, M.: *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen*. Barcelona: Edicions 62, 1979. p. 5

conservador i catòlic, i d'Albina Francitorra, una activista política i literària, d'esquerres i feminista. Als vint anys es va casar amb l'arquitecte Albert Puigdomènech, de qui es va separar al cap de tres anys. Posteriorment, va iniciar una relació sentimental amb Joaquim Sempere i Carreras. Va tenir dos fills: Roger i Jordi.

Pel que fa els estudis, fins als 13 va anar a un col·legi de monges, el Divina Pastora, del qual guarda un mal record. De fet, assegura: "No els perdono que no m'ensenyessin a pensar ni a dubtar, que no m'ensenyessin res, vaja".¹⁰ Va deixar enrere aquesta etapa i als 15 anys va començar a fer teatre a l'Escola d'Art Dramàtic d'Adrià Gual, l'EADAG, la seu de la qual era la cúpula de l'aleshores Cinema Coliseum. Aquest contacte amb el món teatral la va introduir en l'obra de Brossa, Espriu i Pedrolo. Poc després, però, va abandonar els escenaris i va començar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona. En aquest nou entorn va ser quan va publicar els seus primers contes i es va implicar en política. En efecte, va participar en nombrosos moviments de protesta, com ara la Caputxinada, i va estar vinculada al PSUC i a l'Assemblea d'Intel·lectuals Catalans, entre altres organitzacions. L'any 1970 es va doctorar.

Va ser a la universitat on va fer les seves primeres provatures literàries, va escriure molts contes, alguns dels quals formarien part de la seva obra inicial: *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen*, per la qual l'any 1970 va ser guardonada amb el Premi Víctor Català.

Aleshores va continuar escrivint. A partir del llibre anterior va publicar la seva primera novel·la: *Ramona, adéu*. Ambdues obres compartien, tal com ella va afirmar, "la reflexió sobre la dona davant la vida i davant la història".¹¹ De fet, al llarg de tota la seva obra, Roig fa sortir les dones al carrer perquè diguin com veuen el món que les envolta. Escriu la crònica d'uns personatges femenins marcats per les seves relacions amb el món masculí.

Així doncs, es pot afirmar que ja des de l'inici es va evidenciar la seva voluntat de crear una saga que tingués lloc a l'Eixample barceloní centrada en la petita burgesia. Si tria precisament aquest barri és pel fet que va ser on va néixer i es va criar; ella mateixa diu:

¹⁰ TORRES, A.: *La memòria viva*. Carcaixent: Sembra Llibres, 2016. p. 15

¹¹ *op. cit.* p. 38

“Jo vaig néixer a la dreta de l’Eixample, quan al meu carrer encara hi havia llambordes, i els plàtans eren d’un verd lluent i esponjós”.¹²

La saga va començar amb *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen* (1971) i *Ramona, adéu* (1972). Va continuar amb *El temps de les cireres* (1977), Premi Sant Jordi, *L’hora violeta* (1980) i *L’òpera quotidiana* (1982). Cal destacar que cada personatge d’aquesta saga té una doble lectura: d’una banda, la sentimental, i, de l’altra, el moment històric concret en què està situat. I és que, de fet, els esdeveniments històrics com a protagonistes són una de les característiques fonamentals de l’obra de Roig. A més a més, cal ressaltar que, al llarg d’aquesta saga i en tota l’obra de Roig, Barcelona no se’ns presenta només com un espai físic on té lloc l’acció, sinó com a personatge que participa en la intriga.

Més endavant va publicar *La veu melodiosa*, *L’agulla daurada* i *El cant de la joventut*. Aquest darrer llibre va ser l’últim de la seva creació i, com el primer, és un recull de contes.

A banda de les novel·les, Montserrat Roig va treballar com a periodista. Va començar col·laborant en el diari *Treball*, vinculat al PSUC, on va escriure alguns articles sota el pseudònim *Capità Nemo*. Va treballar també a *TeleXprés*, on va escriure un total de 60 articles a la secció *Los miércoles letras* fins al març del 73, i a *Mundo Diario*, sempre al servei de les llibertats polítiques i en contra del franquisme. En aquest diari, Roig es va dedicar a ensenyar al gran públic els personatges que havien tingut un paper important durant la

¹² ROIG, M.: “De finestres, balcons i galeries”. *Digues que m’estimes encara que sigui mentida*. Barcelona: Edicions 62, 1991. p. 147

República i la Guerra Civil, amb l'objectiu de rescatar la memòria històrica. Va formar part de la redacció de les revistes *Arreu* l'any 1976 i *Triunfo* fins al 1977, on va escriure articles de diverses temàtiques, en què sovint es veia reflectida la seva tendència d'esquerres i el seu pensament feminista.

Cal esmentar també *Els catalans als camps nazis*, considerada per la crítica l'obra més impactant de l'autora tant per la forma com mostra l'experiència dels republicans als camps de concentració nazis durant la Segona Guerra Mundial com per la seva pràctica periodística. L'obra, la primera edició de la qual va ser publicada ara fa quaranta anys, va tenir un fort impacte a tots els nivells —polític, social i familiar— en els deportats. Com diu Rosa Toran, historiadora, vicepresidenta de l'Amical de Mauthausen i autora de la introducció de la nova edició de l'obra, tothom qui vulgui entrar en la coneixença de la deportació dels republicans catalans ha de partir de l'obra de Roig.

Després de la mort de Franco i el naixement del seu fill Jordi va engegar un nou camí: el de la televisió. Va començar a treballar al circuit català de TVE, i va guanyar molta popularitat amb el seu programa *Personatges*. En aquest programa entrevistava gent que fins aquell moment no havia tingut veu, com Antoni Tàpies o Marta Mata, entre molts altres. El programa va ser eliminat poc després, teòricament a causa del fet que no quedaven més persones interessants a entrevistar. Tot i això, sembla que el motiu per a la cancel·lació va ser la militància política de Roig. A més a més, TVE va vetar Montserrat Roig i va suprimir també de la programació els capítols de la sèrie literària *Encuentros con las letras*, que havia gravat amb Josep Maria Castellet i Vicent Andrés Estellés.

Pel que fa al seu estil i les influències que va rebre, Roig es va trobar una tradició literària malmesa pel franquisme, però, tot i això, va investigar aquest passat. La figura que més la va marcar va ser la de Mercè Rodoreda, sobretot per la seva condició de dona. D'ella en va treure un llenguatge contemporani i molt elaborat. Això no obstant, en un determinat moment va veure que li calia distanciar-se de Rodoreda. També va fixar-se en Víctor Català, Josep Pla, Salvador Espriu, Josep Carner i Narcís Oller, entre d'altres.

Montserrat Roig va viatjar arreu i en els seus viatges va fer articles, assajos, va treballar com a professora universitària, entre altres coses. L'any 1990, quan es trobava als Estats Units, va haver de tornar a Barcelona, on li van detectar un càncer de pit. El 10 de novembre del 1991, amb només quaranta-cinc anys, va morir a la Clínica del Pilar. L'última obra de Roig porta per títol *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*, i està considerada el testament literari de l'autora.

Es podria dir, doncs, que la mort va interrompre l'obra de Roig en un moment prometedor. Ella mateixa va dir: "suposo que calen anys d'aprenentatge per saber una mica què és la creació...",¹³ la qual cosa indica que considerava la narrativa un gènere de maduresa.

Per acabar, la història de Roig no es pot separar de la història col·lectiva de la seva època, és el resultat del seu temps. La seva narrativa va lligada al seus records infantils i juvenils, però també a la lluita política. Roig, amb els seus articles i amb els seus llibres, va construir memòria, no només col·lectiva, sinó també la petita memòria de l'experiència de la vida quotidiana. Va explicar la història explicant les històries que amagaven els patis de l'Eixample, les històries de dones que construïen les seves pàtries. Això, sumat a la pluralitat i a l'abundància de la seva obra, que abraça novel·la, narracions, assaig, biografia, periodisme escrit i audiovisual, i també teatre, fa que altres autors ens la descriguin com la primera autora total que ha tingut la literatura catalana.

¹³ www.escriptors.cat/autors/roigm/pagina.php?id_sec=1845 [consulta: 29-9-2017]

Col·legi Divina Pastora

Les nenes que anàvem a aquest col·legi, la Divina Pastora, sortíem a l'hora de l'esbarjo a un pati perpendicular, si no ho recordo malament, voltat de galeries cobertes i amb roba estesa penjada. [...] Segons les monges, el nostre destí tenia, només, dues sortides, o santes o prostitutes. Els col·legis de monges foren una gran escola d'ateisme. Aquest pati no ha sortit mai dins la meua geografia literària.¹⁴

“Jo vaig anar a la Divina Pastora”¹⁵ i “jo vaig ser ovejita del Señor”¹⁶ van ser les dues frases que Montserrat Roig va pronunciar entre rialles quan, en una entrevista, Josep Maria Espinàs li va preguntar on havia estudiat. Per tant, es pot dir que Montserrat Roig recordava amb humor els seus anys al Col·legi Divina Pastora, uns anys durant els quals ella assegura que no va aprendre res i que la van portar a tenir una visió crítica de l'ensenyament religiós, fet que es reflecteix al llarg de la seva obra.

El matrimoni Roig-Francitorra, pares de set fills i antics alumnes dels maristes i les salesianes, no van dubtar a l'hora d'inscriure la seva filla Montserrat al col·legi privat que tenien davant de casa, que a ells els sortia de franc i que oferia un ensenyament una mica més allunyat del franquisme que les escoles municipals.

Una escola on el que era veritablement important era saber parar taula i preparar el dinar, aprendre a formar files i respectar les normes sense discussió va resultar, gens sorprenentment, poc encertada per a la curiosa, xerraire i entremaliada Montserrat Roig. Ella i les seves amigues eren castigades constantment per provocar les monges amb entremaliadures com ara col·locar un llaç de paper damunt el cap de la mestra de labors o amagar un globus mig desinflat dins del pupitre i fer-lo sonar com si fossin pets.

¹⁴ ROIG, M.: *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*. Barcelona: Labutxaca, 2010. p. 211

¹⁵ GARCIA, B.: *Amb uns altres ulls*. Barcelona: Rocaeditorial, 2016. p. 33

¹⁶ *op. cit.* p. 33

Els seus pares, quan ella tenia només tretze anys i amb el Batxillerat Elemental encara per acabar, van decidir canviar les seves filles d'escola, ja que pensaven que eren massa rebels. Va ser aleshores quan Montserrat Roig va acabar a l'Institut Montserrat, del qual guarda bons records, senzillament perquè, tal com va dir:

Eren homes que ens tractaven com a persones, i per a mi això va ser una revelació. Era la primera vegada que em castigaven, no perquè no tingués pietat o per alguna falta d'urbanitat, sinó perquè no estudiava. Valoraven l'estudi, i jo vaig agrair molt aquest canvi.¹⁷

Montserrat Roig no va perdonar mai les monges, encarregades, tal com ella assegura, d'educar la majoria de nenes de la seva generació "cap al victimisme, la resignació i la por de ser nosaltres mateixes",¹⁸ i és, tal vegada per això, que les monges apareixen tant a *Ramona*, adéu com a *El temps de les cireres* com en altres obres de l'autora.

Sílvia Claret: sàtira de l'ensenyament religiós i submissió de la dona

Entre les nombroses referències a l'ensenyament religiós que apareixen en les dues novel·les que ens ocupen, la més impactant és, potser, la que té lloc al pis d'una de les famílies a *El temps de les cireres*. Es tracta d'una escena protagonitzada per Sílvia Claret i les seves tres amigues del col·legi de monges quan es troben totes quatre soles al pis de la Sílvia.

Sílvia Claret és la muller d'en Lluís, el germà de la Natàlia. Són un matrimoni molt tradicional de la burgesia catalana, ell és un famós arquitecte i ella una mestressa de casa. Si resulten interessants és perquè la Sílvia va estudiar en un col·legi religiós, fet que l'autora repeteix en més d'una ocasió. El personatge encarna el tipus de dona que aquests centres buscaven formar: una dona la missió de la qual és tenir cura del seu fill i de la llar, que és precisament el que les monges del Col·legi Divina Pastora van intentar inculcar a Montserrat Roig. Això ve donat pel fet que la religió cristiana ha insistit que la dona va ser creada a partir de la costella de l'home amb l'única finalitat de fer-li companyia:

¹⁷ *op. cit.* p. 55

¹⁸ *op. cit.* p. 56

Després, el Déu Etern digué: “No és bo que l’home estigui sol. Li faré una ajuda convenient” [...] I de la costella que havia tret de l’home, el Déu Etern en va fer una dona i la dugué a l’home.¹⁹

Per tant, és a la Bíblia on apareix el concepte de l’home poderós i de la dona subordinada. Tenint en compte que la Bíblia és el conjunt de textos pels quals es regeix el cristianisme, és natural que l’Església busqués que en els matrimonis fos l’home qui prengués les decisions i manés en la família i, per tant, que l’educació en col·legis religiosos pretengués inculcar aquests ideals.²⁰

És potser per encarnar aquesta realitat que Montserrat Roig crea el personatge de la Sílvia, les grans preocupacions de la qual són: el seu aspecte físic, “la Sílvia Claret tenia molta feina a no engreixar-se”;²¹ la realització de les tasques domèstiques, “ai! no li vaig comprar el sabó per a pells delicades!”,²² i tenir cura del seu fill, “fer jerseis per al nen”.²³

Cal destacar que en Lluís es casa amb ella buscant precisament una dona així. El lector ho descobreix quan sabem que la Sílvia havia de ser ballarina i tenia al davant una prometedora carrera com a solista del cos de dansa del Liceu, una activitat que trobarà a faltar la resta de la seva vida i que va abandonar sense dubtar després de tenir la conversa següent amb el noi: “Si et cases amb mi, li va dir en Lluís, has de deixar el ball”.²⁴ Si ell li demana això és probablement perquè desitja que ella depengui també econòmicament d’ell, una manera d’assegurar-se que la dependència sigui absoluta. També per assegurar-se que ell esdevingui l’única figura que sustenta la seva existència.

Més endavant, en la novel·la se’ns presenten les amigues d’aquest personatge, a les quals va conèixer al col·legi de monges i amb qui aconsegueix mantenir el contacte gràcies al fet que els marits esdevenen també amics entre ells. Les amigues, la Merche, la Dolors i la Teresa, tenen el mateix estil de vida i comparteixen les mateixes preocupacions.

¹⁹ La Bíblia de Pau Sais i Manuel Sais. Gènesi 2, 3

²⁰ Carrero, M., *Machismo y religión* [en línia]

²¹ ROIG, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 39

²² *op. cit.* p. 38

²³ *op. cit.* p. 42

²⁴ *op. cit.* p. 41

Una tarda, els marits queden per veure el futbol i les dones per fer una sessió de Tupperware. En principi, les quatre parelles es troben a la mateixa casa, els homes al menjador i les dones a la cuina. Després, els homes abandonen la llar a l'hora del futbol i és llavors quan es coneix l'altra cara de la Sílvia, la Merche, la Dolors i la Teresa. Tan bon punt es queden soles, comencen els crits i la celebració: "Ara ja ens hem quedat soles! Visca!"²⁵ Aleshores deixen els recipients de banda i, assegudes a terra, comencen a menjar pastissos i a beure xerès i conyac. Es comencen a despullar i acaben totes en pantis i sostenidors.

Tot seguit, comencen un joc anomenat mut que consisteix a representar amb mímica algú o alguna cosa i que les altres ho endevinin:

La Sílvia posava els ulls en blanc i movia molt les mans, què fas, ara? Sembla que resi el rosari, digué la Merche. La Teresa i la Dolors alhora, la *madre* Rosario?²⁶

Després comencen a interpretar les altres monges de l'escola i entre rialles en fan una burla, tant d'elles com dels seus càstigs. Van dient frases com ara "di a tu madre que si mañana no te lava el uniforme, que te vamos a quemar las manos",²⁷ "habla en cristiano",²⁸ "desvergonzada, impura"²⁹ o "¡desnuda! ¡esto es un pecado mortal!"³⁰ Encara encarnant les monges es comencen a besar els llavis i les sines, a mossegar-se les unes a les altres. No és fins que han acabat que s'adonen del que ha passat i, avergonyides, van marxant d'una en una. Quan la Sílvia es troba sola entra a la dutxa i es rasca amb la pedra surera, entenem que per eliminar tota impuresa.

Com ja hem dit abans, es tracta d'un grup de dones submises que han viscut sempre reprimides i amb por de ser elles mateixes. Per tant, és natural que, quan la figura dominant, el marit, desapareix, portin la llibertat al límit i actuïn de la manera com ho fan. Ho fan sense ser-ne plenament conscients i quan se n'adonen se'n penedeixen immediatament. Aquest sentiment de culpa prové també de l'educació rebuda, ja que en l'educació religiosa la culpa s'utilitza com a element de manipulació. Elles actuen amb absoluta llibertat i quan

²⁵ *op. cit.* p. 200

²⁶ *op. cit.* p. 202

²⁷ *op. cit.* p. 203

²⁸ *op. cit.* p. 203

²⁹ *op. cit.* p. 203

³⁰ *op. cit.* p. 203

s'adonen que el que han fet no era el que s'esperava d'elles, se n'avergonyeixen. Per tant, Montserrat Roig posa de manifest la submissió de la dona i alguns dels aspectes que ella detestava de l'ensenyament religiós.

Cinema Coliseum

La Patrícia, l'explosió del Colisèum ha estat espantosa. Vosaltres heu sentit el terrabastall, preguntava la tieta Sixta. I totes dues que sí, que l'havíem sentit, i jo vaig contestar que encara no m'havia llevat perquè avui em feien molt de mal les varius de les cames i que els vidres de la galeria s'havien esbocinat. I la tieta Sixta i la Patrícia, totes dues alhora, que moltes cases s'esfondraven, com si fossin de paper de fumar. El fum negre dels incendis emboirava l'aire de la ciutat i els balcons estaven plens de pols i de brutícia.

-Ves, la maleïda casualitat del camió de trilita.³¹

Aquest fragment pertany a l'inici de la novel·la *Ramona, adéu*. Es tracta d'un monòleg interior que reproduïx el pensament de Mundeta Ventura mentre busca el seu marit després del desastre provocat per l'anomenada bomba del Cinema Coliseum. Amb aquest monòleg s'inicia i s'acaba l'obra.

Per començar, cal parlar breument del Cinema Coliseum, un edifici històric projectat per Francesc de Paula Nebot i inaugurat l'any 1923. En els seus orígens es destinava únicament al cinema, però a partir de l'any 2006 s'hi van començar a fer també produccions teatrals. Si aquest edifici ha perdurat en la memòria col·lectiva com ho ha fet ha estat per la resistència davant l'atac aeri més destructiu que va patir Barcelona durant la Guerra Civil.

El bombardeig

Doncs bé, aquest atac va formar part d'una acció bèl·lica que va tenir lloc els dies 16, 17 i 18 de març de l'any 1938. Va ser Mussolini qui va donar l'ordre de bombardejar Barcelona amb l'única finalitat de sembrar el caos i desmoralitzar la rereguarda. Cal destacar que l'aviació italiana tenia la base a Mallorca, fet que feia impossible detectar i abatre els avions

³¹ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 42

que es desplaçaven sobre el mar. Aquell atac de l'aviació feixista anava dirigit expressament contra la població civil.

Els atacs van començar el 16 de març a les 22.08 i en 48 hores es van succeir tretze bombardeigs de dimensions desconegudes fins aleshores, que van acabar el dia 18 a les 15.07. Està considerat el bombardeig més destructiu de la Guerra Civil i va ser el segon atac de l'aviació feixista dirigit expressament contra la població civil, darrere del de Guernica del 1937. Va deixar gairebé mil morts. Està considerat el primer dels anomenats bombardeigs de saturació de la història: un bombardeig intensiu i sistemàtic d'una àrea urbana per trencar la moral de la població. Barcelona va ser el banc de proves d'una pràctica que s'estendria durant la Segona Guerra Mundial.

Entre aquest seguit de bombardeigs n'hi va haver un sobre l'Eixample de Barcelona, a la Gran Via, entre Balmes i Rambla de Catalunya. El 17 de març, a tres quarts de dues de la tarda, cinc avions italians Savoia-Marchetti SM. 79 van sobrevolar la ciutat en formació de fletxa a uns 6.000 metres d'altura. Paral·lelament, un camió carregat amb 4 tones de trilita circulava per la Gran Via. Una de les bombes llançades des dels avions va impactar de ple en el vehicle i va aixecar una columna de foc de més de 250 metres d'alçada. És precisament aquesta bomba la que coneixem amb el nom de bomba del Coliseum, perquè va esclatar davant la sala cinematogràfica.

Font: <http://andobarceloneando.blogspot.com.es>

En aquell camió hi van morir 23 soldats i nombrosos vianants. L'explosió es va sentir per tota la ciutat. Els immobles de la zona fins ben a prop del Coliseum van quedar totalment o parcialment destruïts, però el cinema en va sortir miraculosament ben parat.

L'abril del 2003 es va inaugurar, davant del Coliseum, el monument "Encaix", de l'escultora Margarida Andreu, en honor a les víctimes dels bombardeigs feixistes de la Guerra Civil i a totes les víctimes d'altres guerres.

Barcelona i Mundeta Ventura

Sentia el tuf de les boques del metro, d'olor de taronges fermentades, i m'aguantava la respiració quan passava pel costat de les escales.³²

Així comença el monòleg interior de Mundeta Ventura que dóna inici a la novel·la *Ramona, adéu*. Aquest inici resulta rellevant perquè Barcelona no tan sols es presenta com el decorat on té lloc l'acció, sinó que és un personatge més de l'obra.

Aquest fet es fa evident ja des d'aquest inici, on les boques de metro barcelonines exhalen l'olor de la guerra i, doncs, es pot dir que estan respirant. No és casualitat que Montserrat Roig esculli la paraula "boques", que serveix per emfatitzar el fet que respiren tal com faria una persona.

A més a més, la ciutat influeix i transforma el personatge de la Mundeta, hi interactua, entre ambdues hi ha un paral·lelisme molt clar. En un principi, tant Barcelona com la protagonista es troben en un estat de degradació: "M'esgarrifava veure Barcelona plena de deixalles, d'escombraries, en estat de putrefacció"³³ i "jo cada cop més marejada, més emboirada, amb l'olor de mort, densa, compacta".³⁴ A mesura que l'acció avança, totes dues es van revifant alhora: "Els carrers es desvetllaven, ja havien oblidat els bombardeigs"³⁵ i "cada vegada caminava més ràpida, més lleugera".³⁶

³² *op. cit.* p. 35

³³ *op. cit.* p. 40

³⁴ *op. cit.* p. 56

³⁵ *op. cit.* p. 244

³⁶ *op. cit.* p. 243 - 244

Per tant, Barcelona no és un escenari passiu, al contrari, intervé de manera decisiva en la narració. No només imposa trajectes i punts de referència, sinó que també evoluciona i ho fa, de fet, al ritme de la resta de personatges. La relació entre la ciutat i les tres protagonistes és, doncs, el que busquem establir al llarg de la ruta.

Mundeta Ventura: inferioritat i marginalitat intel·lectual de la dona

El punt següent tracta del paper que té el Cinema Coliseum en l'argument de *Ramona, adéu* i, concretament, en la història personal d'una de les seves protagonistes: Mundeta Ventura.

Així doncs, com ja hem dit abans, la novel·la s'inicia amb un monòleg interior de Mundeta Ventura i es tanca de la mateixa manera. L'autora situa el lector en el dia 17 de març del 1938, durant els bombardeigs més intensos de la ciutat de Barcelona en la Guerra Civil espanyola. En aquesta situació de caos, Mundeta Ventura es dedica a buscar el seu marit entre els morts i ferits del bombardeig, ja que recorda que havia d'anar pel voltant del Cinema Coliseum aquell dia.

Mundeta Ventura se'ns presenta com una dona bleda, poruga i submisa. Al llarg de la seva vida ha depès d'algú en tot moment; primer de la mare i després del marit. Ella mateixa es considera inferior intel·lectualment al seu marit, que, a més a més, la tracta com a tal:

En Joan em diu sempre que jo sóc una bleda i una beneita i que sort en tinc d'ell, que m'acomboia la vida.³⁷

Es pot dir, doncs, que Montserrat Roig mostra al lector una realitat social a través d'un dels seus personatges. L'autora evidencia el fet que l'home sovint tractava la muller com a inferior socialment i intel·lectualment,³⁸ cal recordar que ens situem en la Guerra Civil. Aquesta situació era comuna, atès que la dona era relegada dins la llar i, en conseqüència, la seva formació intel·lectual era, en molts casos, mínima. Montserrat Roig torna a tractar aquest tema a *El temps de les cireres* amb el matrimoni de la Sílvia i en Lluís, això es fa evident en el fragment següent:

³⁷*op. cit.* p. 37

³⁸ MYRDAL, A.: "La mujer construye un mundo nuevo". *El correo*, 11, p. 4-11

En Lluís no va fer cas de la Sílvia, la mirava com una nena, i més aviat li va dir dues o tres impertinències. “Les dones sou bledes, no serviu per a res”.³⁹

Aquest tracte per part del marit origina un sentiment de por i fa que Mundeta Ventura actuï d’una manera determinada: “Ella només opinava en les qüestions d’ordre i netedat (...) i per educar els fills”,⁴⁰ és a dir, es dedica tan sols a la funció de cuidadora de la llar i dels infants. En el cas de Mundeta Ventura, una labor que accepta amb resignació i que la porta a una vida grisa i plena de claudicacions; el dia del seu naixement, la mare ja pronostica:

La nena és lletja i trista. Té uns solcs a la cara que la fan escarransida i els ulls sortints, com si fossin de vidre. No serà feliç.⁴¹

Aquesta vida fa que, per a ella, la guerra i la recerca del marit entre la runa dels edificis bombardejats del Coliseum marquin un canvi. Per a Mundeta Ventura es tracta d’un dels pocs episodis de solitud i llibertat de què disposa. De fet, la seva filla observa posteriorment que “per a la mare havia estat una espurna de vida”. Té, per primer cop, veu pròpia, i és una de les úniques vegades que surt sola durant la guerra.

Al llarg d’aquest episodi està embarassada i vol que sigui un nen, un cop més perquè considera que “les nenes, totes som unes bledes”.⁴² És també rellevant el fet que la seva mare és criticada sovint perquè durant l’embaràs de la seva filla decideix anar-se’n a Siurana en comptes de quedar-se a fer-li companyia.

Davant d’aquests esdeveniments, la Mundeta es veu obligada a fer front a un seguit d’obstacles i és capaç de superar-los sense l’ajut de ningú. Per exemple, fa sentir compassió a un metge de l’Hospital Clínic que la deixa quedar-s’hi a esperar el seu marit en comptes de fer-la fora i enganya la portera d’una casa per saber més detalls sobre l’explosió. Aquests fets posen de manifest una independència i una capacitat d’espavilar-se més grans que les que la gent propera a ella li permeten demostrar.

³⁹ ROIG, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1978. P. 41

⁴⁰ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 133

⁴¹ *op. cit.* p. 218

⁴² *op. cit.* p. 38

La Kati: la dona “emancipada”

El caràcter de Mundeta Ventura contrasta amb la de la seva millor amiga: la Kati. Es tracta d'un personatge secundari que encarna una dona independent, valenta, llesta i que “no necessita els homes”. Es podria dir, doncs, que juga el paper de dona “emancipada”. La Kati mateix explica aquesta actitud com a conseqüència de la guerra:

La Kati diu que la guerra li ha desvetllat el cervell, que s'ha adonat que les dones serveixen per a alguna cosa, i que no sols han de fer bonic.⁴³

A banda del seu caràcter fort, la Kati també disposa d'una gran fortuna familiar. A *El temps de les cireres* s'especifica que el seu pare li havia deixat en herència mig Valldoreix i una part de Sant Cugat. Aquesta independència econòmica la distingeix de la majoria de dones de l'època, que no tenien estudis i, en conseqüència, no podien accedir a una feina i, per tant, depenien del marit pel que fa als diners.

Aquesta qualitat diferenciadora de la dona tradicional fa que la resta de personatges femenins del seu entorn no arribin a comprendre la seva visió del món i sigui, per moltes, criticada i mal vista. Cal destacar que la majoria de crítiques que rep vénen no de personatges masculins, sinó femenins. Per exemple, la tieta Sixta, com la Patrícia, que representen el prototipus de dona tradicional, en malparlen i asseguren que “les dones es fan bibliotecàries quan veuen que es queden per vestir sants”.⁴⁴

L'expressió “quedar-se per vestir sants” es repeteix en nombroses ocasions al llarg de les dues novel·les que ens ocupen i no és pas casualitat. Segons el DIEC, significa quedar-se solter, i té, també, una connotació religiosa, ja que la religió queda com l'únic espai on aquesta persona pot desenvolupar-se fora de l'àmbit domèstic. S'utilitzava en un sentit denigrant, tot i que, en el cas de la Kati, quedar-se soltera és una elecció. Tal com Montserrat Roig posa de manifest en boca de Mundeta Ventura, “ens esgarriava quedar-nos per vestir sants”,⁴⁵ referint-se a les dones pertanyents a la burgesia.

⁴³ *op. cit.* p. 39

⁴⁴ *op. cit.* p. 39

⁴⁵ *op. cit.* p. 240

La Kati no tan sols no té por de ser soltera, sinó que ho és per decisió pròpia. Aquesta elecció fa que sigui incompresa per tots els personatges que defensen que si s'ha quedat soltera és perquè cap home no la vol. Un exemple seria el que diu en Joan a la Mundeta:

La Kati viu amargada perquè no s'ha casat i que no s'ha casat perquè cap home no la vol, que és massa lliure i això, als homes, no els agrada.⁴⁶

A *El temps de les cireres* Montserrat Roig aprofundeix en aquest personatge; especifica que vesteix com vol, amb pantalons, que fuma, que du les celles depilades i que no porta cotilla. Aquest estil reflecteix la seva ideologia, fonamentada en el fet que la dona ha de vestir-se com vulgui, ha de sentir-se lliure. A més a més, la Kati treballa i anima tant la Mundeta com la Judit, un altre dels personatges, a fer-ho.

La Kati acaba enamorant-se perdudament d'en Patrik, un brigadista irlandès. En aquest punt, cal fer un incís: les Brigades Internacionals eren unitats militars formades per voluntaris estrangers que van participar en la Guerra Civil en defensa de la Segona República. Dit això, l'enamorament provoca un canvi en l'actitud de la Kati, que s'interessa per la guerra, perd la vitalitat que la caracteritza i passa a sentir impotència davant les desgràcies que succeeixen al seu voltant. La causa d'aquest fet és, d'una banda, la mort d'en Patrik al front, i, de l'altra, el nou interès que sent envers la guerra; aquest interès origina en ella una gran decepció quan s'adona que no pot contribuir de cap manera a la Guerra Civil per la seva condició de dona. Això es fa evident en una de les converses que té amb un altre dels personatges de la novel·la, la Judit:

-I és que en aquests moments quan em fa ràbia haver nascut dona.

-Per què? -la Judit mirà la Kati amb interès.

-No ho sé..., potser perquè els homes tenen clara l'elecció (...). Poden demostrar qualitats més grans, poden emetre judicis independents. Però nosaltres, les dones, només podem esperar.⁴⁷

Partint d'aquest diàleg es pot deduir que la Kati ha arribat a la conclusió que com a dona no pot ni actuar ni opinar sobre la realitat que està vivint. L'únic que pot arribar a fer és, tal com ella mateixa diu, esperar. S'entén que fa referència a esperar que els homes, entre ells, resolguin el conflicte.

⁴⁶ *op. cit.* p. 39

⁴⁷ *op. cit.* p. 130

S'ha de tenir en compte, doncs, que tot i que durant els primers mesos de la guerra a la zona republicana algunes dones es van allistar com a milicianes, la creació de l'Exèrcit Popular les va retirar del front. La dona va ser relegada a les indústries de guerra per suplir els homes que estaven combatent al front. Aquesta informació demostra que la impotència que sent la Kati davant les desgràcies que l'envolten està basada en el fet que no la van deixar lluitar pels seus ideals.

Font:

<http://donesalarereguar da.blogspot.com.es/>

Dit això, seria important ressaltar que les preocupacions i sentiments de la Kati culminen amb el seu suïcidi. Si la Kati

acaba amb la seva vida és perquè no suporta l'absència d'en Patrik, que, com ja hem dit abans, mor al front, i també perquè considera que no pot aportar res a la societat i que, per tant, la seva vida seria inútil.

La Universitat de Barcelona

Baixaren cap a quarts de sis al bar de la Universitat. Hi havia aldarull de vasos i ampolles de cervesa i coca-cola, el fum dels cigarrets enterbolia l'atmosfera i les converses. L'Emilio trobà un amic, la manifestació és a les sis, al pati d'Econòmiques, li ensenyà una octavilla que feia poc que havien llançat. Mira, l'amic assenyalà un home vestit de gris repenjat a la paret, just al costat dels vàters, la bòfia?⁴⁸

Les manifestacions estudiantils

A partir de la dècada del 1950, les precàries condicions de vida de la postguerra van impulsar les primeres mobilitzacions contra el règim. Un dels focus d'oposició antifranquista va ser la universitat, fet que va marcar l'aparició d'una nova generació universitària clarament enfrontada a la dictadura. La incorporació a la universitat de joves nascuts després de la Guerra Civil, influïts pels canvis dels anys seixanta, va portar a la creació de sindicats d'estudiants clarament enfrontats amb la dictadura, com ara el Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB).

Montserrat Roig va estudiar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona entre el 1963 i el 1968, per tant, va formar part d'aquesta generació, i és potser per això que aquests esdeveniments es reflecteixen tant a *Ramona, adéu* com a *El temps de les cireres*. A *Ramona, adéu* és Mundeta Claret, la protagonista, qui viu aquests esdeveniments de primera mà, així com tots els seus amics i companys; en el cas d'*El temps de les cireres* és la Natàlia, que tot i que no estudia a la universitat, hi acompanya la seva parella, l'Emilio, que sí que hi estudia, en diferents ocasions.

El primer esdeveniment lligat a les revoltes estudiantils a què es fa referència és a un tancament que hi va haver a finals dels anys seixanta de la Universitat Complutense de Madrid, també anomenada Universitat de Madrid. Per situar-nos, cal començar parlant

⁴⁸ Roig, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 108-109

dels fets del 1956, any en què el rector de la Universitat de Madrid va autoritzar la celebració d'un Congreso Universitario de Escritores Jóvenes, que va acabar amb la redacció d'un manifest on es plantejava la ruptura amb el Sindicato Español Universitario (SEU), una organització sindical estudiantil creada durant la Segona República per Falange. La tensió va augmentar i, per primer cop des de la Guerra Civil, els estudiants es van manifestar. Els enfrontaments es van saldar amb la mort d'un jove falangista i la detenció d'una bona part dels organitzadors de la protesta, així com amb el tancament de la universitat, fet que va portar a la dimissió de l'aleshores rector i a la destitució del ministre d'Educació. A partir d'aquests fets es van anar creant noves associacions estudiantils, totes amb un fort component polític. A finals dels seixanta, el moviment estudiantil es radicalitza com a contestació a la política de José Luis Villar Palasí, ministre d'Educació franquista del 1968 al 1973, entra en contacte amb el moviment obrer i incorpora noves tàctiques extrems de la revolta del Maig del 1968 a França, com ara l'ocupació de facultats, les assemblees, etc. Els tancaments dels centres es van fer habituals. El 1969, les protestes per la mort de l'estudiant de Dret Enrique Ruano després de ser detingut van portar a la proclamació de l'estat d'excepció, fet que no s'havia produït des de la Guerra Civil. Des del 1970 al final del franquisme les accions estudiantils es van multiplicar.⁴⁹

En Nito li diu a la Mundeta, una altra vegada la conya d'una assemblea de districte, es pot saber què collons ha passat. Que han tancat la Universitat de Madrid, fa la Mundeta. Doncs, si l'han tancada, hi haurà assemblea per estona.⁵⁰

Tal com es fa evident en aquest fragment, la notícia del tancament va arribar ràpidament a la Universitat de Barcelona, on, com podem veure, va ser rebuda amb una assemblea. A *Ramona, adéu* Montserrat Roig relata, cal recordar, de manera fictícia, aquest esdeveniment, i presenta les preocupacions, l'organització i els temes que solien tractar-se en aquestes assemblees.

L'Emilio trobà un amic, la manifestació és a les sis, al pati d'Econòmiques, li ensenyà una octavilla que feia poc que havien llançat. Mira, l'amic assenyalà un home vestit de gris repenjat a la paret, just al costat dels vàters, la bòfia?, preguntà l'Emilio. Sí, s'han entaforat pertot arreu. Avui hi haurà castanyes, va fer l'amic.⁵¹

⁴⁹ [en línia]. <http://www.ucm.es/la-universidad-en-el-franquismo>

⁵⁰ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 111

⁵¹ ROIG, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 109

Aquest fragment fa referència al segon esdeveniment important que apareix en la novel·la, que és la manifestació que va tenir lloc al pati d'Econòmiques a favor de la vaga d'Astúries. En aquest cas són la Natàlia i l'Emilio, dos personatges d'*El temps de les cireres*, que hi participen.

La vaga d'Astúries va ser una vaga obrera que va tenir lloc l'any 1962, és a dir, en ple règim franquista. Després que set miners del pou anomenat Nicolasa, a Mieres, fossin acomiadats per protestar contra les dures condicions laborals i per reivindicar millores salarials, va començar la mobilització. Els miners d'aquell mateix pou, després del brutal acomiadament, van negar-se a treballar. Al cap de pocs dies, vint-i-cinc treballadors més van perdre la feina. No obstant això, aquest fet va tenir un efecte invers, vist que la protesta es va estendre a vint-i-set províncies espanyoles. A més a més, va tenir un gran eco en la premsa europea. El triomf d'una vaga en aquelles condicions extremes de control policial i repressió política resultava increïble.⁵²

La Caputxinada

Un dels grans episodis del moviment estudiantil català, però, va ser, sens dubte, l'anomenada Caputxinada, que va tenir lloc a Barcelona.

El dimecres 9 de març del 1966, en una sala dels frares del convent dels Caputxins de Sarrià, va arrencar l'assemblea que tenia com a objectiu la constitució del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona (SDEUB), de caràcter progressista i democràtic.

Font: <http://www.catdialeg.cat/tot-el-que-la-caputxinada-ha-fet-per-catalunva/>

⁵² [en línia]. <http://www.archivohistoricomintero.org/category/huelgas-mineras/>

Als Caputxins hi eren presents representants de la intel·lectualitat, com ara Joan Oliver, Salvador Espriu, Maria Aurèlia Capmany, Ricard Salvat, etc. El nom de més ressò internacional, però, va ser el del pintor Antoni Tàpies, que havent exposat al Museu d'Art Modern de Nova York, el MoMA, donava a la protesta una dimensió exterior. A banda d'intel·lectuals, també hi van assistir estudiants i professors. Eren, en total i segons l'atestat policial, 577 persones, entre les quals es trobava la jove Montserrat Roig.

Organitzar una assemblea d'aquestes característiques en un sistema que penava amb presó els drets de reunió i d'associació no resultava senzill. La tria d'un recinte eclesiàstic, doncs, no va ser casualitat, tenint en compte el concordat entre Franco i la Santa Seu. Les mesures estrictes de seguretat, així com el luxós cotxe d'importació del qual la policia mai no hauria sospitat també van ajudar al fet que la reunió es pogués celebrar.

La notícia va arribar a les agències internacionals i a la policia sincrònicament, i un batalló de la Policia Armada va arribar als Caputxins a les sis de la tarda. La resposta policial va consistir a assetjar el convent, mentrestant, els assistents es van organitzar per poder menjar i passar-hi com a mínim una o dues nits. La col·laboració del veí Liceu Francès va ser clau: va amagar estudiants i professors fixats, i els alumnes van llançar entrepanes als assetjats.

La policia va entrar al cap de dues nits i els activistes dels Caputxins van ser detinguts, multats i van perdre els passaports. Molts també van ser expulsats de la universitat i castigats a fer el servei militar al Sàhara. Per a Montserrat Roig la participació en la Caputxinada va comportar una estada de tres setmanes a la presó de la Trinitat.

El Sindicat Democràtic d'Estudiants va encendre la guspira d'un moviment que en els anys següents va ser protagonista en la lluita contra la dictadura. La importància de la Caputxinada és, doncs, innegable.

A més a més també va ser important per a un dels personatges de la novel·la *Ramona, adéu*. Es tracta de Mundeta Claret, que a la Caputxinada viu el despertar tant de la seva consciència política com de la seva consciència sexual:

Havia començat a sentir l'impuls roent i irreconciliable del sexe als Caputxins, tres anys abans, quan imaginà parelles que s'arregaven dins l'escenari o que s'arraulien damunt plecs de periòdic, als racons més foscos i freds dels passadissos monacals, i feien l'amor. [...] La nit del nou de març de 1966 representà, per a aquells qui la saberen viure, amb lucidesa, l'instant no recuperable, suprem, en què s'ajunten els anhels més primaris i obscurs amb la voluntat de reafirmar-se col·lectivament.⁵³

La policia a la universitat

Els policies estossinaven amb fúria, una vegada i una altra, sempre davant del mateix punt, just davant d'ells. Tenien els ulls sortits, el rostre burell, potser reflex de l'uniforme, les pupil·les roges, les dents serrades, la mirada esbarriada, i colpejaven sense ni com va ni com ve, com animals enfurits, o gossos deixats anar després d'haver estat llargament empresonats.⁵⁴

Aquest fragment de la novel·la *El temps de les cireres* introdueix un nou punt lligat a l'anterior; la resposta policial davant les manifestacions estudiantils. Com es fa palès en el fragment, la dictadura va respondre al moviment estudiantil mitjançant la repressió policial i judicial. Durant les manifestacions, els "grisos", dit en altres paraules, la policia franquista, anomenats així pel color del seu uniforme, entraven i dissolien la manifestació mitjançant la violència. La policia va retirar beques i matrícules, i va expulsar alumnes de la universitat. Aquest tipus de mesures es van dur a terme des de la primera meitat de la dècada dels seixanta fins a la mort de Franco.

Centenars de dirigents estudiantils van ser tancats a la presó, tal com li passa a un dels personatges de *Ramona, adéu*. Es tracta de l'Enric, un personatge secundari que s'enfronta amb en Jordi, la parella de la Mundeta, a l'assemblea estudiantil. Aquesta situació es repeteix a *El temps de les cireres*, on la Natàlia, l'Emilio i dos personatges més són capturats per la policia durant una manifestació i tancats a la presó.

Montserrat Roig relata l'experiència de la Natàlia a la presó per mostrar al lector com era la presó franquista. La Natàlia és tancada en un calabós que Montserrat Roig descriu de la manera següent:

⁵³ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 67

⁵⁴ ROIG, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 110

La paret grisa, escrostissada i humida, el terra suat, el banc de pedra i la finestrella que no donava enlloc i per on s'escolava una llum desmaiada.⁵⁵

També parla del lavabo “ple de merda i de ronya enganxada”⁵⁶ i del matalàs que li concedeix un guàrdia perquè és dona, un matalàs que consta de dues màrfegues de plàstic. Però el que Montserrat Roig relata amb més èmfasi són els sons: un silenci que va i ve, que fa sentir a la protagonista la soledat més absoluta, i que és interromput per l'Emilio xiulant *Le temps des cerises*. Aquesta experiència, que acaba l'endemà, quan el seu pare la treu del calabós gràcies a un contacte, porta la Natàlia a plantejar-se què hi fa allà, i arriba a la conclusió que tant se val que sigui fora com a dins, és a dir, perd la fe en la protesta i oblida per quin motiu lluitava.

Mundeta Claret: llibertat i dependència

La més jove de les tres protagonistes de *Ramona, adéu* és Mundeta Claret, la néta. Es tracta de la més privilegiada, tal com li fa saber l'àvia quan li diu:

...tu no has viscut a la meva època, allò sí que era terrible. Tot el dia amb la mamà fent comèdia. Nosaltres, les dones, a callar. Però ara! Si feu el que voleu!⁵⁷

És aquesta llibertat a la qual fa referència l'àvia que la fa la més afortunada de les tres. Mundeta Claret escull el camí contrari al de la mare i l'àvia i decideix anar a la universitat. És allà on entra en contacte amb la vida política i s'endinsa en les reivindicacions i lluites antifranquistes. Aquesta nova realitat és contrària a la ideologia repressora i franquista amb què ha crescut. Aquest conflicte la porta a evolucionar al llarg de la novel·la de manera innegable i a rebel·lar-se, en major o menor mesura, contra una educació patriarcal.

Tot i això, Mundeta Claret no pot evitar adoptar una actitud submissa en la seva relació amb Jordi Soteres, un dels seus companys a la universitat, de qui s'enamora profundament. Aquesta actitud dependent per part de la noia es fa evident quan ella mateixa reconeix:

Potser el que més m'agrada d'en Jordi és que m'assenyali el camí, que em porti. Una manera molt digna de ser anul·lada.⁵⁸

⁵⁵ *op. cit.* p. 114

⁵⁶ *op. cit.* p. 116

⁵⁷ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 207

⁵⁸ *op. cit.* p. 93-94

Així doncs, ens trobem davant d'una dona que lluita per la llibertat, la independència personal i per trencar amb una tradició familiar repressora, però que té una dependència absoluta de l'home a qui estima. Al llarg de la novel·la veiem que actua sempre segons el que fa o li mana en Jordi. Per posar-ne un exemple, quan es troben a l'assemblea, es posiciona sense ni tan sols reflexionar a favor d'ell:

...veig que en Jordi dubta: serà qüestió, diu, de fer votacions. I ella és de les que criden més, no, no, mai de la vida, votacions no, i ho diu perquè sap que, a en Jordi, li fan por les votacions.⁵⁹

Aquesta contradicció de la dona enamorada entre llibertat i dependència emocional es repeteix en altres personatges de *Ramona, adéu* i *El temps de les cireres*, com ara la Kati i la Natàlia.

La situació, però, canvia quan es troba en Jordi mantenint una relació sexual amb l'Anna, una companya que es refereix a si mateixa com "la meuca de la universitat". Aquest fet fa créixer el desig de la Mundeta de mostrar-se com a dona emancipada, la porta a abandonar la festa on es troba i agafar un taxi fins a la carretera de Sarrià, on puja al cotxe del primer home que s'atura i exerceix la prostitució. Ho fa sota la reflexió que "si l'Anna era una meuca, per què no ella".⁶⁰ Així doncs, moguda per la ràbia que li provoca que el Jordi no la correspongui com a ella li agradaria, es dirigeix amb un home desconegut al *meublè* de la plaça de Lesseps, probablement la Casita Blanca, indret molt arrelat en la memòria popular de Barcelona, que van enderrocar el 2011 per una reforma urbanística. Ella mateixa explica els motius que la porten a fer-ho:

Però demà deixaré bocabadat en Nito: veurà de què sóc capaç. M'admiraran i pensaran que sóc una dona emancipada. I que no els necessito per res. Sé espavilar-me. No com certes meuques universitàries.⁶¹

Després d'aquesta experiència esquinça els bitllets que guanya pel seus serveis i marxa a casa. L'endemà recorda la nit anterior, "aquell home tan fastigós"⁶² i sap que havia arribat el final d'una etapa que havia de cloure irremeiablement; parla del Jordi com un amant passat, i de l'amor que sentia per ell com quelcom que ja ha desaparegut. També decideix

⁵⁹ *op. cit.* p. 113

⁶⁰ *op. cit.* p. 163

⁶¹ *op. cit.* p. 165

⁶² *op. cit.* p. 169

que, si mai tornava a estimar, “ja no sentiria el bellugueig de noia indecisa i primerenca”.⁶³
El lector entén, doncs, que la protagonista es prostitueix senzillament per demostrar al món el seu alliberament com a dona, la seva llibertat individual i la independència emocional.

Es tracta, per tant, de l'apartat de la novel·la en què la protagonista canvia, un canvi que és percebut pels altres personatges. Per exemple, en Jordi, quan la veu una altra vegada li diu: “Mundeta, et noto diferent, com si haguessis canviat...”.⁶⁴

És aquest canvi que la porta a independitzar-se en tots els sentits: marxa de casa els pares i posa fi a la seva relació amb en Jordi. Es pot dir, doncs, que finalment Mundeta Claret esdevé la dona lliure i renovada que havia volgut ser des de l'inici de la novel·la.

⁶³ *op. cit.* p. 170

⁶⁴ *op. cit.* p. 222

El Núria

La Mundeta Ventura, amb un vestidet de crespó de dues peces, la faldilla combinada en plecs, esperava la seva mare per anar al Núria. Les ungles, decorades amb esmalt Rosina, tenien la llargada adequada. [...] La mare tardava i es perdrien el berenar del Núria. Vindria la Patrícia, com deia la mamà, l'ombra d'aquell tros d'home que es feia dir Poeta. I la tieta Sixta, que semblava una vella tot i que no passava dels trenta i tenia una nena d'encara no tres anys.⁶⁵

Aquest fragment de *Ramona, adéu* introdueix un nou indret de la ruta: el bar Núria. Es tracta de l'espai de reunió dels personatges femenins en l'època de la mare.

Aquest bar, situat a la Rambla de Canaletes, número 13, va ser inaugurat el febrer del 1926 i ha sabut salvar tots els entrebancs que han sorgit per mantenir-se encara avui en dia com un local de referència a Barcelona.

Font: <http://www.nuria.com/about>

La proclamació de la República de l'any 1931

La Mundeta, mamà, estàs nerviosa, atura't una mica, digues, de què tens por? Por, dius?, deia la seva mare. El que tinc és pànic! Pànic?, pànic de què? Hauríem d'anar a parlar amb mossèn Pere, Mundeta, ell ens aclarirà la situació. I la xocolata, mamà, però la mare ni l'escoltava, criatura, que n'ets, de ben nada! Que no veus el que passa? Mamà, la Mundeta amb prou feines si agafava el pas de la seva mare, m'atabales, explica-m'ho d'una vegada, atura't, no corris tant. Però, nena, la República, han proclamat la República!⁶⁶

Aquest fragment, també pertanyent a *Ramona, adéu*, introdueix un fet històric de gran importància: la proclamació de la República. Mentre Mundeta Ventura espera la seva mare

⁶⁵ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 69-70

⁶⁶ *op. cit.* p. 87-88

davant el Núria, on han quedat, comença a sentir crits i a veure banderes. No obstant això, no és fins a l'arribada de la mare que s'assabenta del que ha passat. Per tant, és just davant d'aquest bar on li arriba la notícia a la protagonista.

Aquest esdeveniment històric va tenir lloc l'any 1931. Primerament, cal entendre el context en què es trobava Espanya en aquell període. Doncs bé, des de l'any 1923, Espanya es trobava sota el règim del general Primo de Rivera, amb el consentiment d'Alfons XIII. No obstant això, la crisi econòmica internacional del 1929 va posar fi a un període de creixement econòmic, fet que va fer que el clima d'oposició a la dictadura augmentés considerablement. Conseqüentment, el dictador es va veure obligat a dimitir el gener del 1930. Aleshores, el general Berenguer va ser nomenat cap de govern per Alfons XIII. El nou cap de govern havia de convocar unes eleccions i tornar a la legalitat constitucional. Cal destacar que aquesta etapa en què el govern estava en mans del general Berenguer es coneix amb el nom de *dictablanda*, fet que marca el contrast amb l'etapa precedent.

Així doncs, el govern de Berenguer, en el seu intent de restaurar la monarquia constitucional i parlamentària, va prometre convocar eleccions generals, a les quals en precediren unes de municipals. S'ha de tenir en compte que aquestes eleccions municipals van ser percebudes per l'opinió pública com un plebiscit entre passat i futur, entre la monarquia i la república.⁶⁷

Els partits oposats al règim monàrquic, que incloïen republicans, socialistes i catalanistes d'esquerres van constituir una coalició. Els acords als quals van arribar aquests partits l'any 1930 van rebre el nom de Pacte de Sant Sebastià. Els partits monàrquics s'hi van presentar dividits. Tot i que els resultats electorals van atorgar un major nombre de regidors als partits monàrquics, el triomf republicà a les regions industrials i a les grans ciutats va evidenciar un desig de canvi polític.

Per això, milers de ciutadans van sortir al carrer exigint la proclamació de la República, fet que apareix a la novel·la:

⁶⁷ TERMES, J.: *Història de Catalunya*. Vol. 6. Barcelona: Edicions 62, 1987. p. 333-335.

Mentre travessaven Clarís camí de la Rambla, la Mundeta notà que baixava de la plaça Urquinaona una allau de veus ronques que esvalotaven els coloms. La mare s'esgargamellava i passaven camions plens de treballadors que cridaven no sé què d'en Cambó i no sé què d'en Macià.⁶⁸

En aquest context, el rei Alfons XIII va suspendre la potestat reial i va abandonar el país cap a l'exili. El 14 d'abril del 1931, es va proclamar la República a la ciutat d'Eibar, a la qual van seguir Barcelona i Madrid.

Font: Pel·lícula *14 d'abril: Macià contra*

A Barcelona va ser Companys, des del balcó de l'Ajuntament de Barcelona, on s'hisava la bandera tricolor i la catalana, qui va proclamar la República. Poc després Macià proclamava la República Catalana com a Estat integrant d'una confederació de pobles ibèrics.

A la novel·la es narra l'opinió que tenen alguns dels personatges d'aquest esdeveniment històric:

Deien que la plaça de Sant Jaume era plena de gom a gom. I la Patrícia, que me'l mataran, l'Esteve, és esbojarrat. Jo tinc l'home molt deprimit, deia la tieta Sixta, ja sabeu que és de la Unió Patriòtica, té por, opina que tot això acabarà com el rosari de l'aurora, que almenys, amb en Primo de Rivera. No ho sé, dubtava la mare de la Mundeta, pressento que els canvis seran a fi de bé. Crec que vindran temps més afortunats. I jo, deia la Kati.⁶⁹

Montserrat Roig i la República

El punt següent tracta de la importància de la República per a l'autora. Montserrat Roig deia el següent en el seu llibre *¿Tiempo de mujer?:*

⁶⁸ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 87

⁶⁹ *op. cit.* p. 104

La República había conseguido leyes en favor de la igualdad de la mujer mucho antes que otros países europeos. La mujer republicana iba en camino de ser una mujer libre, era una inmensa posibilidad, un ejemplo para nosotras, las mujeres que nacimos después de 1939. Pero el bando que venció también iba contra ellas, también fue contra la liberación de la mujer.⁷⁰

Es fa evident a partir de la citació que Montserrat Roig va trobar a faltar la Segona República tant des de la seva condició de dona com des de la seva condició de republicana.

Per començar cal tenir clars els avenços a què fa referència quan parlem de la figura femenina. Entre les moltes iniciatives lligades a aquest tema, les més destacades són, possiblement, la creació de la Residencia de Señoritas Estudiantes o la del Lyceum Club barceloní. No es pot oblidar que en els anys previs a la proclamació ja havien tingut lloc alguns avenços que obrien la porta a aquest temps nou. Així doncs, l'esclat de la Guerra Civil va acabar amb una sèrie d'iniciatives relacionades amb la igualtat de la dona, igualtat per la qual l'autora va lluitar amb determinació.

En segon lloc i com ja és sabut, la guerra i la posterior victòria del bàndol nacional, van posar punt final a un seguit de valors, entre els quals el laïcisme, la igualtat i no discriminació, la separació de poders i el federalisme. Uns valors que l'autora, d'ideologia socialista, compartia profundament.

Per tant, Montserrat Roig dedica un capítol a la proclamació de la República perquè per a ella va ser un esdeveniment de gran importància, ja que va precedir una etapa en què es va avançar pel camí dels seus ideals, tant feministes com socialistes.

La crítica entre dones

Com ja hem dit abans, el Núria era un punt de reunió per a Mundeta Ventura, Mundeta Jover i les seves amigues i familiars. Allí hi acostumaven a passar la tarda conversant:

La Patrícia, amb les Aromes de Montserrat, i la tieta Sixta amb el seu most Arnateu, remugaven, cridaven, parlaven sense aturar-se, sense agafar alè.⁷¹

⁷⁰ CABRÉ, M. À.: *Miralls creuats: Roig/Capmany*. Lleida: Pagès editors, 2017. p. 62

⁷¹ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 103

Els temes d'aquestes converses solien ser els seus homes, la necessitat de la Mundeta d'espavilar-se per trobar marit i no quedar-se per vestir sants, el maquillatge i la bellesa i algun tema d'actualitat, sempre parlant de l'opinió dels seus marits, mai la seva. Aquesta era tan sols una de les activitats a les quals dedicaven el seu temps de lleure, les altres se citen en una conversa que la Mundeta manté amb el seu estimat:

I ell vinga a riure i li preguntava, però què feu les dones; doncs, mira, deia ella, juguem al bridge, anem a esperar els homes a l'estació, ens passem els models de ganxet, anem a fer visita, us retalleu les unes a les altres, oi, li preguntava ell.⁷²

Aquest fragment, a banda de posar de manifest el fet que les activitats amb les quals s'entretenien no eren gaires, de manera que, probablement, resultaven repetitives, fa referència a una idea que resulta interessant; es tracta del tema de la crítica de les dones entre elles.

Ell li demana si es retallen les unes a les altres, dit en altres paraules, si malparlen o murmuren de les altres en absència seva. Aquest punt apareix tant a *Ramona, adéu* com a *El temps de les cireres* i és una realitat recurrent encara avui en dia.

Alguns exemples serien, per exemple, que després d'anys sense veure la seva cunyada, el primer que pensa la Sílvia quan veu la Natàlia és: "S'ha envellit, va pensar, i escabellada com sempre".⁷³ També fa una altra crítica a la mare d'un amic del seu fill: "La Roser Roura és una mare de família amb quatre fills, divorciada, afegí amb malícia".⁷⁴ A més a més, enfadada amb una amiga seva, comenta amb la Merche: "La Sílvia estava picada, no trobes que la Carme és una mica envejosa?"⁷⁵ La situació es repeteix quan la Sixta i la Patrícia van a l'Orxateria Valenciana, on passen l'estona comentant la vestimenta de les altres dones:

Criticaren una mica els vestits de les dones, mira, aquella, s'ha girat l'abric de l'inrevés, deu ser perquè no es vegi tan gastat, i els *topolinos*, que semblen tancs...⁷⁶

Són alguns dels exemples que apareixen a *El temps de les cireres*, però, com ja hem dit abans, aquesta actitud també es repeteix a *Ramona, adéu*. Alguns exemples d'això serien:

⁷² *op. cit.* p. 175

⁷³ ROIG, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 55

⁷⁴ *op. cit.* p. 62

⁷⁵ *op. cit.* p. 62

⁷⁶ *op. cit.* p. 88

Que pesada, la Kati, amb el seu posat mig de *cocotte* mig de mare abadessa. Repetia la paraula *chic* cada dos per tres i es mirava la Mundeta amb sornegueria. Les altres dones malparlaven de la Kati, però la convidaven als seus berenars i a les seves festes perquè estava al corrent del *monde*.⁷⁷

La Kati, la trobo massa ingènua, infantil, què vols que et t'hi digui, l'has d'espavilar. Això, s'ha d'espavilar, afegia la tieta Sixta.⁷⁸

Un cop més, Montserrat Roig posa de manifest un tema relacionat amb una de les seves grans preocupacions: la dona. Una possible explicació per a aquest fenomen és que en qualsevol societat les persones que formen part d'un grup marginal acaben traient la ira i el dolor amb els altres membres del grup. La dona d'avui s'enfronta a una forma d'aquest fenomen. La negació dels propis somnis i la repressió té com a resultat que es critiquin i, fins i tot, s'intentin sabotejar els objectius d'aquelles dones que sí que s'han atrevit a seguir la seva passió.

⁷⁷ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 102

⁷⁸ *op. cit.* p. 103

La Rambla

Quan anaven a parar a la Rambla i veia l'enrenou dels primers estrangers amb els vestits de coloraines i les seves dones amb els pantalons d'ales amples, les venedores de la Boqueria i les botigues farcides de verdures i d'aviram, els mariners, les velles endolades, els pintors que pintaven l'indefectible paisatge de la Rambla, els senyors amb barret i bastó, els capellans i les dones de vida, tot en una mescla exultant de follia i de resignació pensava que Barcelona era una flor oberta i quasi cosmopolita que es desfullava *in eternum*, plena de bellesa i de monstruositat; i que, més que una ciutat, semblava una promesa de ciutat.⁷⁹

La Rambla i les tres generacions

A *Ramona, adéu*, com ja em dit en nombroses ocasions, hi conviuen tres versions de Barcelona, en funció del moment històric pel qual travessa la ciutat. Cadascuna de les tres dones percep la ciutat a la seva manera i això es fa evident en els diferent espais comuns per a totes tres, com ara la Rambla.

Primerament, és Mundeta Jover qui descriu aquest espai, que no pot evitar comparar amb el passeig de Gràcia:

Entre el passeig de Gràcia i la Rambla, em quedo amb el primer. Car per la Rambla camina gent despreocupada i sense feina, gent de tota mena, barrejada i cridanera, com les venedores de la Boqueria, els pinxos de la Barceloneta, els esparracats de la bohèmia provinciana, les minyones i els soldats, les modistes.⁸⁰

D'una banda, el passeig de Gràcia encarna el glamur aristocràtic anhelat per Mundeta Jover en els seus temps de casada. Es tracta de l'antítesi de l'entorn agrícola d'on ella provenia i constitueix, juntament amb el Liceu, un dels punts neuràlgics del paisatge burgès. De l'altra, la Rambla és contrària a la cortesia i l'elegància del passeig, ja que compon un mestissatge de tipus humans. És potser per això que, tot i haver-se allunyat de la Rambla en el seu temps de casada, acaba preferint-la després de la defunció de l'home.

Segonament, Mundeta Ventura veu en la Rambla el reflex del que és Barcelona sencera: una ciutat cosmopolita i bella, però encara en formació. Es pot veure, per tant, que la

⁷⁹ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 159

⁸⁰ *op. cit.* p. 145

Rambla com a indret amb gent de tota mena de la qual parlava l'àvia es manté igual durant l'època de la mare:

Els senyors amb barret i bastó, els capellans i les dones de vida, tot en una mescla exultant de follia i de resignació.⁸¹

Finalment, la Rambla és per a Mundeta Claret “la darrera relíquia” i “l’únic respir d’una personalitat abatuda” en una Barcelona en ruïnes. Per tant, la Rambla és percebuda, un cop més, com un espai viu i ple de gent. Contràriament al que afirmava l'àvia, Mundeta Claret veu el fet que es tracti d’un espai divers com una cosa positiva.

L’amor ideal

Un altre tema de gran importància en la novel·la *Ramona, adéu* és l’amorós. A l’inici del llibre, les tres protagonistes consideren que la realització personal s’assoleix mitjançant la troballa de l’amor, i cal destacar que busquen el que l'àvia descriu com l’amor ideal. Al final és precisament el fracàs de les aspiracions de totes tres el que les ajuda a trobar la seva individualitat. Això es fa evident ja des de la citació de *Curial e Güelfa* que encapçala la novel·la:

Amor no és sinó una gran e ampla afecció que hom ha a la cosa que li plau... e aquesta amor dura mentre la persona o la cosa li plau, car després no hi ha gens d’amor.⁸²

Si es tracta aquest apartat a la Rambla és perquè el món burgès d’on provenen les tres protagonistes de *Ramona, adéu* es presenta al lector com un espai reclusiu i amb fronteres. En conseqüència, les relacions que les tres Mundetes mantindran d’amagat es confina en espais situats a la perifèria, com ara la Rambla.

En el cas de l'àvia, l'absència d'amor en el seu matrimoni concertat és el motiu principal pel qual apareix la figura de l'amant amb qui ella coneixerà per primer cop el que

⁸¹ *op. cit.* p. 159

⁸² *op. cit.* p. 34

denominarà “l’amor ideal”. És tracta d’un estudiant anomenat Víctor Amat, i la relació amb ell la converteix en una dona adúltera que la fa comparable a Madame Bovary, ja que ambdues són dones que inicien una relació extramatrimonial per allunyar-se del tedi del matrimoni i buscant l’amor sobre el qual han llegit en la literatura de ficció. La relació que mantenen el Víctor i la Mundeta té com a espais principals l’església de Santa Maria del Mar i el parc de la Ciutadella, així com els balcons de les seves respectives cases.

Aquest “amor ideal” és repetirà per a la mare. Mundeta Ventura, abans de conèixer el seu marit Joan, estava profundament enamorada d’Ignasi Costa. És amb ell amb qui creu possible fer realitat la ficció cinematogràfica centrada en Greta Garbo. Però el seu suïcidi posa punt final a tota aspiració. La relació d’aquesta parella té el seu origen a Valldoreix, tot i així, la Rambla constituirà per a ells un punt de trobada.

Finalment, la més jove de les Mundetes, la filla, passa per un enamorament tan poderós com el de la seva mare i l’àvia amb Jordi Soteres, un company d’universitat. La desaparició de l’amor ideal en aquest cas es deu al fet que la Claret havia format en el seu cap una imatge falsa d’en Jordi, molt allunyada de la realitat. La Rambla també té un paper important en la relació entre tots dos.

A més a més, a *El temps de les cireres* també hi apareix aquest carrer:

La Natàlia i en Màrius s’acomiadaren a l’alçada de la Font de Canaletes. S’esguardaren un instant i la Natàlia besà en Màrius com feia temps que no besava ningú.⁸³

Tal com es fa evident en la citació, un cop més, l’escena que hi té lloc és de caràcter romàntic. En aquest cas són la Natàlia i el seu nebot, en Màrius, els protagonistes de l’escena. Tenint en compte que són família directa, tot i que tot just es coneguessin en profunditat aquell matí, podem deduir que no es tracta d’una relació pública. Aquest acomiadament té lloc després de tot un dia que tots dos han passat junts i durant el qual es fa evident la manca d’amor tant de l’un com de l’altre. En el cas d’en Màrius provocat per una família distant i un amor no correspost, i en el de la Natàlia també per una família que no li ha donat mai el suport necessari i el recent final d’una relació amb la seva parella.

⁸³ ROIG, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 220

Si Montserrat Roig escull aquest carrer és perquè el vitalisme popular que hi regna, al qual tots els personatges fan referència, és comparable a l'embranchida que experimenta el cor enamorat.

En definitiva, el món burgès es presenta a l'obra amb fronteres, ple de límits i marcat per les convencions socials. Aleshores, els personatges mantenen relacions allunyats d'aquest entorn, ja sigui a Valldoreix, a la Rambla... El fet de marcar una distància no és més que una tècnica de l'autora per donar als personatges més llibertat, ja que es troben lluny de la reclusió familiar.

La Natàlia

Així doncs, hem introduït dos personatges nous: en Màrius i la Natàlia. En aquest punt ens centrarem en la darrera, la Natàlia, la protagonista d'*El temps de les cireres*.

Es tracta d'una dona d'uns 30 anys que, després d'haver passat a Anglaterra pràcticament la meitat de la seva vida, decideix tornar a Barcelona, una ciutat que per a ella ha estat sempre la seva pàtria, tal com li succeeix a Montserrat Roig. Físicament és bruna i menuda, i sempre va vestida de manera informal. Pel que fa al seu caràcter és tossuda i té força mal geni, i potser és per això que la seva família, burgesa i culta, mai no li ha donat suport. A més a més és esbojarrada i enamoradissa.

La Natàlia és, tant a *El temps de les cireres* com a *L'hora violeta*, la novel·la posterior de Montserrat Roig, l'antítesi de la seva cunyada Sílvia. Si la darrera renuncia a una prometedora carrera professional pel matrimoni, l'objectiu de la primera és formar per a si mateixa un futur digne sense relegar-se a la figura d'un marit. Per a ella, la independència és fonamental i per assolir-la treballa fins a tenir uns estudis i poder arribar a ser fotògrafa. El fet que es dediqui precisament a la fotografia ens indica que l'autora va crear aquest personatge inspirant-se en la seva amiga Pilar Aymerich. No obstant això, la Natàlia també té semblances amb la pròpia autora.

“La dona catalana”

Durant la proclamació de la República, Mundeta Ventura espera la seva mare a la Rambla tot llegint una revista: “La dona catalana”.

“La dona catalana” va ser publicada per primer cop l’any 1925 i va néixer de mans de Magí Murià, un dels pioners del cinema català. Va ser una revista de moda, de la llar i de labors barcelonina de periodicitat setmanal publicada cada divendres, amb l’ excepció d’alguna irregularitat esporàdica.

Font:

www.todocoleccion.net

Si Montserrat Roig fa una referència clara d’aquesta publicació en la seva novel·la és, possiblement, perquè tot i no ser una revista de caràcter polític, sí que seguia una línia republicana i catalanista. L’objectiu de la revista era difondre un model de dona allunyat del que havia existit fins aleshores; una dona independent i que ja començava a projectar-se fora de la llar. Per fer-ho van comptar amb la col·laboració de poetesses i autores de renom de l’època. Malgrat tot, després de 681 edicions, l’any 1938, l’ofensiva a Catalunya de Francisco Franco va obligar la revista a posar fi a les publicacions.

En resum, “La dona catalana” va ser tota una innovació en el seu moment, però, malauradament, la Guerra Civil hi va posar fi. El fet que fos prou important per a Montserrat Roig per fer-ne una referència en un dels seus llibres es deu, en gran mesura, al fet que l’autora i la revista compartien ideals.

El Liceu

Em poso els dos robins, vermells com la sang, que m'ha regalat en Francisco. Semblen dues taques damunt la blancor de la meua pell. Sóc bella. Quan entraré a la sala dels miralls del Liceu de bracet d'en Francisco, tothom preguntarà, i qui és aquesta senyora tan bonica?⁸⁴

L'atemptat del 1893

Demà passat em caso amb el nebot de la vídua Climent, en Francisco Ventura, que em va salvar la nit de la bomba al Liceu.⁸⁵

Aquest fragment, que pertany al diari personal de Mundeta Jover, esmenta un esdeveniment històric de la ciutat de Barcelona: l'atemptat al Liceu de l'any 1893.

Font: www.lameva.barcelona.cat

Els fets van tenir lloc la nit del 7 de novembre del 1893, en què s'inaugurava la temporada d'hivern amb la representació de *Guillem Tell*, de Gioachino Rossini. L'aforament estava completament esgotat i entre el públic hi havia les personalitats més destacades de la burgesia catalana.

Poc després de l'inici del segon acte, quan els llums estaven apagats, l'anarquista Santiago Salvador, que es trobava al cinquè pis, va llançar dues bombes Orsini a la platea. La primera

⁸⁴ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 78-79

⁸⁵ *op. cit.* p. 63

explosió va causar 20 morts; afortunadament, la segona va caure damunt la falda d'una espectadora que havia mort en l'anterior explosió i no va arribar a esclatar.

Es va sembrar el caos entre els espectadors, i els metges i religiosos atenien morts i ferits. La resposta policial va ser tancar les portes del teatre per evitar que l'autor s'escapés. Tot i que Santiago Salvador es trobava entre els retinguts, va ser capaç d'escapar quan els agents van concloure que el terrorista havia fugit.

L'atemptat va tenir com a conseqüència la declaració de la llei marcial, per la qual centenars d'anarquistes innocents van ser capturats, torturats i, alguns, fins i tot executats.

No va ser fins al febrer del 1894 que van capturar el veritable autor de l'atemptat, quan es trobava a casa d'un amic a Saragossa. Se'l va jutjar aquell mateix any per 20 assassinats consumats i 27 assassinats frustrats. Va declarar que havia actuat motivat per la seva ideologia anarquista i individualment, és a dir, que no estava afiliat a cap grup. Va ser condemnat a mort i executat el 21 de novembre del 1894.

El Liceu i les tres generacions

Tant en l'època en què va tenir lloc l'atemptat com al llarg de tota la seva història, el Liceu ha estat l'indret de socialització de la burgesia. Les tres protagonistes de *Ramona, adéu* formen part d'aquesta classe social i, tal vegada, és per això que el Gran Teatre del Liceu apareix en nombroses ocasions al llarg de la novel·la. No obstant això, no és vist ni gaudit de la mateixa manera per les tres generacions, sinó que cadascuna de les protagonistes el veu de manera diferent.

Per començar, l'àvia el freqüentava sovint amb el seu marit: "Les anades al Liceu, abans de casar-se i després, amb l'avi Francisco".⁸⁶ Amb aquesta afirmació, immediatament sabem que són una parella adinerada. La situació econòmica, però, canvia després de la mort del marit: "No saps prou com vaig patir quan va morir el teu avi i la teva mamà no va poder anar al Liceu".⁸⁷ És així com el lector coneix la situació econòmica de la mare, que canvia

⁸⁶ *op. cit.* p. 183

⁸⁷ *op. cit.* p. 186

respecte a la de l'àvia. El Liceu esdevé, doncs, quelcom inassolible i desitjat per a ella. Finalment, amb la filla és diferent, ella es pot permetre anar-hi, però escull no fer-ho: "No pensava tornar al Liceu perquè s'hi havia avorrit molt".⁸⁸ El Liceu esdevé, doncs, una excusa per parlar de la situació econòmica i dels interessos canviants entre les tres generacions.

L'evolució de Barcelona

Els mateixos canvis en les percepció de les tres generacions tenen lloc amb referència a la ciutat de Barcelona. Com ja hem dit abans, *Ramona, adéu* situa l'acció a la ciutat, una ciutat canviant i en contínua transformació. Aquesta transformació es veu a través de les percepcions de les tres protagonistes, cadascuna d'un temps diferent.

En primer lloc, Mundeta Jover presenta les anotacions que fa ella mateixa sobre la ciutat de finals del segle XIX i principis del XX: "M'agrada la Barcelona fora muralles, oberta i europea".⁸⁹ Es tracta, doncs, d'una ciutat en expansió amb una fesomia canviant.

Font: www.anycerda.org

En primer lloc, es van enderrocar les antigues muralles, ja que constituïen un estorb en una ciutat on el nombre d'indústries no parava de créixer. En segon lloc, es va aprovar i dur a terme el projecte de l'Eixample d'Ildefons Cerdà, que va suposar la construcció del que més endavant esdevindria el barri burgès per excel·lència i l'espai principal de *Ramona, adéu*.

A més a més, els municipis veïns van ser agregats a la ciutat l'any 1897. També es va enderrocar la Ciutadella i es va convertir en el parc on l'any 1888 va tenir lloc l'Exposició Universal.

⁸⁸ *op. cit.* p. 186

⁸⁹ *op. cit.* p. 115

Aquests canvis van ser ben rebuts per la població i se'ns dubte agraden a Mundeta Jover.

La seva visió positiva de la ciutat, però, canvia a partir del 1909:

Barcelona no és la mateixa. No sé si envelleix, tot i que les muralles derruïdes l'haurien de fer més oberta i més europea. Sembla la germana pobra de Madrid, l'eterna pidolaire, l'esguerrada.⁹⁰

Aquesta nova percepció estava fonamentada en el fet que l'any 1909 va tenir lloc una forta recessió econòmica, agreujada per l'esclat de la Setmana Tràgica, que va derivar en una vaga general, un motí i nombroses incendis i saqueigs. Tot i que la ciutat va aconseguir recuperar-se, la Guerra Civil va suposar el retorn a un període de decadència absoluta.

És precisament a la Barcelona afectada pel drama de la Guerra Civil on Montserrat Roig situa Mundeta Ventura. Tot i que a principis dels anys trenta l'entorn encara gaudia de les restes d'una ciutat opulenta, resultat dels anys de bonança econòmica, la successió d'esdeveniments polítics de tota mena que acabaran desembocant en la Guerra Civil va convertir Barcelona en una ciutat decadent, blanc de nombrosos bombardeigs feixistes. Mundeta Ventura viu aliena a aquests fets, tot i això, descriu Barcelona de la manera següent:

Pensava que Barcelona era una flor oberta i quasi cosmopolita que es desfullava *in eternum*, plena de bellesa i de monstruositat; i que, més que una ciutat, semblava una promesa de ciutat.⁹¹

Finalment, Mundeta Claret neix en l'època franquista, en una ciutat grisa, desordenada i deficient, però a la qual se sent fortament lligada:

Era una ciutat que l'atreïa amb la força d'un amant cruel. Li era difícil entendre per què sentia una atracció tan intensa per aquella massa informe i desballestada. Barcelona era una ciutat debolida que amb prou feines si conservava algun vestigi d'història heroica.⁹²

Com a personatge vinculat a la Barcelona dels anys seixanta, Mundeta Claret es troba una ciutat que està experimentant un creixement, com la de l'àvia. No obstant això, es tracta d'un desenvolupament caòtic: el paisatge urbà es va sacrificar a fi de millorar les comunicacions, es va urbanitzar gairebé tota la superfície del terme municipal, ja que el nombre d'habitants es va doblar, i va aparèixer el barraquisme perquè els nousvinguts no

⁹⁰ *op. cit.* p. 222

⁹¹ *op. cit.* p. 159

⁹² *op. cit.* p. 148

podien permetre's els preus dels pisos. Tot això sota un règim que va negar-se a invertir en la ciutat. Montserrat Roig posa de manifest aquesta realitat de la manera següent:

La ciutat... Una ciutat que no era la mateixa que la idíl·lica Barcelona dels anys trenta, ni, molt menys, que la llegendària de fi de segle [...] Barcelona de finals dels seixanta, diversa i eclèctica, plena de tòpics que servien per enllaminir amb imatges gratuïtes els qui conreaven la literatura grisa, d'oficina, mancada de nervi i d'imaginació.⁹³

Així doncs, es pot afirmar que a *Ramona, adéu* Montserrat Roig fa referència als canvis que ha patit la ciutat des de finals del segle XIX fins als anys seixanta a través de les tres protagonistes. Les percepcions de les tres Mundetes canvien a mesura que canvia la ciutat.

Les senyorettes del Liceu

Cal posar èmfasi en l'única vegada que Mundeta Claret va anar al Liceu, ja que posa de manifest un aspecte relacionat amb el comportament esperat d'una dona burgesa. Doncs bé, ella recorda el diàleg que va tenir amb la seva àvia aquella nit. Mundeta Claret i Mundeta Jover mantenen la conversa següent:

Veus, li digué l'àvia, ets una senyoreta. Has de seure amb les cames tancades i les puntes dels peus cap endintre. Sobretot, no facis aquesta cara de setze jutges. Saluda els coneguts amb elegància, els somrius si se t'acosten però no parlis massa, no riguis si no ve a tomb, t'has de mantenir distant. No cal que exageris: una senyoreta s'ha de fer valer sense que ningú no sospiti quines són les seves intencions. T'has de mostrar reservada. Has de passejar per les sales [...] ⁹⁴

El que fa l'àvia, per tant, no és altra cosa que introduir la néta en les convencions socials. Unes normes no escrites que l'àvia coneix perquè la seva mare ja les hi va transmetre. Tant l'àvia com la seva filla les han seguit, però la néta, que pertany a una nova generació, es nega a vestir-se de llarg i, per tant, sabem que comença a produir-se un canvi.

Cal destacar que aquestes convencions socials varien segons el sexe perquè de la jove s'espera que es comporti com una "senyoreta". Com a dona s'espera d'ella que sigui discreta i bonica, per tant, es pot dir que el que es busca és que esdevingui, un cop més, només un element passiu.

⁹³ *op. cit.* p. 229-230

⁹⁴ *op. cit.* p. 185

Aquestes normes de comportament, tot i formar part d'un relat de ficció, es corresponen amb les que encara existeixen avui en dia. Es pot dir, doncs, que són un reflex més del masclisme perquè no es convida la dona a parlar ni a discutir, sinó tan sols a ser l'acompanyant de l'home, que es converteix en l'element dominant.

Arc de Triomf i parc de la Ciutadella

Ahir vaig viure una petita aventura i no voldria que arribés a les orelles d'en Francisco. Té sempre tanta por de comprometre's. Jo passejava amb la Pauleta per l'Arco del Triunfo, anàvem a comprar unes randes per a les cortines del menjador, quan, de sobte, una vella va xisclar:

-L'Àfrica és l'escorxador de la joventut pobra!⁹⁵

La Setmana Tràgica

El fragment anterior forma part del diari de Mundeta Jover, i data del 28 de juliol de 1909. La protagonista fa referència al crit d'una dona que precedeix l'atac d'un gran grup d'homes i dones a uns guàrdies, que responen amb violència. Es pot deduir per les paraules de la dona, com també per la data, que el que presència la Mundeta és una protesta contra l'enviament de tropes de reservistes a la guerra del Marroc. En altres paraules, Montserrat Roig fa referència a un important esdeveniment històric: la Setmana Tràgica, que va tenir lloc a Barcelona i altres ciutats industrials catalanes entre el 26 de juliol i el 2 d'agost de l'any 1909.

Per entendre'l cal remuntar-se a l'any 1898, quan, després de la pèrdua de les colònies, Espanya va començar a orientar l'actuació exterior cap a Àfrica, on posseïa alguns enclavaments territorials. Al Marroc s'hi va instaurar l'any 1906 un protectorat hispanofrancès com a resultat de la Conferència d'Algesires. Així va ser com Espanya va obtenir el control del Rif, la franja nord. Aquesta ocupació va trobar l'oposició de les tribus berbers (cabiles) i, consegüentment, el territori es va convertir en un focus de guerra constant. Els atacs de les cabiles rebels van començar a guanyar intensitat l'estiu del 1909, quan van atacar objectius militars, econòmics i la via de ferrocarril prop de Melilla. El govern va respondre enviant-hi tropes de reforç de reservistes, la majoria procedents de Barcelona.

⁹⁵ Roig, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 223-224

Durant l'embarcament de les tropes al port de Barcelona es va produir una protesta popular contra aquesta lleva i així va ser com es va originar una setmana d'incidents al carrer. La crema d'esglésies i convents va donar pas a la revolta, amb un fort component antireligiós al qual fa referència Montserrat Roig:

El senyor Fornès ha vist com incendiaven el convent dels pares escolapis de la ronda de Sant Pau. [...] El cambrer ens ha explicat que les dones de mala vida del carrer d'en Robador atiaven la turba contra la guàrdia, i que hi ha una donota, una tal Gallinaire, que ha despullat les monges i ha exposat els seus cossos a les masses. No entenc per què han de blasfemar i cometre sacrilegis si es tracta d'una guerra.⁹⁶

Aquest motí es va produir de manera espontània, però s'explica pel fort anticlericalisme que feia decennis que es covava i que va ser vertebrat, en part, pel lerrouxisme. A banda de l'anticlericalisme, un altre element que va confluïr en els avalots va ser l'antimilitarisme, molt tradicional en els ambients obrers i menestrals catalans. Però la causa principal va ser l'oposició radical a deixar-se enviar fills, marits o pares a morir al Marroc, i la idea popular que a la guerra hi anessin el rei i els rics que la volien. També a aquest fet hi fa referència l'autora: “-Que hi vagin els rics, a la guerra. M'hi han fet anar el meu nét, saben?”.⁹⁷

Montserrat Roig especifica que “un avalot d'homes i dones”⁹⁸ ataquen els guàrdies i que “un xicotet, gairebé un nen”⁹⁹ també hi era present i en va sortir amb l'orella partida. Això resulta rellevant destacar-ho perquè dones i nens tindran un paper important en els incidents. A causa de la participació d'aquesta part de la societat, els soldats es van negar a disparar en una de les manifestacions. No obstant això, els guàrdies sí que ho van fer, tal com es relata en la novel·la: “Els cavalls no es feren esperar. Dispersaren la xusma a cops de sabre.”¹⁰⁰ Sabem que entre “la xusma” hi ha dones i nens.

El dilluns 2 d'agost tothom va tornar a la feina, després que l'aixecament fos sufocat amb una repressió desproporcionada per l'exèrcit. Les conseqüències de la revolta van ser remarcables: l'afusellament del pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia i la posterior caiguda del

⁹⁶ *op. cit.* p. 224-225

⁹⁷ *op. cit.* p. 224

⁹⁸ *op. cit.* p. 224

⁹⁹ *op. cit.* p. 224

¹⁰⁰ *op. cit.* p. 224

govern de Maura, que va dimitir, fet pel qual el rei va encarregar als liberals la formació d'un nou govern.

El compromís històric: *Els catalans als camps nazis*

Font: www.grup62.cat

El bombardeig del Cinema Coliseum, l'atemptat al Liceu l'any 1893, la proclamació de la Segona República, l'execució de Salvador Puig Antich i la Setmana Tràgica són tan sols alguns dels esdeveniments històrics als quals Montserrat Roig fa referència al llarg de les dues novel·les. L'autora tracta tots aquests punts amb cura i procura que, des de la ficció, siguin fidels a la realitat. Així doncs, és innegable el seu compromís amb la història.

Tot i això, on es fa evident el seu compromís amb la història no tan sols de Catalunya, sinó del món, va ser en tota la seva obra de no-ficció i, especialment, en la seva obra cabdal: *Els catalans als camps nazis* (1977). Tal com el títol indica, l'obra apropa el lector als catalans que van patir de primera mà el terror nazi i ha de ser el punt de partida, com ja hem dit en la biografia, per a qualsevol que es vulgui endinsar en el coneixement de la deportació dels republicans catalans. L'elaboració d'aquesta obra no va resultar senzilla, ja que va començar l'any 1973, és a dir, encara durant el franquisme i, és per això que el finançament va provenir únicament de particulars.

L'objectiu de Montserrat Roig a l'hora d'elaborar aquest llibre reportatge va ser explicar el captiveri que van patir dia a dia els deportats, i ho va fer centrant-se en Mauthausen. L'autora ens descobreix aquesta realitat a través d'una cinquantena de testimonis que ella va entrevistar de primera mà.

La redacció de l'obra que va marcar la seva trajectòria no li va resultar senzilla. En una entrevista afirmava:

Mentre escrivia el llibre, hi havia moments en què jo creia que estava patint la deportació. Jo estava embarassada del meu segon fill, estava de sis mesos quan vaig prendre la majoria de testimonis, i a la nit somiava amb xemeneies de crematoris i amb carreteres plenes de cadàvers, ensagnats i destrossats. Tenia els somnis d'un deportat.¹⁰¹

Tot i això, encara va publicar obres profundament compromeses amb la història com ara *Mi viaje al bloqueo* o *L'agulla daurada*, sobre el setge de Leningrad, l'actual Sant Petersburg. Així doncs, sembla imprescindible que els esdeveniments històrics que ella tracta tant a *Ramona, adéu* com a *El temps de les cireres* tinguin un paper important en la ruta literària perquè la història és indestriable de l'obra de Montserrat Roig.

L'amenaça de violació

En apartats anteriors, hem tractat la relació secreta entre Mundeta Jover i Víctor Amat. Una relació que suposa per a la protagonista el descobriment del que ella bateja com a l'amor ideal, que li permet trencar amb el tedi d'un matrimoni insatisfactori. Tal com ja hem dit abans, i com totes les relacions secretes a *Ramona, adéu*, la història entre ambdós acaba en fracàs. La ruptura amorosa té lloc precisament al parc de la Ciutadella.

Doncs bé, la relació s'havia anat consolidant a través de nombroses trobades fugaces pels carrers de Barcelona i una per la Barceloneta, on la Mundeta, allunyada de casa i deixant de banda prejudicis, permet que ell la besí. Així passen tres mesos, fins al mes de juny, quan el final de la relació resulta evident perquè el jove estudiant, en acabar el curs, ha de tornar al poble amb els pares. En Víctor la cita per darrer cop al parc de la Ciutadella, i després de reflexionar sobre si li convé veure'l, Mundeta Jover decideix anar al seuencontre moguda pel desig urgent.

Una tempesta acompanya la Mundeta en la seva ruta fins al parc, fet que l'ajuda a passar desapercibuda. Amb el fort ruixat troba la Ciutadella canviada, completament buida. Qui també actua de manera totalment diferent és en Víctor, que ha deixat de ser l'innocent estudiant que l'observa en silenci des del balcó:

¹⁰¹ Cabré, M. À.: *Miralls creuats: Roig/Capmany*. Lleida: Pagès editors, 2017. p. 123

No veia res més que l'ombra, l'ombra que s'acostava cada cop més definida, més exacta, amb els ulls sortits, sangonosos. I vaig sentir una massa que em queia a sobre, que m'estrenyia la cintura, que em ficava la mà dintre el vestit...¹⁰²

Davant l'evident amenaça de violació, la Mundeta arrenca a córrer pels carrers, el camí es fa pesat i angoixant, tot i que aconsegueix, en un moment donat, agafar un cotxe. El sentiment de culpa l'acompanya durant tota la fugida i interpreta l'agressió com un càstig imposat per haver desafiat la moral de l'època i haver traït el seu home, com un càstig per haver estat una dona adúltera. Aquest sentiment de culpa es veu incrementat per una conversa mantinguda recentment amb el confessor de la seva parròquia, que li recorda que la seva forma d'actuar és pecaminosa. Quan arriba a casa, el marit la rep i passa dies i nits febrils, turmentada per un malson recurrent:

I els ulls del monstre s'acostaven i se n'anaven. Eren els ulls de l'ombra, ulls sortits, al costat dels narius, esgratinyats i sagnosos. I les imatges dels meus morts, els papàs, el iaio, em cridaven que era una adúltera.¹⁰³

El que cal remarcar és que el sentiment de culpa està entre les respostes psicològiques més habituals de les víctimes de violació i agressió. Les víctimes poden passar molt de temps sentint-se culpables. La qüestió és que la societat en general tendeix també a culpabilitzar-les, i hi ha dues actituds psicològiques que expliquen aquest fenomen. En primer lloc, la hipòtesi de les atribucions defensives, que suggereix que com més diferent se sent l'observador de la víctima, més tendeix a culpabilitzar-la perquè això li permet autoprotegir-se en el sentit que una cosa així mai no li arribaria a passar perquè es tracta d'una persona completament diferent. En segon lloc, la hipòtesi del món just assumeix que els individus senten la necessitat de creure en un món just i és per això que sostenen que cadascú obté el que mereix. Per tant, segons l'individu observador, són els errors comesos per la víctima que han provocat que l'altra persona n'hagi abusat.¹⁰⁴

¹⁰² Roig, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 210

¹⁰³ *op. cit.* p. 214

¹⁰⁴ TRUJANO, P. I RAICH, M.: "Variables socioculturales en la atribución de culpa a las víctimas de violación"

Presó Model

Història de la Presó Model de Barcelona

El Centre Penitenciari d'Hommes de Barcelona, conegut popularment com la Model, es va començar a construir el 1887 i va ser inaugurat el 9 de juny del 1904. Va rebre el nom de Presó Model perquè aquest centre havia de ser el model a partir qual es construiria i es reformaria el nou sistema penitenciari espanyol.

La Presó Model ha viscut des d'un primer pla els diversos règims polítics que s'han succeït al llarg dels 113 anys d'història del centre: la monarquia borbònica d'Alfons XIII i la dictadura de Primo de Rivera , la Segona República, la Guerra Civil, la dictadura de Franco, la Transició i la democràcia.

La Model ha acollit interns per delictes de tota mena, i també reclusos singulars: intel·lectuals, polítics, sindicalistes, activistes, sacerdots i alcaldes. Alguns dels més importants van ser Ferrer i Guàrdia, Salvador Seguí, Lluís Companys i Salvador Puig Antich.

Des del 1976 hi ha hagut reivindicacions veïnals que demanaven el trasllat de la Model, fins que el mes de març del 2015 es va començar a enderrocar una part de la presó. Gràcies a un acord entre l'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya, es va decidir que el centre tancaria definitivament el 2017. Així que el 8 de juny del 2017, just el dia abans

del 113è aniversari de la seva inauguració, la Presó Model va tancar definitivament. Els presos van ser traslladats a diversos centres penitenciaris.

A partir del juliol del 2017 la Generalitat de Catalunya ha organitzat visites dins del recinte de la Model, amb l'exposició "La Model ens parla: 113 anys, 13 històries". Tot aquell qui s'inscriu té l'oportunitat de passejar lliurement pel recinte, sota estricta vigilància, i així fer-se una idea de com era el dia a dia dels interns.

Al primer cancell se t'informa del funcionament de la visita i seguint un itinerari pots passejar per les diferents galeries, el pati, la biblioteca, el locutori i, finalment, la paqueteria, l'indret on es va executar Salvador Puig Antich. A les diferents cel·les hi ha cartells que expliquen quins presos de renom van estar-hi tancats i les seves històries. A més a més, arreu del recorregut hi ha presos del programa de reinserció que expliquen anècdotes i esdeveniments que han tingut lloc en aquella presó.

Així doncs, es tracta d'una experiència que constitueix un acte de memòria per recordar els qui han patit injustament i per conèixer el dia a dia d'un intern.

Salvador Puig Antich

S'ha acabat això de només poder saludar de dues maneres, o amb el puny enlaire o amb la mà estesa. En Puig Antich, aquest atracador... En Màrius el va interrompre, no era un atracador, papà, bé, com li vulguis dir aquest anarquista buscà les pessigolles dels que manen, un il·lús... En Màrius s'adreçà a la Natàlia, el papà es de centre, ja ho veus. És que ets partidari de la pena de mort, preguntà la Natàlia a en Lluís, escolta!, va fer en Lluís, que jo sóc un home europeu, no un carpetovetònic, eh?¹⁰⁵

¹⁰⁵ Roig, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 61

Aquest fragment forma part de la novel·la *El temps de les cireres* i reproduïx una conversa entre la Natàlia, en Lluís i en Màrius sobre la mort de Salvador Puig Antich.

Salvador Puig Antich va néixer el 1948 en una família republicana de classe mitjana. Després de ser expulsat de La Salle Bonanova va anar a classes nocturnes a l'Institut Maragall, on va conèixer els qui serien més endavant els seus companys al Moviment Ibèric d'Alliberament, el MIL.

La seva implicació en la lluita contra el franquisme va començar després dels esdeveniments del Maig francès, quan va militar a Comissions Obreres. Ben aviat, va evolucionar cap a una postura de caràcter anarquista. Llavors va iniciar una carrera universitària i el van enviar a Eivissa a fer el servei militar. Un cop llicenciat, va iniciar la militància al MIL, on va participar en nombrosos atracaments bancaris el botí dels quals es destinava a potenciar les publicacions clandestines del grup i a ajudar vaguistes i obrers detinguts.

Després d'un atracament a una oficina de La Caixa va començar una forta ofensiva policial contra tots els integrants del MIL.

Tres dels seus companys, Oriol Solé Sugranyes, Josep Lluís Pons Llobet i Santi Soler Amigó van ser detinguts, interrogats i torturats, i en Santi Soler va acabar confessant el lloc clandestí de trobada dels seus companys. El mateix Santi Soler va ser utilitzat d'esquer per la policia i Puig Antich va ser detingut amb un altre dels militants, Xavier Garriga Paituví. L'operació va tenir lloc el 25 de setembre del 1973 al Bar Funicular, a la cantonada dels carrers Girona i Consell de Cent, a Barcelona, però el dispositiu policial va fallar i hi va haver un tiroteig a l'escala del número 70 del carrer Girona en què Puig Antich va quedar malferit i un subinspector de la policia, Francisco Anguas Barragán, va morir.

Puig Antich va ser empresonat acusat de ser l'autor dels trets que van causar la mort del subinspector. Va ser jutjat en un consell de guerra i condemnat a mort. Tot i que es van organitzar nombroses manifestacions per demanar la commutació de la pena capital, Franco no va concedir l'indult.

Així doncs, el 2 de març del 1974, Salvador Puig Antich va ser executat mitjançant el garrot vil en una cel·la de la Presó Model. Tenia 25 anys. Cal recordar que va ser una de les darreres execucions del franquisme. Aquesta tràgica mort va deixar una forta empremta en tota una generació, que mai no ha parat de preguntar-se si s'hauria pogut evitar. Amb la seva mort, Puig Antich es va convertir en una icona de la lluita per la llibertat.

La Natàlia: l'avortament

Un dels personatges més lligats a l'univers de la presó és la Natàlia, ja que tant ella com el seu amant, l'Emilio, hi passen una temporada després d'haver participat en una manifestació estudiantil i haver estat detinguts per la policia.

La Natàlia, protagonista d'*El temps de les cireres*, se'ns presenta com una dona madura i independent, però inestable sentimentalment. El seu personatge actua com a fil conductor de la novel·la i en nombroses ocasions busca reconstruir el passat. És així com el lector coneix la seva primera relació, que va ser amb l'Emilio, un estudiant universitari.

En aquesta relació es repeteix l'esquema que ja havíem vist entre la Mundeta i en Jordi, on la dona busca la llibertat allunyant-se de l'estil de vida de la seva mare i la seva àvia, però que al final acaba perdudament enamorada d'un home que farà que oblidí tot allò per què havia lluitat.

És amb l'Emilio amb qui la Natàlia manté les seves primeres relacions sexuals:

Besa'm, va dir ell. Ella s'hi acostà i li féu un petó als llavis, m'encanta que besis tan malament, va dir l'Emilio, ella se n'apartà, els llavis plens de la sal de les patates. L'Emilio l'agafà pel canell, vine..., i la besà tot resseguint-li la llengua, la Natàlia notà que la seva llengua era molt

humida, llengua de peix de riu, pensà. L'Emilio li descordà els pantalons i li baixà la cremallera, avui ens despullarem, oi?¹⁰⁶

Més endavant, després que l'Emilio la deixi, la Natàlia descobreix que està embarassada. La jove, acompanyada d'una amiga, va a un ginecòleg, el més progressista de Barcelona, decidida a avortar. El ginecòleg comença esbrancant-la i parlant-li sobre el fet que a les noies de la seva generació “mai us passa pel cap que us podeu quedar embarassades”.¹⁰⁷ Contràriament al que creia la Natàlia, el metge no li ofereix una solució ràpida per interrompre l'embaràs, ja que en aquella època era il·legal i feia poc que un amic seu havia estat detingut precisament per haver-ne dut a terme. No obstant això, la Natàlia acaba aconseguint una direcció d'un espai clandestí on duien a terme avortaments.

Així doncs, la Natàlia es va dirigir a l'adreça indicada, on un rètol amb lletres gastades deia *Casilda Cabrils, comadrona*. En dues sessions i utilitzant una sonda i el que la Natàlia descriu com “una mena de cullera fonda i posada a l'inrevés”,¹⁰⁸ ella perd el fetus. Malgrat tot, i com es pot esperar d'un avortament practicat sense la higiene i els estris necessaris, la història no acaba aquí:

A casa, la Natàlia sentí com la febre pujava i que, al seu voltant, hi havia tot d'ombres que ballaven [...] La Natàlia es despertà xopa. Havia embrutat els llençols. Els agafà i els posà dins de lleixiu al safareig.¹⁰⁹

És aleshores quan va decidir trucar a la dona del seu germà, la Sílvia, que la va acompanyar al ginecòleg, que després de palpar-li el baix ventre una estona va afirmar: “aquest bèstia s'ha deixat la meitat a dins”.¹¹⁰ Llavors, el metge va intervenir declarant, per descomptat, l'avortament com a natural.

Aquesta novel·la posa de manifest una realitat que encara existeix avui en dia en nombrosos països i és objecte de debat especialment en campanyes electorals. Tal com mostra Montserrat Roig, l'accés a avortaments legals i duts a terme per professionals redueixen el risc d'infeccions, malalties i mort que pot causar una interrupció de l'embaràs en una clínica clandestina. De fet, abans de la legalització de l'avortament, les dones no tan

¹⁰⁶ *op. cit.* p. 103

¹⁰⁷ *op. cit.* p. 131

¹⁰⁸ *op. cit.* p. 136

¹⁰⁹ *op. cit.* p. 136

¹¹⁰ *op. cit.* p. 137

sols acudien a clíniques clandestines, sinó que fins i tot intentaven induir-se'elles mateixes utilitzant estris com ara un penja-robes o agulles de cosir.

Així doncs, Montserrat Roig tracta en la seva novel·la la qüestió de l'avortament, i ho fa a través de la vivència d'un dels seus personatges. L'autora posa de manifest com el fet de no tenir possibilitat d'avortar legalment porta una jove amb un embaràs no desitjat a fer-ho de manera il·legal i els posteriors problemes que això comporta per a ella. Amb aquest argument ja es pot deduir que Montserrat Roig va ser una ferma defensora del dret de cada dona a governar el propi cos, però per acabar de deixar clara la seva postura es pot citar una frase d'un article que va escriure l'any 1986 a *El Periódico*:

El antiabortista activo es un gran defensor de la vida, palabra que suele pronunciar con mayúscula, y querría ver muertas a todas las mujeres que osan interrumpir su embarazo.¹¹¹

La maternitat

Un altre punt que l'autora tracta relacionat amb el personatge de la Natàlia és la qüestió de la maternitat. La dona era vista en aquella època com a un ésser útil per a la reproducció per poder garantir al marit una descendència. La Natàlia, que com ja hem dit abans busca trencar amb el que s'espera d'ella, decideix no tenir fills i no és casualitat. Amb la Sílvia passa just el contrari:

La Sílvia, en aquella època, no s'adonà que els dies passaven, entre que va quedar embarassada, fer jerseis per al nen, anar a classes de cuina i esperar en Lluís, que tornava tard.¹¹²

És precisament una vida destinada a tenir cura de la llar i dels fills el que la Natàlia vol evitar, i per això pren la decisió de no tenir fills. Aquesta situació té lloc també fora de la ficció, i si l'autora la posa de manifest en aquesta novel·la és per donar-hi visibilitat. Tal com sabem a partir d'una entrevista entre ella i Maria Aurèlia Capmany, Montserrat Roig no creia que la maternitat i la feina fossin incompatibles:

M. R.: Era una necessitat. I no volia haver d'escollir entre ser mare o escriptora. Volia ser totes dues coses.

M. A. C.: Això sí que és característic de la teva generació de dones, veus?

¹¹¹ Cabré, M. À.: *Miralls creuats: Roig/Capmany*. Lleida: Pagès editors, 2017. p. 162

¹¹² Roig, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 42

M. R.: Jo no volia elegir. En aquella època em vaig enrabiar amb la Simone de Beauvoir, quan, en un moment de les seves memòries, diu: «Jo vull ser escriptora i els meus fills són les meves obres.» Jo no veia aquesta separació. Jo crec que una cosa són els fills i una altra cosa són les obres. I hi ha una diferència molt important: una obra, la pots llençar a les escombraries i un fill, no! Si no t'agrada un fill, l'has d'aguantar tota la vida. Jo no volia elegir, doncs, entre l'una cosa i l'altra, sinó que creia que ho podia fer tot. Evidentment, pagues un preu. És molt més difícil tot. Però no en vaig dubtar. [...]

M. A. C.: Però insisteixo en el tema de la maternitat i l'emancipació de la dona. Crec que vosaltres heu fet una opció molt clara... Per mi va ser molt clar en un moment determinat, que decideixo que no tindrè mai cap fill; trenco aquesta possibilitat...

M. R.: Perquè tu veies que no era possible...¹¹³

Font: www.lamentable.org

De fet, Montserrat Roig va fer de la maternitat una bandera feminista i va escriure alguns articles parlant sobre la qüestió, com ara “Un dilema que fa somriure”, al diari *Avui*. En plens anys setanta, amb dues criatures i una carrera literària en marxa, va portar la contrària a la idea que propagava el feixisme alemany i que el franquisme copiava del “kinder, küche, kirche”, que es traduiria literalment com a “nens, cuina i església”.

¹¹³ “Montserrat Roig i Maria Aurèlia Capmany, conversa cara a cara” a *Núvol* [on-line]. Barcelona: 2016

L'Hospital Clínic

No passava cap tramvia pel carrer. I jo enyorava com mai el color groc dels tramvies de Barcelona. Plovisquejava, i el fred cada vegada era més trist. Vaig entrar a l'Hospital Clínic i em va dir un soldat que havia d'anar al dipòsit judicial de cadàvers, que era a l'altre cantó. Vaig entrar per un passadís molt llarg i amb les parets humides escrostonades, i després em vaig ficar per un altre passadís, i per un altre i per un altre, fins que vaig veure una mena de portella i la vaig empènyer i vaig topar de ple amb el dipòsit dels morts.¹¹⁴

L'Hospital Clínic constitueix el final del periple de Mundeta Ventura la jornada del bombardeig del Coliseum, és el darrer indret on busca el seu marit. En conseqüència, es interessant que esdevingui també el darrer punt de la nostra ruta literària.

La classe obrera i la burgesia

La família Claret-Miralpeix, que protagonitza *Ramona, adéu* i *El temps de les cireres*, és, com hem comentat en nombroses ocasions, una família pertanyent a la burgesia de l'Eixample barceloní. Així doncs, es pot dir que un dels temes principals d'ambdues novel·les són els defectes i virtuts d'aquesta classe social. Tal vegada, un dels punts en què Montserrat Roig tracta aquest tema de manera més evident i directa és en el monòleg interior de Mundeta Ventura, en què, en un determinat moment, es reproduïx la conversa que manté la protagonista amb un vell tipògraf. Durant aquest diàleg tots dos personatges parlen de les seves vides, molt allunyades l'una de l'altra, i es van posant de manifest les diferències entre la burgesia i la classe obrera.

L'home és qui comença a parlar i explica algunes de les experiències de la seva vida. Relata com, amb només dotze anys, quan era aprenent de caixista, va anar a una protesta perquè el preu del pa havia augmentat cinc cèntims i allà va presenciar com els soldats van sufocar la manifestació deixant enrere homes, dones i nens ferits i morts. També parla d'una vaga general dels seus temps de tipògraf en què demanaven no treballar més a preu fet i de la Canadenca:

I el vell, m'haguessis sentit a la plaça de les Arenes, quan allò de la Canadenca. Jo era a tres metres del Noi del Sucre i em vaig quedar amb la gargamella eixuta de tant cridar i animar-lo. Tots a la plaça bramàvem com un sol home.¹¹⁵

¹¹⁴ Roig, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 53

¹¹⁵ *op. cit.* p. 62

L'home li explica també la mort del seu fill al front, i a mesura que va parlant les venes dels seus ulls van tornant-se més vermelles i dures. Davant aquest relat, Mundeta Ventura queda muda, perquè no coneixia cap d'aquests esdeveniments que havien marcat la vida de l'altre:

I aleshores em vaig adonar que m'explicava coses del temps en què jo era al món i em va fer vergonya de dir-li que jo, d'això de la plaça de les Arenes, no en sabia res.¹¹⁶

Quan la Mundeta parla ho fa per explicar com havia estat la seva infància, composta principalment pels viatges de casa a les Salesianes, sempre acompanyada de la mare, i com a única preocupació el fet que només tenia un uniforme en lloc de dos com les estudiants del Col·legi de la Presentació. També reconeix la seva ignorància política fins a la proclamació de la República.

Font:
www.pinterest.es/pin/378795018642693856/

Aleshores el vell reprèn la paraula i explica la seva etapa a la Federació Anarquista Ibèrica (FAI), quan, segons explica, va cremar sants i matar fejecistes, membres de la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FJCC). Ella es deixa anar una mica davant d'aquell home tan diferent de tothom qui havia conegut fins aleshores i parla sobre una altra de les etapes de la seva vida, el seu pas per la Cultura de la Dona, i ho fa amb un to crític.

Tots dos confessen el que pensen de l'altre. D'una banda, l'home opina que "els burgesos no han estat mai cristians, sinó uns hipòcrites";¹¹⁷ de l'altra, la Mundeta confessa que la seva mare veu els anarquistes com "uns

¹¹⁶ *op. cit.* p. 62

¹¹⁷ *op. cit.* p. 61

romàntics i uns idealistes”¹¹⁸ i que ella els “imaginava més satànics, més diabòlics”.¹¹⁹

Després d’això, ella s’explica:

Jo li vaig contestar que em feia l’efecte que eren com dimonis, molt esgarriposos, capaços de fer mal a les persones innocents, però de seguida li vaig dir que ell no en feia cara, de dimoni.¹²⁰

La Mundeta segueix parlant, però arriba un moment en què decideix callar, estranyada davant la curiositat de l’altre:

Vaig pensar que què n’havia de fer. Que la meva història era curta i ensopida al costat de la seva, plena de lluites, de vagues, de soroll i d’aventures. I al costat del seu fill, tan ben plantat i tan de la gresca, que va morir al front i havia anat a la plaça de Catalunya amb els pantalons nets i en va tornar amb els pantalons bruts i estripats. Que jo no em distingia gaire de les nostres amistats, que tot sempre acabava i començava de la mateixa manera.¹²¹

Aquesta reflexió del final de la novel·la *Ramona, adéu* és l’indicador que la jornada passada buscant el seu marit entre la runa com també la guerra han produït un canvi en Mundeta Ventura. Aquesta és, potser, l’única ocasió al llarg de tota la novel·la en què la protagonista es planteja com ha estat la seva vida i pensa per si mateixa, en comptes de reproduir l’opinió del seu marit o de la seva mare.

L’hospital psiquiàtric

De la mateixa manera que *Ramona, adéu, El temps de les cireres* també acaba en un hospital. Ara bé, no es tracta de l’Hospital Clínic; en aquest cas es tracta d’un hospital psiquiàtric.

Com ja hem esmentat, la Natàlia no ha tingut mai el suport de la família, més concretament, el del seu pare. Quan torna a Barcelona i decideix preguntar per ell, després de dotze anys sense contacte, esbrina que el seu germà Lluís l’ha tancat en un hospital psiquiàtric, ja que el seu pare té neurosi depressiva i tenir cura d’ell s’havia tornat impossible. En Lluís justifica la seva decisió davant la germana assegurant que des de la mort de la mare el pare “ja no

¹¹⁸ *op. cit.* p. 240

¹¹⁹ *op. cit.* p. 241

¹²⁰ *op. cit.* p. 241

¹²¹ *op. cit.* p. 242

hi era tot”¹²² i que amb el mesos va començar a adquirir manies i costums estranys com ara dormir amb una nina de porcellana, fins al punt que la seva cuidadora els havia dit que ja no podia més, la qual cosa va forçar en Lluís i la Sílvia a endur-se’l cap a casa seva, on la situació va empitjorar fins que ell es va veure obligat a tancar-lo al manicomi. Aleshores, confessa que a més a més el pare gastava els diners en coses absurdes quan a ell li convenien molt; aquí la Natàlia no dubta a retreure-li que el que ell volia eren els diners per a ell.

Un cop coneix la situació del seu pare, la Natàlia pren la decisió d’anar-lo a veure i descriu l’espai de la manera següent:

Era una enorme baluerna, voltada de murs grisos i encrostissats amb diversos pavellons i un parc al mig.¹²³

De fet, el mateix psiquiatre confessa que “això és com una presó”.¹²⁴ La qüestió és que després de conèixer l’indret a fons, la Natàlia es retroba amb el seu pare i li promet que el traurà d’allí. Així és com el lector sap que, després de tants anys, la Natàlia ha estat capaç de reconciliar-se amb el seu passat i, en conseqüència, amb la seva ciutat, de la qual havia fugit dotze anys abans.

L’adéu de Montserrat Roig

Ramona, adéu i *El temps de les cireres* acaben en un hospital, així com la vida de Montserrat Roig. L’autora de les dues novel·les també va morir en un hospital barceloní.

En el seu cas no es tracta de l’Hospital Clínic, sinó de la Clínica del Pilar, al carrer Balmes. Com ja hem dit en la biografia, la seva mort va ser prematura i la causa va ser un càncer de mama.

Així doncs, ens trobem davant d’una autora a qui va faltar temps. Aquesta mancança implica que no tingués mai voluntat memorística i és precisament per això que la millor manera de rastrejar les seves vivències és a través dels seus personatges: Mundeta Claret,

¹²² Roig, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 0

¹²³ *op. cit.* p. 234

¹²⁴ *op. cit.* p. 236

Natàlia Miralpeix..., cadascun dels seus personatges conté una petita part de l'autora, i, per tant, llegint les seves novel·les l'anem coneixent amb profunditat.

Sabem a través de la seva narrativa quines eren les seves preocupacions i interessos: la dona, la història i la seva ciutat, Barcelona. Unes preocupacions amb què va mostrar un gran compromís i que es reflecteixen en les seves novel·les. És precisament per això que nosaltres hem intentat buscar de quina manera apareixen a *Ramona, adéu* i a *El temps de les cireres* i parlar-ne també.

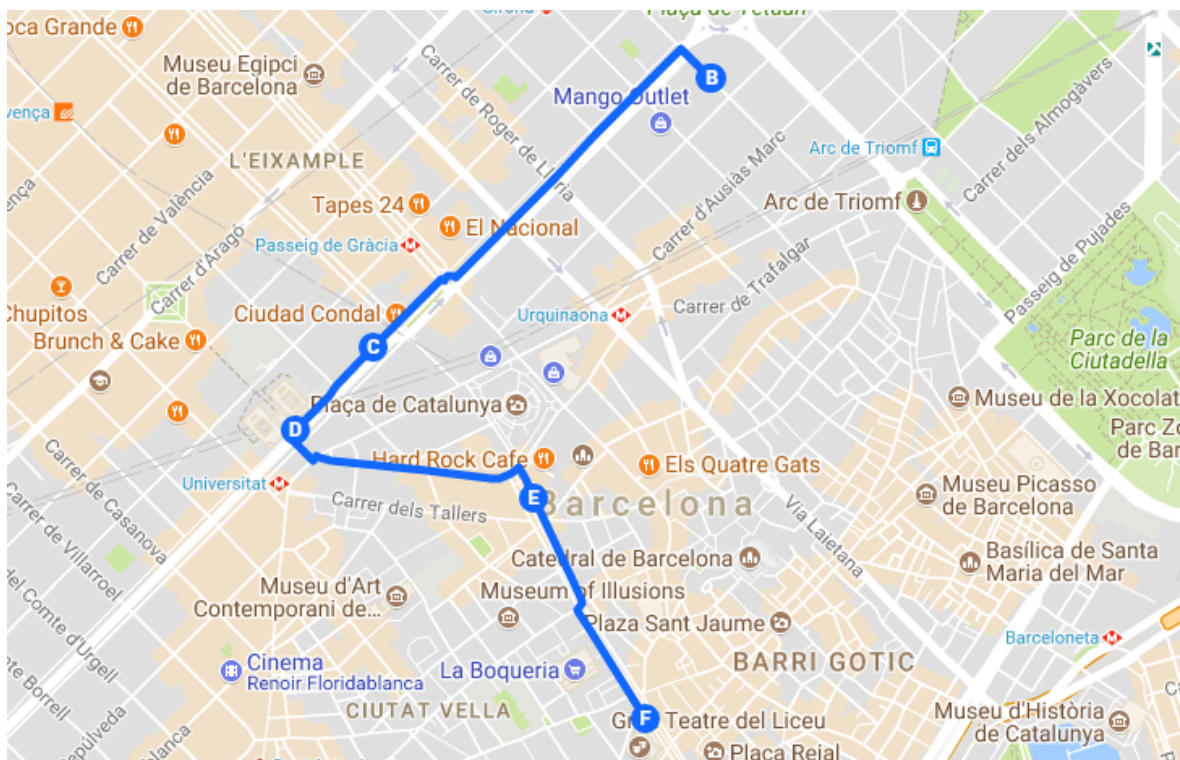
Finalment, cal dir que la narrativa és un gènere de maduresa, de fet, Montserrat Roig va dir: "Suposo que calen anys d'aprenentatge per saber una mica què és la creació...".¹²⁵ És precisament per això que els lectors de Montserrat Roig no poden evitar lamentar-se del fet que la mort li arribés tan aviat i estronqués una carrera que podria haver arribat encara molt més lluny.

¹²⁵ www.escriptors.cat/autors/roigm/pagina.php?id_sec=1845 [consulta: 29-9-2017]

Síntesi de la ruta

El punt següent busca sintetitzar la ruta plantejada fins ara, atès que la llargada de les explicacions i la distància entre les parades la fan gairebé impracticable. Amb l'objectiu de posar la ruta en pràctica ha estat necessari fer-ne una síntesi, que ha de ser capaç de recollir els aspectes més importants en un període més breu de temps.

Mapa de la ruta sintetitzada

Una pinzellada de les dues novel·les

Abans de començar, unes paraules sobre l'argument de les dues novel·les. *Ramona, adéu*, la primera novel·la de Montserrat Roig, publicada el 1972, explica la història de tres personatges femenins, àvia, mare i néta, amb la particularitat que totes tres s'anomenen Ramona. A través d'aquests personatges de la família Ventura-Claret i la seva recerca de l'amor, que no té els resultats esperats, fa un retrat molt viu de la història del país des de finals del XIX als anys seixanta del segle XX. Amb aquesta novel·la inicia una saga que continuarà amb *El temps de les cireres* i *L'hora violeta*.

El temps de les cireres, Premi Sant Jordi 1976, reprèn el fil d'alguns dels personatges de *Ramona, adéu* i se centra en un personatge, Natàlia Miralpeix, que retorna a Barcelona i reconstrueix el que ha passat en la família en la seva absència. El temps d'aquesta absència està marcat per dues dates significatives de la nostra història: l'execució de Julián Grimau, un militant comunista espanyol afusellat el 1963, i l'execució de Salvador Puig Antich, anarquista i antifeixista català executat el 1974 a garrot vil. El títol del llibre fa referència a un temps feliç i és el resum del tema de l'obra: la recerca desesperada de la felicitat per part dels membres la família Claret-Miralpeix en una època grisa.

Carrer de Bailèn, 37: per on una vegada vas passejar

Sóc de l'Eixample de la nostra estimada ciutat. D'un barri de segona categoria, amb esglésies que es fan la competència dominical. D'un barri de senyores pones i de *senyors* que posseeixen més *seny* que *or*. Vaig néixer el dia de sant Antoni, el dia dels enamorats, en una casa amb pati al darrere. Un pati ple de gats i de geranis. En una casa d'aquestes on no fa ni fred ni calor; amb olor de sofregit, al celobert, i amb canonades de l'any de la picor, que s'esbotzen cada dos per tres.¹²⁶

Amb aquest fragment del pròleg de *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen* donem inici a la ruta literària de Montserrat Roig, i ho fem al barri en un altre temps burgès de l'Eixample, al número 37 del carrer Bailèn, on el 13 de juny del 1946 naixia l'escriptora. Aquí parlarem de la seva vida i obra, i del seu fort lligam amb el barri.

Doncs bé, com ja hem dit abans, Montserrat Roig va néixer l'any 1946, per tant, set anys després del final de la Guerra Civil, en plena dictadura franquista, en uns anys de por, pobresa, repressió, falta de llibertats i persecució de la llengua i la cultura catalanes. Era filla de Tomàs Roig, un advocat i escriptor conservador i catòlic, i d'Albina Francitorra, una activista política i literària, d'esquerres i feminista.

Quan va tenir l'edat de començar l'escolaritat, els seus pares la van inscriure al col·legi Divina Pastora, que veiem des d'aquí i on després farem la segona parada. S'hi va estar fins als 13 anys, i en guardava un mal record. Aleshores, els seus pares la van inscriure a l'Institut

¹²⁶ ROIG, M.: *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen*. Barcelona: Edicions 62, 1979. p. 5

Montserrat i als 15 anys va començar a fer teatre a l'Escola d'Art Dramàtic d'Adrià Gual, l'EADAG. Poc després, però, va abandonar els escenaris per fer Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona. En aquest nou entorn, va ser quan va publicar els seus primers contes i es va implicar en política.

D'aquestes primeres provatures literàries, en va sorgir *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen*, per la qual l'any 1970 va ser guardonada amb el Premi Víctor Català.

Pel que fa a la seva narrativa també va escriure *Ramona, adéu* (1972), *El temps de les cireres* (1977), Premi Sant Jordi, *L'hora violeta* (1980), *L'òpera quotidiana* (1982), *La veu melódiosa*, *L'agulla daurada* i *El cant de la joventut*.

Les quatre primeres obres formen part d'una saga que té lloc a l'Eixample barceloní i se centra en la petita burgesia. Totes quatre presenten els tres elements que van esdevenir els trets distintius de l'obra de Montserrat Roig. Primerament, la dona; al llarg de tota la seva obra, Roig escriu la crònica d'uns personatges femenins, fa sortir les dones al carrer perquè diguin com veuen el món que les envolta. En segon lloc, el moment històric en què se situen els personatges. Els esdeveniments històrics tenen un paper protagonista al llarg de tota la narrativa de l'autora. Finalment, Barcelona, que no se'ns presenta només com un espai físic on té lloc l'acció, sinó com a personatge que participa en la intriga. Avui, ens centrarem precisament en aquests tres aspectes en dues de les novel·les de Montserrat Roig, que són *Ramona, adéu* i *El temps de les cireres*.

A més a més de treballar el gènere narratiu també va ser una gran periodista. Va col·laborar en diaris i revistes, i va escriure articles de diverses temàtiques. Són articles que sovint reflectien la seva tendència d'esquerres i el seu pensament feminista. Si parlem de la seva obra periodística és indispensable esmentar també *Els catalans als camps nazis*; l'obra de l'autora que la crítica considera més impactant per la forma com mostra l'experiència dels republicans als camps de concentració nazis durant la Segona Guerra Mundial.

Després de la mort de Franco i el naixement del seu fill Jordi va engegar un nou camí: el de la televisió. Va començar a treballar al circuit català de TVE i va guanyar molta popularitat

amb el seu programa *Personatges*, on entrevistava gent que fins aquell moment no havia tingut veu, com Antoni Tàpies o Marta Mata, entre molts altres.

Montserrat Roig va viatjar arreu i en els seus viatges va fer articles, assajos i va treballar com a professora universitària, entre altres coses. L'any 1990, quan es trobava als Estats Units, va haver de tornar a Barcelona, on li van detectar un càncer de pit. El 10 de novembre del 1991, amb només quaranta-cinc anys, va morir a la Clínica del Pilar.

Per acabar, la història de Roig no es pot separar de la història col·lectiva de la seva època, és el resultat del seu temps. La seva narrativa va lligada al seus records infantils i juvenils, però també a la lluita política. Roig, amb els seus articles i amb els seus llibres, va construir memòria, no només col·lectiva, sinó també la petita memòria de l'experiència de la vida quotidiana. Va explicar la història explicant les històries que amagaven els patis de l'Eixample, les històries de dones que construïen les seves pàtries. Això, sumat a la pluralitat i l'abundància de la seva obra, que abraça novel·la, narracions, assaig, biografia, periodisme escrit i audiovisual, i també teatre, fa que altres autors ens la descriguin com la primera autora total que ha tingut la literatura catalana.

Col·legi Divina Pastora: l'educació en una època grisa

Les nenes que anàvem a aquest col·legi, la Divina Pastora, sortíem a l'hora de l'esbarjo a un pati perpendicular, si no ho recordo malament, voltat de galeries cobertes i amb roba estesa penjada. [...] Segons les monges, el nostre destí tenia, només, dues sortides, o santes o prostitutes. Els col·legis de monges foren una gran escola d'ateisme. Aquest pati no ha sortit mai dins la meva geografia literària.¹²⁷

"Jo vaig anar a la Divina Pastora"¹²⁸ i "jo vaig ser ovejita del Señor"¹²⁹ van ser les dues frases que Montserrat Roig va pronunciar entre rialles quan, en una entrevista, Josep Maria Espinàs li va preguntar on havia estudiat. Per tant, es pot dir que Montserrat Roig recordava amb humor els seus anys al Col·legi Divina Pastora, uns anys durant els quals assegura que

¹²⁷ Roig, M.: *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*. Barcelona: Labutxaca, 2010. p. 211

¹²⁸ GARCIA, B.: *Amb uns altres ulls*. Barcelona: Rocaeditorial, 2016. p. 33

¹²⁹ *op. cit.* p. 33

no va aprendre res i que la van portar a tenir una visió crítica de l'ensenyament religiós, fet que es reflecteix al llarg de la seva obra.

El matrimoni Roig-Francitorra, pares de set fills i antics alumnes dels maristes i les salesianes, no van dubtar a l'hora d'inscriure la seva filla Montserrat Roig al col·legi privat que tenien davant de casa. No obstant això, va resultar que era una escola on el que era veritablement important era saber parar taula i preparar el dinar, aprendre a formar files i a respectar les normes sense discussió. La curiosa, xerraire i entremaliada Montserrat Roig, no gens sorprenentment, no va encaixar en aquest entorn, i quan tenia només tretze anys i amb el Batxillerat Elemental encara per acabar, els seus pares la van canviar a l'Institut Montserrat, del qual guarda bons records, senzillament perquè, tal com va dir:

Eren homes que ens tractaven com a persones, i per a mi això va ser una revelació. Era la primera vegada que em castigaven, no perquè no tingués pietat o per alguna falta d'urbanitat, sinó perquè no estudiava. Valoraven l'estudi, i jo vaig agrair molt aquest canvi.¹³⁰

Montserrat Roig no va perdonar mai les monges, encarregades, tal com ella assegura, d'educar la majoria de nenes de la seva generació “cap al victimisme, la resignació i la por de ser nosaltres mateixes”,¹³¹ i és, tal vegada per això, que les monges apareixen tant a *Ramona*, adéu com a *El temps de les cireres* com en altres obres de l'autora.

Entre les nombroses referències que apareixen en les dues obres a l'ensenyament religiós, la més impactant és, potser, la que té lloc al pis d'una de les famílies a *El temps de les cireres*. Es tracta d'una escena protagonitzada per Sílvia Claret i les seves tres amigues del col·legi de monges quan es troben totes quatre soles al pis de la Sílvia.

Sílvia Claret és la muller d'en Lluís, un matrimoni molt tradicional de la burgesia catalana, ell és un famós arquitecte i ella és mestressa de casa. Si resulten interessants és perquè la Sílvia va estudiar en un col·legi religiós, fet que l'autora repeteix en més d'una ocasió. El personatge encarna el tipus de dona que aquests centres buscaven formar: una dona entregada a tenir cura del seu fill i de la llar. Això és precisament el que les monges del Col·legi Divina Pastora va intentar inculcar a Montserrat Roig. Això ve donat pel fet que la

¹³⁰ *op. cit.* p. 55

¹³¹ *op. cit.* p. 56

religió cristiana assegura que la dona va ser creada a partir de la costella de l'home amb l'única finalitat de fer-li companyia. Per tant, és natural que l'educació en col·legis religiosos pretengués inculcar aquests ideals.

És potser per encarnar aquesta realitat que Montserrat Roig crea el personatge de la Sílvia, les grans preocupacions de la qual són: el seu aspecte físic, "la Sílvia Claret tenia molta feina a no engreixar-se";¹³² la realització de les tasques domèstiques, "ai! no li vaig comprar el sabó per a pells delicades!",¹³³ i tenir cura del seu fill, "fer jerséis per al nen".¹³⁴

Cal destacar que en Lluís es casa amb ella buscant precisament una dona així. El lector ho descobreix quan sabem que la Sílvia havia de ser ballarina i que tenia al davant una prometedora carrera com a solista del cos de dansa del Liceu que va abandonar sense dubtar després de tenir la conversa següent amb el noi: "Si et cases amb mi, li va dir en Lluís, has de deixar el ball".¹³⁵ Si ell li demana això és probablement perquè desitja que ella depengui també econòmicament d'ell, una manera d'assegurar-se que la dependència sigui absoluta. També per assegurar-se que ell esdevingui l'única figura que sustenta la seva existència.

Més endavant, en la novel·la se'ns presenten les amigues d'aquest personatge, a qui va conèixer al col·legi de monges i amb qui aconsegueix mantenir el contacte gràcies al fet que els marits esdevenen també amics entre ells. Les amigues, la Merche, la Dolors i la Teresa, tenen el mateix estil de vida i comparteixen les preocupacions.

Una tarda, els marits queden per veure el futbol i les dones per fer una sessió de Tupperware. En un principi, les quatre parelles es troben a la mateixa casa, els homes al menjador i les dones a la cuina, després, els homes abandonen la llar a l'hora del futbol i és llavors quan es coneix l'altra cara de la Sílvia, la Merche, la Dolors i la Teresa. Tan bon punt es queden soles, comencen els crits i la celebració. Aleshores deixen els recipients de banda, i assegudes a terra, comencen a menjar pastissos i a beure xerès i conyac. Es comencen a

¹³² ROIG, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 39

¹³³ *op. cit.* p. 38

¹³⁴ *op. cit.* p. 42

¹³⁵ *op. cit.* p. 41

despullar i acaben totes en pantis i sostenidors. Inicien un joc que inconscientment acaba reproduint el que va ser la seva joventut i imiten les monges amb frases com “di a tu madre que si mañana no te lava el uniforme, que te vamos a quemar las manos”,¹³⁶ “habla en cristiano”,¹³⁷ “desvergonzada, impura”¹³⁸ o “¡desnuda! ¡esto es un pecado mortal!”¹³⁹ Encara encarnant les monges es comencen a besar els llavis i les sines, a mossegar-se les unes a les altres. No és fins que han acabat que s’adonen del que ha passat i, avergonyides, van marxant d’una en una. Quan la Sílvia es troba sola entra a la dutxa i es rasca amb la pedra surera, entenem que per eliminar tota impuresa.

Com ja hem dit abans, es tracta d’un grup de dones submises que han viscut sempre reprimides i amb por de ser elles mateixes. Per tant, és natural que, quan la figura dominant, el marit, desapareix, portin la llibertat al límit i actuïn de la manera com ho fan. Ho fan sense ser-ne plenament conscients i quan se n’adonen immediatament se’n penedeixen. Aquest sentiment de culpa prové també de l’educació rebuda, ja que en l’educació religiosa la culpa s’utilitza com a element de manipulació. Elles actuen amb absoluta llibertat i quan s’adonen que el que han fet no era el que s’esperava d’elles, se n’avergonyeixen. Montserrat Roig posa, per tant, de manifest, la submissió de la dona i alguns dels aspectes que ella detestava de l’ensenyament religiós.

Cinema Coliseum: guerra i llibertat

La Patrícia, l’explosió del Colisèum ha estat espantosa. Vosaltres heu sentit el terrabastall, preguntava la tieta Sixta. I totes dues que sí, que l’havíem sentit, i jo vaig contestar que encara no m’havia llevat perquè avui em feien molt de mal les varius de les cames i que els vidres de la galeria s’havien esbocinat. I la tieta Sixta i la Patrícia, totes dues alhora, que moltes cases s’esfondraven, com si fossin de paper de fumar. El fum negre dels incendis emboirava l’aire de la ciutat i els balcons estaven plens de pols i de brutícia.

-Ves, la maleïda casualitat del camió de trilita.¹⁴⁰

¹³⁶ *op. cit.* p. 203

¹³⁷ *op. cit.* p. 203

¹³⁸ *op. cit.* p. 203

¹³⁹ *op. cit.* p. 203

¹⁴⁰ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. P. 44

Ens trobem davant d'un edifici històric, que ha perdurat en la memòria col·lectiva per la resistència que va mostrar davant l'atac aeri més destructiu que va patir Barcelona durant la Guerra Civil. Precisament a aquest bombardeig hi fa referència el fragment que acabem de llegir. Es tracta d'un fragment de l'inici de *Ramona, adéu*.

Doncs bé, per començar, explicarem aquest atac. Abans de res cal dir que no va ser un atac independent, sinó que va formar part d'una acció bèl·lica que va tenir lloc els dies 16, 17 i 18 de març de l'any 1938. En aquests tres dies es van succeir 13 atacs, ordenats per Mussolini amb l'única finalitat de sembrar el caos i desmoralitzar la rereguarda.

Entre aquells fatídics bombardeigs, se'n va produir un precisament on som ara. El 17 de març, cinc avions italians van sobrevolar la ciutat en formació de fletxa. Una de les bombes va impactar contra un camió que circulava per la Gran Via i que malauradament anava carregat amb 4 tones de trilita. Això va originar una columna de foc de més de 250 metres d'alçada. És precisament aquesta bomba que coneixem amb el nom de bomba del Coliseum, perquè va esclatar davant la sala cinematogràfica.

Les conseqüències dels bombardeigs van ser catastròfiques; hi van morir més de 500 persones i molts immobles van quedar o totalment o parcialment destruïts. El cinema en va sortir miraculosament ben parat.

Aquí al davant hi podem veure un monument en honor a les víctimes dels bombardeigs. Es diu "Encaix" i és obra de l'escultora Margarida Andreu. No podem oblidar que es calcula que Barcelona, durant els anys de la guerra, va ser la ciutat d'Espanya amb més víctimes per bombardeig.

Ara, doncs, parlarem del paper que té el Cinema Coliseum en l'argument de *Ramona, adéu* i, concretament, en la història personal d'una de les seves protagonistes: Mundeta Ventura.

L'autora presenta aquest personatge com una dona bleda, poruga i submissa. Al llarg de la seva vida ha depès d'algú en tot moment; primer de la mare i després del marit. Ella mateixa es considera inferior intel·lectualment al seu marit, qui, a més a més, la tracta com a tal:

En Joan em diu sempre que jo sóc una bleada i una beneïda i que sort en tinc d'ell, que m'acomboïa la vida.¹⁴¹

Aquest tracte per part del marit origina un sentiment de por i fa que Mundeta Ventura actuï d'una manera determinada: "Ella només opinava en les qüestions d'ordre i netedat [...] i per educar els fills",¹⁴² és a dir, es dedica tan sols a la funció de cuidadora de la llar i dels infants. En el cas de Mundeta Ventura, una labor que accepta amb resignació i que la porta a tenir una vida grisa que ja des del dia del seu naixement la mare ja havia pronosticat:

La nena és lletja i trista. Té uns solcs a la cara que la fan escarransida i els ulls sortints, com si fossin de vidre. No serà feliç.¹⁴³

Aquesta vida fa que, per a ella, la guerra marqui un canvi, però especialment, el bombardeig del Cinema Coliseum. Resulta que el dia que té lloc el bombardeig el seu marit havia sortit aviat i li havia dit que es dirigia a casa d'una dona, precisament davant d'aquest edifici. Quan la Mundeta s'assabenta del que ha passat, decideix anar a buscar-lo entre la runa. És un dels únics cops que surt sola durant la guerra. De fet, es tracta d'un dels pocs episodis de solitud i llibertat de què disposa. De fet, la seva filla observa posteriorment que "per a la mare havia estat una espurna de vida". Té, per primer cop, veu pròpia.

Al llarg de l'episodi, la Mundeta es veu obligada a fer front a un seguit d'obstacles i és capaç de superar-los sense l'ajut de ningú. Per exemple, fa sentir compassió a un metge de l'hospital que la deixa quedar-s'hi a esperar el seu marit en comptes de fer-la fora i enganya la portera d'una casa per saber més detalls sobre l'explosió. Aquests fets posen de manifest una independència i una capacitat d'espavilar-se més grans que les que la gent propera a ella li permeten demostrar.

Ja que som aquí, hem de recordar que Montserrat Roig va estudiar teatre a l'EADAG, l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, i la seu d'aquesta escola va ser precisament la cúpula d'aquest teatre.

¹⁴¹ *op. cit.* p. 37

¹⁴² *op. cit.* p. 133

¹⁴³ *op. cit.* p. 218

La Universitat de Barcelona: una alenada d'aire fresc

Baixaren cap a quarts de sis al bar de la Universitat. Hi havia aldarull de vasos i ampolles de cervesa i coca-cola, el fum dels cigarrets enterbolia l'atmosfera i les converses. L'Emilio trobà un amic, la manifestació és a les sis, al pati d'Econòmiques, li ensenyà una octavilla que feia poc que havien llançat. Mira, l'amic assenyalà un home vestit de gris repenjat a la paret, just al costat dels wàters, la bòfia?¹⁴⁴

Ens trobem davant de la Universitat de Barcelona, on l'autora situa alguns dels personatges de totes dues novel·les durant la dècada dels 50 i 60. En aquesta època, la universitat va ser un dels focus d'oposició antifranquista, fet que va marcar l'aparició d'una nova generació universitària clarament enfrontada a la dictadura. Montserrat Roig va estudiar en aquesta mateixa universitat i va formar part d'aquesta generació. A través dels seus personatges reflecteix força la seva pròpia experiència a la universitat.

A *Ramona*, adéu, és la més jove de les tres protagonistes, Mundeta Claret, qui estudia en aquesta universitat. Aquí, i tal com li va passar a Montserrat Roig, entra en contacte amb la vida política i s'endinsa en les reivindicacions i lluites antifranquistes. Aquesta nova realitat és contrària a la ideologia repressora i franquista amb la qual ha crescut. Aquest conflicte la porta a evolucionar al llarg de la novel·la de manera innegable i a rebel·lar-se, en major o menor mesura, contra una educació patriarcal.

A través de l'experiència universitària d'aquesta jove, Montserrat Roig fa referència a diverses manifestacions estudiantils com ara el tancament de la Universitat Complutense de Madrid:

En Nito li diu a la Mundeta, una altra vegada la conya d'una assemblea de districte, es pot saber què collons ha passat. Que han tancat la Universitat de Madrid, fa la Mundeta. Doncs, si l'han tancada, hi haurà assemblea per estona.¹⁴⁵

Però l'esdeveniment que més marca la protagonista és l'anomenada Caputxinada, que va tenir lloc a Barcelona del 9 al 11 març del 1966 al convent dels Caputxins de Sarrià, al carrer del Cardenal Vives i Tutó. La Caputxinada va començar com l'assemblea constituent del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, i hi van assistir estudiants,

¹⁴⁴ Roig, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 108-109

¹⁴⁵ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 111

professors i intel·lectuals, entre els quals hi havia la jove Montserrat Roig; eren un total de 450 persones. Cal recordar que aquests esdeveniments es van succeir durant el franquisme, que penava amb presó els drets de reunió i d'associació i, per tant, organitzar aquesta assemblea no va resultar gens senzill. Tan bon punt la notícia va arribar a les forces de seguretat, la policia va assetjar el convent, però gràcies a la bona organització dels assistents van poder passar-hi dues nits, moment en què la policia va entrar per identificar i detenir els activistes. Per a Montserrat Roig, la participació en la Caputxinada va comportar una estada de tres setmanes a la presó de la Trinitat.

Com ja hem dit abans, també va ser important per a un dels personatges de la novel·la *Ramona, adéu*. Es tracta de Mundeta Claret, que a la Caputxinada veu com desperta tant la seva consciència política com la seva consciència sexual:

Havia començat a sentir l'impuls roent i irreconciliable del sexe als Caputxins, tres anys abans, quan imaginà parelles que s'arregaven dins l'escenari o que s'arraulien damunt plecs de periòdic, als racons més foscos i freds dels passadissos monacals, i feien l'amor. [...] La nit del nou de març de 1966 representà, per a aquells qui la saberen viure, amb lucidesa, l'instant no recuperable, suprem, en què s'ajunten els anhels més primaris i obscurs amb la voluntat de reafirmar-se col·lectivament.¹⁴⁶

Com ja hem comentat anteriorment, a *El temps de les cireres* també apareix el món universitari. Els dos personatges més importants són la Natàlia, la protagonista, i la seva parella, l'Emilio. A través d'aquests personatges Montserrat Roig relata com eren les manifestacions de l'època i la resposta policial davant aquests esdeveniments:

Els policies estossinaven amb fúria, una vegada i una altra, sempre davant del mateix punt, just davant d'ells. Tenien els ulls sortits, el rostre burell, potser reflex de l'uniforme, les pupil·les roges, les dents serrades, la mirada esbarriada, i colpejaven sense ni com va ni com ve, com animals enfurits, o gossos deixats anar després d'haver estat llargament empresonats.¹⁴⁷

Per a la Natàlia i l'Emilio, la participació en la manifestació comporta un tancament a la presó, que Montserrat Roig relata basant-se, probablement, en la seva experiència:

La paret grisa, escrostissada i humida, el terra suat, el banc de pedra i la finestrella que no donava enlloc i per on s'escolava una llum desmaiada.¹⁴⁸

¹⁴⁶ *op. cit.* p. 67

¹⁴⁷ ROIG, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 110

¹⁴⁸ *op. cit.* p. 114

També parla del lavabo “ple de merda i de ronya enganxada”¹⁴⁹ i del matalàs que li concedeix un guàrdia perquè és dona, un matalàs que consta de dues màrfeques de plàstic. Aquesta experiència, que acaba l’endemà, quan el seu pare la treu del calabós gràcies a un contacte, porta la Natàlia a plantejar-se què hi fa allà, i arriba a la conclusió que tant se val que sigui fora com a dins, és a dir, perd la fe en la protesta i oblida per quin motiu lluitava.

La Rambla: universal i particular

Quan anaven a parar a la Rambla i veia l’enrenou dels primers estrangers amb els vestits de coloraines i les seves dones amb els pantalons d’ales amples, les venedores de la Boqueria i les botigues farcides de verdures i d’aviram, els mariners, les velles endolades, els pintors que pintaven l’indefectible paisatge de la Rambla, els senyors amb barret i bastó, els capellans i les dones de vida, tot en una mescla exultant de follia i de resignació pensava que Barcelona era una flor oberta i quasi cosmopolita que es desfullava *in eternum*, plena de bellesa i de monstruositat; i que, més que una ciutat, semblava una promesa de ciutat.¹⁵⁰

Ara ens trobem a la Rambla, davant del Núria, un bar inaugurat l’any 1926 que encara es manté com a local de referència a Barcelona. Surt sovint a *Ramona, adéu* i és un espai de reunió dels personatges femenins en època de la mare, hi vénen sovint a berenar: mengen xocolata amb melindros. Davant del Núria, l’autora ens introdueix un fet històric de gran importància. Mundeta Ventura espera la seva mare i comença a sentir crits i a veure banderes: és la proclamació de la República l’any 1931.

La Rambla és un indret que apareix a totes dues novel·les. Per començar, però, ens centrarem en *Ramona, adéu*, on, com ja hem dit en nombroses ocasions, hi conviuen tres versions de Barcelona, en funció del moment històric pel qual travessa la ciutat. Totes tres protagonistes descriuen la Rambla del seu temps i resulta interessant veure com evoluciona.

Primerament, és Mundeta Jover qui descriu aquest espai, que no pot evitar comparar amb el passeig de Gràcia:

Entre el passeig de Gràcia i la Rambla, em quedo amb el primer. Car per la Rambla camina gent despreocupada i sense feina, gent de tota mena, barrejada i cridanera, com les

¹⁴⁹ *op. cit.* p. 116

¹⁵⁰ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 159

venedores de la Boqueria, els pinxos de la Barceloneta, els esparracats de la bohèmia provinciana, les minyones i els soldats, les modistes.¹⁵¹

En el seu temps la Rambla compon un mestissatge de tipus humans i l'àvia, que anhela el glamur aristocràtic, la defuig en el seu temps de casada i assegura que prefereix el passeig de Gràcia, un dels punts neuràlgics del paisatge burgès.

Segonament, la mare veu en la Rambla el reflex del que és Barcelona sencera: una ciutat cosmopolita i bella, però encara en formació. Es pot veure, per tant, que la Rambla com a indret amb gent de tota mena de què parlava l'àvia es manté igual durant l'època de la mare:

Els senyors amb barret i bastó, els capellans i les dones de vida, tot en una mescla exultant de follia i de resignació.¹⁵²

Finalment, la Rambla és per a Mundeta Claret "la darrera relíquia" i "l'únic respir d'una personalitat abatuda" en una Barcelona en ruïnes. Per tant, la Rambla és percebuda, un cop més, com un espai viu i ple de gent.

Un altre tema de gran importància que cal tractar aquí és l'amorós. De fet, el tema central de *Ramona, adéu* és l'amor. A l'inici del llibre, les tres protagonistes consideren que la realització personal s'assoleix mitjançant la troballa de l'amor, i cal destacar que busquen el que l'àvia descriu com l'amor ideal. L'àvia manté una relació extramatrimonial amb un estudiant, que acaba amb un intent de violació per part del jove; la mare manté una relació amb un jove de Valldoreix, que acaba amb el suïcidi d'ell, i la filla té com a parella un company d'universitat de qui depèn absolutament fins al moment en què se n'adona i decideix deixar-lo. Al final, el fracàs de les aspiracions de totes tres és el que les ajuda a trobar la seva individualitat.

Si es tracta aquest apartat a la Rambla és perquè el món burgès d'on provenen les tres protagonistes de *Ramona, adéu* es presenta al lector com un espai reclusiu i amb fronteres. En conseqüència, les relacions que les tres Mundetes mantindran d'amagat es confina en espais situats a la perifèria, com ara l'espai on ara ens trobem, la Rambla.

¹⁵¹ *op. cit.* p. 145

¹⁵² *op. cit.* p. 159

A més a més, a *El temps de les cireres* també hi apareix aquest carrer:

La Rambla, en aquella hora, tenia un color blanquinós i la gent que hi caminava ho feia com si somiés. Homes i dones dormien tot fent capcinades a les cadires en filera, i un escombriaire recollia la brossa de la nit. [...] La Natàlia i en Màrius s'acomiadaren a l'alçada de la Font de Canaletes. S'esguardaren un instant i la Natàlia besà en Màrius com feia temps que no besava ningú. En Màrius la contemplà llarga estona, mentre la Natàlia es perdia cap al Portal de l'Àngel.¹⁵³

Tal com es fa evident en la citació, un cop més, l'escena que hi té lloc és de caràcter romàntic. La protagonitzen la Natàlia i el seu nebot, en Màrius. Tenint en compte que són família directa, podem deduir que també és una relació secreta.

Si Montserrat Roig escull aquest carrer per situar-hi els seus personatges és perquè el vitalisme popular que hi regna, al qual tots els personatges fan referència, és comparable a l'embranchida que experimenta el cor enamorat.

El Liceu: l'aparador de la burgesia

Em poso els dos robins, vermells com la sang, que m'ha regalat en Francisco. Semblen dues taques damunt la blancor de la meua pell. Sóc bella. Quan entraré a la sala dels miralls del Liceu de bracet d'en Francisco, tothom preguntarà, i qui és aquesta senyora tan bonica?¹⁵⁴

Ens trobem al Liceu, que tradicionalment ha estat ha estat l'indret de socialització de la burgesia barcelonina. Les tres protagonistes de *Ramona, adéu* formen part d'aquesta classe social i, tal vegada, és per això que el Gran Teatre del Liceu apareix en nombroses ocasions al llarg de la novel·la. No obstant això, no és vist ni gaudit de la mateixa manera per les tres dones, sinó que cadascuna de les protagonistes el veu de manera diferent.

Per començar, l'àvia el freqüentava sovint amb el seu marit: "Les anades al Liceu, abans de casar-se i després, amb l'avi Francisco".¹⁵⁵ Amb aquesta afirmació, immediatament sabem que són una parella adinerada. La situació econòmica, però, canvia després de la mort del marit: "No saps prou com vaig patir quan va morir el teu avi i la teva mamà no va poder

¹⁵³ ROIG, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977. p. 218-220

¹⁵⁴ ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009. p. 78-79

¹⁵⁵ *op. cit.* p. 183

anar al Liceu".¹⁵⁶ És així com el lector coneix la situació econòmica de la mare, que canvia respecte a la de l'àvia. El Liceu esdevé, doncs, quelcom inassolible i desitjat per a ella. Finalment, amb la filla és diferent, ella pot permetre's anar-hi, però escull no fer-ho: "No pensava tornar al Liceu perquè s'hi havia avorrit molt".¹⁵⁷ El Liceu esdevé, doncs, una excusa per parlar de la situació econòmica i dels interessos canviants entre les tres generacions.

Així doncs, sabem que per a l'àvia el Liceu és un indret especial. Tal vegada és tan important per a ella pel fet que allà hi va viure una experiència que la va marcar; era allà la nit del l'atemptat del 1893, i el seu futur marit la va salvar de la mort aquell dia:

Demà passat em caso amb el nebot de la vídua Climent, en Francisco Ventura, que em va salvar la nit de la bomba al Liceu.¹⁵⁸

Parlem d'uns fets que van tenir lloc la nit del 7 de novembre de 1893, en què s'inaugurava la temporada d'hivern amb la representació de *Guillem Tell*, de Gioachino Rossini. L'aforament estava completament esgotat i entre el públic hi havia les personalitats més destacades de la burgesia catalana.

Poc després de l'inici del segon acte, quan els llums estaven apagats, l'anarquista Santiago Salvador, que es trobava al cinquè pis, va llençar dues bombes Orsini a la platea. La primera explosió va causar 20 morts; afortunadament, la segona va caure damunt la falda d'una espectadora que havia mort en l'anterior explosió i no va arribar a esclatar.

Es va semblar el caos entre els espectadors, i els metges i religiosos atenien morts i ferits. La resposta policial va ser tancar les portes del teatre per evitar que l'autor s'escapés. Tot i que Santiago Salvador es trobava entre els retinguts, va ser capaç d'escapar quan els agents van concloure que el terrorista havia fugit. No el van capturar fins al 1894 i va ser condemnat a mort.

¹⁵⁶ *op. cit.* p. 186

¹⁵⁷ *op. cit.* p. 186

¹⁵⁸ *op. cit.* p. 63

Dit això, tractarem un últim punt que té lloc en aquest mateix indret. Abans hem comentat que Mundeta Claret, la filla, només va anar al Liceu un cop. Doncs bé, ella recorda el diàleg que va tenir amb la seva àvia aquella nit:

Veus, li digué l'àvia, ets una senyoreta. Has de seure amb les cames tancades i les puntes dels peus cap endintre. Sobretot, no facis aquesta cara de setze jutges. Saluda els coneguts amb elegància, els somrius si se t'acosten però no parlis massa, no riguis si no ve a tomb, t'has de mantenir distant. No cal que exageris: una senyoreta s'ha de fer valer sense que ningú no sospiti quines són les seves intencions. T'has de mostrar reservada. Has de passejar per les sales [...] ¹⁵⁹

El que fa l'àvia, per tant, no és altra cosa que introduir la néta en les convencions socials. Unes normes no escrites que l'àvia coneix perquè la seva mare ja les hi va transmetre. Tant l'àvia com la seva filla les han seguit, però la néta, que pertany a una nova generació, es nega a vestir-se de llarg i, per tant, sabem que comença a produir-se un canvi.

Montserrat Roig posa en boca de l'àvia la paraula "senyoreta" i no ho fa per casualitat, sinó per emfatitzar que existeixen diferències entre el que s'espera d'un home i d'una dona. Com a dona s'espera d'ella que sigui discreta i bonica, per tant, es pot dir que el que es busca és que esdevingui, un cop més, només un element passiu.

Aquestes normes de comportament, tot i formar part d'un relat de ficció, es corresponen amb les que encara existeixen avui en dia. Es pot dir, doncs, que són un reflex més del masclisme perquè no es convida la dona a parlar ni a discutir, sinó tan sols a ser l'acompanyant del marit.

Comiat

I fins aquí la ruta literària. Per qüestions de temps no hem pogut anar a altres llocs que surten a les dues novel·les, com ara l'Arc de Triomf, el parc de la Ciutadella, la Model o l'Hospital Clínic. Espero que us hagi despertat l'interès per l'obra de l'autora, per Barcelona i per la nostra història recent, i que llegiu algun dels seus llibres. Moltes gràcies per haver vingut.

¹⁵⁹ *op. cit.* p. 185

Posada en pràctica

Aquest apartat tracta de la posada en pràctica de la ruta literària sintetitzada. D'entrada, vam fer una ruta prèvia a primers d'octubre amb dues persones per mesurar les distàncies i els temps de les explicacions i les lectures, també per mirar de trobar els millors llocs on situar-nos. Després vam triar el dia 30 d'octubre del 2017 per fer l'estrena de la ruta, que es va fer amb un grup de sis persones, cinc estudiants del CIC i una professora. Per fer-ne una valoració global, després els vam fer contestar una petita enquesta.

Per començar, cal fer un resum global de l'experiència. La ruta es va dur a terme en un ambient familiar i distès. El públic es va mostrar interessat al llarg de tot el recorregut i va prestar atenció a totes les explicacions sense cap interrupció. No obstant això, seria convenient una mica més d'implicació dels participants, caldria animar-los a fer més preguntes i, si escau, generar un petit debat en algunes de les parades. Això ajudaria al fet que se sentissin més integrats en l'activitat.

Dit això, cal remarcar que els temes comentats han rebut molt bones valoracions. Com és natural, n'hi ha que han destacat per sobre dels altres. Primerament, la bomba del Coliseum, explicar una part fonamental de la història de la ciutat de Barcelona a l'indret on va passar i lligar-la a les novel·les ha captat profundament l'atenció del públic. Un participant va comentar el següent: "El que m'ha semblat més interessant ha estat el lligam de l'argument de les novel·les amb el context històric. Sobretot els bombardejos de Barcelona". Un altre comentari sobre els temes tractats ha estat: "Veure el punt feminista que tenia tenint en compte l'època en què van ser escrites les novel·les". D'aquest segon comentari, se'n pot deduir que la ruta ha estat capaç de mostrar la reivindicació del paper de la dona per part de Montserrat Roig, que era un dels objectius. Una espectadora va comentar: "En general m'han semblat molt interessants les obres de Montserrat Roig i com Barcelona n'és una part essencial". L'objectiu últim d'una ruta literària és mostrar els indrets que apareixen en una novel·la i com hi apareixen i, a partir d'aquesta valoració, sabem que la ruta de *Ramona, adéu* i *El temps de les cireres* ha servit per fer-ho.

Pel que fa a la durada s'ha de dir que la ruta es va fer aproximadament de cinc a un quart i cinc de set, és a dir, un total d'una hora i vint minuts. El 100% dels participants ha considerat que era una mesura encertada de temps. Les distàncies recorregudes tampoc no han cansat els espectadors, que han assegurat que no es feien llargues. Aquí cal fer un incís, i és que parlem d'un grup jove; la situació hauria estat una altra si parléssim de gent més gran o amb algun problema de mobilitat.

Finalment, cal parlar dels punts que s'han de millorar. El més important és el soroll, especialment a les parades del Coliseum, de la Rambla i del Liceu. El trànsit, com també la quantitat de gent passejant, generen força enrenou, que en ocasions dificulta que els participants entenguin tot el que s'està comentant. Aquest fet seria fàcilment resoluble si el guia duagués un petit micròfon. Un altre punt interessant seria demanar permisos per poder entrar amb el grup en determinats llocs. Per exemple, a l'escola o al vestíbul del Liceu, encara que fos només a fer-hi una ullada. D'aquesta manera seria més senzill posar-se en la pell dels personatges i imaginar les diferents escenes desenvolupant-se.

En conclusió, globalment es pot dir que la posada en pràctica de la ruta va ser un èxit. Encara que caldria millorar-ne alguns aspectes, les valoracions han estat totes molt positives. L'objectiu de mostrar el lligam de les novel·les amb la ciutat, amb la dona i amb la història s'ha assolit. A més a més, cal destacar que davant la pregunta de si ara els agradaria llegir alguna de les dues novel·les tots els participants han respost que sí.

ENTREVISTES

Hem triat per a les entrevistes que acompanyen el nostre treball de recerca dues autores que han publicat fa poc llibres sobre Montserrat Roig: Betsabé Garcia i Maria Àngels Cabré. Betsabé Garcia, filòloga i escriptora barcelonina, especialista en història del discurs feminista contemporani, va publicar el juny del 2016, any del 25è aniversari de la mort de Montserrat Roig, *Amb uns altres ulls*, una biografia de l'autora molt ben documentada i autoritzada pels seus familiars. Maria Àngels Cabré, escriptora i crítica literària, també barcelonina, és directora de l'Observatori Cultural de Gènere, una entitat independent que es dedica a impulsar la igualtat de gènere en la cultura, i va publicar *Miralls creuats: Roig/Capmany* el maig d'aquest any, un passeig per les vides de dues escriptores amb territoris comuns: Barcelona, el teatre, el periodisme, el catalanisme i, evidentment, el feminisme.

Maria Àngels Cabré ens va comentar que des de feia molt de temps admirava aquestes dues escriptores, Roig i Capmany, pel seu perfil de dones lliures, i que des de molt jove va començar a llegir les seves obres. Pel 25è aniversari de la mort de Montserrat Roig li van demanar que fos moderadora d'un acte d'homenatge que va organitzar l'Associació de Dones Periodistes. Després va participar en més taules rodones i conferències sobre l'escriptora, i veient que era una informació molt interessant que es perdia, va començar a valorar la idea d'escriure aquesta obra parlant d'ella i de Maria Aurèlia Capmany, ja que considera que estudiant Maria Aurèlia Capmany és més fàcil saber d'on surt Montserrat Roig. Segons ella, hi ha una continuïtat entre totes dues.

Betsabé Garcia havia llegit *Els catalans als camps nazis* als 16 anys, però va començar a llegir totes les obres de Montserrat Roig fa tres anys per poder escriure la seva biografia. En el seu cas, el nebot de Montserrat Roig, l'historiador Pau Vinyes, es va posar amb contacte amb ella perquè entrevistés la seva àvia, Albina Francitorra, després d'haver llegit un llibre que havia publicat sobre les primeres universitàries a Espanya: *Juguen dames. L'aventura de les primeres universitàries: Helena Maseras, Dolors Aleu i Martina Castells*. Després de parlar diverses vegades, Pau Vinyes li va demanar si volia escriure la biografia de la seva tieta.

Totes dues coincideixen a l'hora de definir Montserrat Roig com una persona rebel, lúcida, tossuda, reivindicativa i feminista. També la defineixen com una dona molt valenta i compromesa per haver gosat exposar les seves idees davant del món i per haver fet preguntes i haver-se qüestionat coses que a la gent li feia por qüestionar-se, com quan va preguntar al cunyat de Franco, Ramón Serrano Suñer, per la deportació als camps nazis d'exiliats espanyols, una pregunta que en aquella època era perillós plantejar.

Betsabé Garcia parla de realisme, de com l'observació de l'entorn és crucial per a Montserrat Roig. Diu que tota la seva intel·lectualitat deriva d'aquesta estètica del realisme. En l'entrevista, Betsabé Garcia ens va concretar que el feminisme de Montserrat Roig era un feminisme de la diferència, que reivindica el que significa ser dona com a element diferencial dintre de la societat. Distingeix entre el feminisme igualitari, d'igualtat amb l'home, de Simone de Beauvoir i Maria Aurèlia Capmany, del feminisme de la diferència, de reivindicació de la condició de dona, més anglosaxó. Per a Maria Àngels Cabré, el feminisme de Roig implica moltes altres coses, ja que no pots ser feminista i ser molt de dretes, o discriminar o creure't superior a un altre. El feminisme inclou una manera de ser, un sentiment d'esquerres i de compromís que era un dels trets de Roig.

Per a Maria Àngels Cabré és una benedicció que dues escriptores com Capmany i Roig coincidissin a Barcelona en ple segle XX. Roig construeix una obra que és una peça molt important dins la literatura catalana. Per a Betsabé Garcia, Roig aporta una nova perspectiva, un nou punt de vista, un pensament feminista crític sobre la realitat, una visió amb ulls de dona de la literatura.

Barcelona forma part, segons Maria Àngels Cabré, del paisatge literari de Montserrat Roig. Diu que vol reflectir com ha evolucionat la Barcelona de l'Eixample, de cases amb una estructura que mira cap al pati interior. Forma part d'un grup d'escriptors amb un interès especial que Barcelona sigui protagonista. A més de l'Eixample, per a ella són importants la universitat, la Rambla i la cúpula del Coliseum. Per a Betsabé Garcia, el seu univers literari és l'Eixample, la dreta de l'Eixample. És el seu món, és on es concentra el seu univers literari. També la Rambla, per la contraposició de classes socials, i Sant Gervasi, com a contrast amb l'Eixample, ja que la nova burgesia dels anys 60-70 s'instal·la més amunt de la Diagonal i l'Eixample representa la decadència.

Un altre aspecte molt important en l'obra de Roig és la història. M. Àngels Cabré ens diu que Roig era una dona més de la República que no pas de la Transició. Encara que no hagués viscut aquella època, la seva família sí que ho va fer. La seva família i els amics de la família, i la seva gran amiga Maria Aurèlia Capmany. Llavors, encara que no l'hagués viscut, té aquesta nostàlgia de la República, de les dones d'aquella època i de la llibertat que van aconseguir, que després se'n va anar en orris durant el franquisme. Betsabé Garcia creu que Roig i la història van lligades, la història i la intrahistòria, la història que portem dins. Per a Roig, la història ho és tot, és el món. Van molt lligades també perquè el pensament d'esquerres va inventar la història moderna i com s'estudia, la matèria històrica. Ella es va formar amb aquest pensament d'esquerres, la història és el que ho explica tot.

Finalment, totes dues estan d'acord en el fet que Montserrat Roig i la seva obra no han rebut el reconeixement que es mereixen. El 2016, amb el 25è aniversari de la seva mort, això es va capgirar una mica, però encara necessita una empenta més forta per arribar a un públic més ampli. Tenen esperances que la seva obra perduri i que a poc a poc es valori més, ja que el que hi explica està d'actualitat. Diuen que tot plegat va molt lligat al fet que la literatura catalana no està en el seu millor moment, les humanitats estan desacreditades, no estan de moda, per això costa recuperar un autor. A més, obres com la seva no es llegeixen a les escoles, cosa que és clau.

L'obra preferida de Betsabé Garcia és *Ramona, adéu*, i qualifica *Els catalans als camps nazis* de "brutal". Per a Maria Àngels Cabré, les preferides són *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*, *La veu melodiosa* i el conte *Mar d'El cant de la joventut*.

Ens agradaria acabar amb uns comentaris de Maria Àngels Cabré quan parlàvem de si l'obra de Roig és actual. Com ja hem dit abans, ella afirma que sí, que és molt actual, i diu que ho demostra el fet que som en un país on la memòria històrica encara no existeix, on encara no s'ha fet la feina: "Quan va publicar *Els catalans als camps nazis* o *L'agulla daurada* és com si fos abans-d'ahir, perquè entremig no ha passat res. En aquest sentit, *Els catalans*, doncs, és una cosa que podria assemblar-se molt als llibres que ara s'haurien d'estar fent de les cunetes franquistes. O sigui que pràcticament és ahir. I en aquest sentit sí que és molt actual".

CONCLUSIÓ

Tendim a concebre la lectura i la literatura en general com una activitat individual i lligada als espais interiors, com una activitat que cal fer en silenci i des de casa i, en cap cas, no és només això. Precisament aquesta concepció de la literatura és el que es busca trencar mitjançant una ruta literària, que agafa el món que apareix dins d'un llibre i el trasllada a l'exterior. Montserrat Roig diu que "no escrivim sobre una ciutat, sinó a partir d'ella".¹⁶⁰ En aquest sentit, podríem afirmar que cada ciutat manté un lligam especial amb uns autors determinats, podríem referir-nos "al Londres de Dickens i al Petersburg de Gogol".¹⁶¹ És precisament per aquest lligam entre ciutats i autors o, més ben dit, entre autors i indrets, que tenen un sentit les rutes literàries.

En el nostre cas, vam voler determinar el lligam entre la ciutat que ens era més propera, Barcelona, i una de les autores que, sens dubte, hi mantenen un lligam més fort, Montserrat Roig. Això ho vam fer amb l'objectiu de donar a conèixer l'autora i la seva obra, però no tan sols això, sinó també les seves preocupacions. La qüestió estava en si era o no possible.

Primerament, cal comentar que la ruta sí que permet a l'espectador arribar a un cert nivell de coneixement de l'autora. Sobre la base de l'enquesta, podem afirmar que l'espectador es fa una idea general de l'autora i de les dues obres en què vam decidir centrar-nos. També queden clars els pilars sobre els quals se sosté la seva narrativa: la història, la dona i la ciutat. Tot i això, caldria dir que només és útil a manera d'introducció, de fet, la podríem comparar amb una classe qualsevol; l'espectador/alumne aprèn allò fonamental sobre el tema i aprendrà més o menys coses segons el seu nivell d'atenció. És a partir d'aquest contacte que cal començar a fer distincions: d'una banda, aquells qui escullen deixar-ho aquí i, de l'altra, aquells a qui el tema els ha semblat d'interès, cosa que els esperona a aprofundir-hi. És en aquest segon cas que realment podríem considerar la ruta un èxit. Si la ruta anima l'espectador a entrar en el món de l'autora, en altres paraules, a llegir-ne les obres, aleshores és quan es pot parlar d'un triomf. En el nostre cas, el 100% dels participants en la ruta han afirmat que llegirien alguna novel·la de l'autora, i això és un indicador que la

¹⁶⁰ ROIG, M.: *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*. Barcelona: Labutxaca, 2010. p. 215

¹⁶¹ *op. cit.* p. 216

ruta funciona. Dit d'una altra manera, la ruta literària és útil per fer-se'n una primera idea general, però en cap cas pot substituir una lectura de *Ramona, adéu* o *El temps de les cireres*.

Un altre aspecte positiu de la ruta és que fa que el possible lector entengui més bé aspectes com, per exemple, per què està protagonitzada únicament per dones o per què les escenes d'amor tenen lloc lluny de l'Eixample. També és útil pel que fa als esdeveniments històrics, ja que t'aporta un bagatge cultural que permet entendre millor tots els esdeveniments de les obres. És a dir, no només esperona l'espectador a llegir l'obra, sinó que també li aporta una sèrie de coneixements que en permetran una lectura més profunda i, consegüentment, una lectura de la qual es gaudirà més.

En el cas que la lectura s'hagi fet abans de participar en la ruta, també té un sentit. Primerament, es genera un espai de debat on es poden comentar els aspectes que hagin resultat d'interès per al lector. Segonament, pot aportar nova informació que es pot haver passat per alt en una primera lectura. Finalment, pot donar un nou enfocament a les novel·les que des de casa no hauria existit.

El que ens va permetre entendre tot això no va ser tan sols la creació i el fet de fer de guies de la ruta, sinó haver participat també com a espectadores en altres rutes. Per exemple, "Dubliners", organitzada pel James Joyce Centre a la ciutat de Dublín, o "Sota les bombes", una ruta feta a Barcelona basada en el llibre homònim que van crear els mateixos autors. També van ser importants les visites prèvies a la ruta que vam fer a cadascun dels indrets, en especial, a la Presó Model.

Ras i curt, una ruta és una bona manera de conèixer un autor, però "conèixer" fins a un cert punt, ja que, com deia Montserrat Roig, "les ciutats són com les persones: és bo que ens amaguin secrets".¹⁶² Aquests secrets que no ens pot mostrar una ruta tan sols ens els pot revelar l'autor, cosa que sempre fa entre les pàgines dels seus llibres.

¹⁶² *op. cit.* p. 218

BIBLIOGRAFIA

Libres

- CABRÉ, M. À.: *Miralls creuats: Roig/Capmany*. Lleida: Pagès editors, 2017
- COMAS, A.; MOLAS, J.; DE RIQUER, M.: *Història de la literatura catalana*. Vol. 11. Barcelona: Editorial Ariel, 1988
- GARCIA, B.: *Amb uns altres ulls*. Barcelona: Rocaeditorial, 2016
- GESALÍ, D.; R. CASALS, J.: *Sota les bombes: els atacs aeris a Catalunya durant la Guerra Civil*. Barcelona: Angle editorial, 2017
- MESTRE, J., dir.: *Diccionari d'història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1998
- MOLAS, J.; MASSOT, J., dir.: *Diccionari de la literatura catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1979
- NUNES, M.: *Rutes literàries de Barcelona*. Barcelona: Meteora, 2017
- ONIEVA, A. J. i TORRES, F.: *Semilla. Enciclopedia para adultos. Nivel elemental. Masculina*. Madrid: Ediciones Iberoamericanas, 1965
- ONIEVA, A. J.; TORRES, F.: *Semilla. Enciclopedia para adultos. Nivel elemental. Femenina*. Madrid: Ediciones Iberoamericanas, 1965
- ROIG, M.: *Digues que m'estimes encara que sigui mentida*. Barcelona: Edicions 62, 2010
- ROIG, M.: *El temps de les cireres*. Barcelona: Edicions 62, 1977
- ROIG, M.: *Els catalans als camps nazis*. Barcelona: Edicions 62, 1979
- ROIG, M.: *L'hora violeta*. Barcelona: Edicions 62, 1993
- ROIG, M.: *Molta roba i poc sabó... i tan neta que la volen*. Barcelona: Edicions 62, 1979
- ROIG, M.: *Ramona, adéu*. Barcelona: Educaula, 2009
- TERMES, J.: *Història de Catalunya*. Vol. 6. Barcelona: Edicions 62, 1987
- TORRES, A.: *La memòria viva*. Carcaixent: Sembra Llibres, 2016

Adreces d'internet

<http://descobertesbcn.blogspot.com.es/2013/11/la-bomba-del-coliseum.html> [consulta: 15-7-2017]. Presenta el bombardeig del Coliseum.

<http://dspace.uib.es/xmlui/bitstream/handle/11201/2047/TFG%20Mar%20Fernandez%20ORian.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [consulta: 10-7-2017]. Tracta el feminisme dins l'obra de Montserrat Roig.

<http://lameva.barcelona.cat/barcelonablog/insolit/el-bar-nuria-historia-viva-al-capdamunt-de-la-rambla> [consulta: 8-8-2017]. Relata l'origen i evolució del Bar Núria.

<http://llenguacat.wikispaces.com/file/view/guia+de+lectura+ramona+ad%C3%A9u.pdf> [consulta: 5-6-2017]. Suposa un ajut en la lectura i comprensió de l'obra *Ramona, adéu*.

<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000085/00000084.pdf> [consulta: 17-7-2017]. S'hi presenta la importància del Coliseum, que descriu com a "símbol de tota una època".

<http://www.edu365.cat/batxillerat/comfer/recerca/#planificacio> [consulta: 12-6-2017]. Ajuda l'alumne de batxillerat en la planificació de la recerca, la cerca d'informació, el processament de la informació i les conclusions.

http://www.ersilia.org/llibre_recerca/fasecercant.html [consulta: 14-6-2017]. Ajuda l'alumne de batxillerat en l'elecció del tema, la metodologia i l'anàlisi de resultats, entre altres coses.

<http://www.lamarea.com/2013/04/28/el-movimiento-estudiantil-en-la-universidad-lucha-y-represion/> [consulta: 25-7-2017]. Tracta el tema del moviment estudiantil i la repressió d'aquest.

<http://www.lavanguardia.com/hemeroteca/20131107/54392762387/liceu-bomba-ataentado-anarquismo-santiago-salvador.html> [consulta: 15-7-2017]. Presenta l'autor de la bomba del Liceu.

<http://www.nuria.com/about> [consulta: 9-8-2017]. Mostra fotos i informació sobre el Bar Núria al llarg del anys.

<http://www.portaloaca.com/historia/biografias/2103-biografia-de-salvador-puig-antich-anarquista-ejecutado-por-el-regimen-franquista.html> [consulta: 13-7-2017]. És una biografia de Salvador Puig Antich.

<http://www.raco.cat/index.php/Paratge/article/viewFile/288467/394091> [consulta: 10-8-2017]. Reflexió i anàlisi de l'expressió quedar-se per vestir sants.

<http://www.ucm.es/la-universidad-en-el-franquismo> [consulta: 3-9-2017]. Relata el tancament de la Universitat de Madrid.

<http://www.vilaweb.cat/noticies/aina-torres-montserrat-roig-es-una-dona-que-no-te-lacabes/> [consulta: 25-6-2017]. Entrevista a Aina Torres sobre Montserrat Roig.

<http://www.visat.cat/traduacions-literatura-catalana/cat/articles/57/11/0//montserrat-roig.html> [consulta: 1-7-2017]. Resum i valoració de la novel·la *El temps de les cireres*.

<http://www.xtec.cat/~xripoll/histbcn4.htm> [consulta: 5-8-2017]. Tracta l'evolució que va patir Barcelona entre els segles XIX i XX.

<https://rccs.revues.org/652> [consulta: 24-7-2017]. Resumeix les diferents fases del moviment estudiantil espanyol durant el franquisme.

https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/2270/1/Feminismos_5_07.pdf [consulta: 18-6-2017]. Presenta els diferents personatges de Montserrat Roig i com aquests evolucionen al llarg de l'obra de l'autora.

<https://www.upf.edu/depeca/GRP/Roig/biografia.html> [consulta: 20-6-2017]. Breu biografia de Montserrat Roig.

Altres

CASAS, S., *43 anys de l'execució de Salvador Puig Antich a la Model de Barcelona* [en línia].

<http://www.sapiens.cat/ca/notices/2016/02/42-anys-de-l-execucio-de-salvador-puig-antich-6258.php> [consulta: 26-7-2017].

DIVERSOS AUTORS: "Barcelona en la literatura". Barcelona. Metròpolis Mediterrània, Quadern central núm. 20.

DUPLÁA, C., *Montserrat Roig: una barcelonesa más* [en línia].

https://cvc.cervantes.es/literatura/aih/pdf/13/aih_13_4_010.pdf [consulta: 15-7-2017].

DUPLÁA, C.: "Ideologia i estètica de la ciutat a l'obra de Montserrat Roig: història de l'avanç espacial de Barcelona i les seves dones". *Duoda: Revista d'Estudis Feministes*, núm. 14, 1998.

JULIÀ, LL.: "Montserrat Roig, el valor de la paraula compromís". *Serra d'Or*, núm. 610-620, 2011.

SEGURA, I., *Dones de l'Eixample* [en línia].

<http://ajuntament.barcelona.cat/dretssocials/sites/default/files/arxius-documentos/lilibre-dones-eix.pdf> [consulta: 10-6-2017].

TARRIDA, J., *Els grans frescos urbans dels anys vint i trenta. La ciutat com a personatge* [en línia].

http://www.publicacions.bcn.es/bmm/pdf_historic/20_BCN_Metropolis_Mediterrania/ciutat_com_personatge.pdf [consulta: 15-6-2017] .

TORRES, A., *Montserrat roig, una veu incòmoda* [en línia].

<http://www.elsetembre.cat/noticia/26/montserrat/roig/veu/incomoda> [consulta: 23-7-2017].

TRUJANO, P. I RAICH, M.: “Variables socioculturales en la atribución de culpa a las víctimas de violación”. *Psicothema*, núm. 2, vol. 12 (2000), p. 223-228.

ANNEXOS

L'annex es compon de la transcripció de les entrevistes a Maria Àngels Cabré i a Betsabé Garcia; de les enquestes, juntament amb les respostes obtingudes, i de la llista d'espais que apareixen a *Ramona, adéu* i a *El temps de les cireres*.

Entrevista a Maria Àngels Cabré

1. Quan vas decidir escriure sobre Roig i Capmany? Què et va animar a fer-ho?

La veritat és que les admiro des que era ben joveneta, jo diria que des de la vostra edat aproximadament, perquè és l'any en què jo tinc els llibres seus signats que em van regalar, per exemple, pel meu aniversari. I jo crec que vaig tenir la sensació que eren dues dones que m'acompanyarien una mica sempre, des que les vaig començar a llegir vaig veure un perfil de dones molt lliures que, com he dit, m'acompanyarien sempre, i vaig començar llegint-les, llegint-les, llegint-les. Després, quan jo tenia 21 anys aproximadament, va ser quan van morir, i llavors en aquell moment de la mort sí que encara es llegien molt les dues, i després hi ha hagut molts anys en els quals no s'han llegit, i suposo que jo tampoc les he llegit. Però quan va venir l'aniversari, aquest 25è aniversari del 91, resulta que l'Associació de Dones Periodistes va fer una trobada per fer un homenatge a la Montserrat Roig. Perquè la Montserrat Roig i no la Capmany? Doncs perquè la Capmany és l'aniversari el 2018 i llavors el van deixar una mica aparcat, ja ho farem l'any que ve. I va venir la Rosa Montero, els fills, la Pilar Aymerich, i em van demanar que fos la moderadora i vaig acceptar. Però quan vaig arribar allà, no sé per què, TV3 em va dir que em poses allà que em preguntarien coses de la Roig. Durant la taula em vaig adonar que la Rosa Montero deia que la Roig no s'havia sentit gaire ben tractada i que ara, diguem, era un personatge oblidat. Llavors a mi em va començar a voltar pel cap la idea de fer alguna cosa, i vaig començar a anar a conferències sobre ella durant aquest any, el 2016, arran d'aquesta taula rodona. Amb totes aquestes conferències em vaig adonar que aquest material era molt interessant i que amb les conferències es perdia. I vaig voler fer un llibre, però no només de la Roig, que ja va sortir una biografia, ja que vaig pensar que seria més interessant posar-la a ella i la Capmany en comú. Veient com era la Capmany i com s'havia fet la Capmany com a

intel·lectual, com a dona, com a feminista, com a escriptora aquí a Catalunya, doncs era més fàcil saber d'on sortia la Roig, perquè la Roig va sortir del grup de gent que estudiava a casa de la Capmany, perquè la Capmany animava molt els joves a escriure. Així que l'origen va ser aquest, aquestes conferències i aquest homenatge a la Montserrat Roig del Col·legi de Periodistes.

2. Com definiries Montserrat Roig?

La veritat és que hi ha molts adjectius, però el primer jo diria que és rebel. També bastant lúcida i una dona compromesa, reivindicativa, i que mirava molt també pel feminisme. Així que la veritat, si hi ha alguna cosa en comú entre tots els interessos de Montserrat Roig, segurament és el feminisme. Ho dic també perquè quan ella fa periodisme crític, com per exemple *Els catalans als camps nazis*, té molt interès a donar veu a les dones, o sigui a tot arreu té molt interès a donar veu a les dones, de manera que és rebel, és inconformista, és bel·ligerant, és compromesa, però una mica per sobre de tot és feminista. Ser feminista implica moltes coses. Tu no pots ser feminista i ser molt de dretes, no pots ser feminista i discriminar, no pots ser feminista i creure't superior a un altre. El feminisme inclou una manera de ser, diguem un sentiment d'esquerres o de compromís que jo crec que és Montserrat Roig.

3. A l'inici del teu llibre assegures que “és una benedicció que dues escriptores com Capmany i Roig coincidissin a Barcelona en ple segle XX”. Què implica que dues dones com elles, que defensaven els drets de les dones, formin part de la nostra literatura?

Jo crec que és una gran riquesa i per això vaig fer el llibre, perquè vaig pensar que semblava que ho apreciava poca gent, que era una riquesa. Tenim el costum de dir “quina meravella, Pla”, o “quina meravella, Dalí”, o “quina meravella, Tàpies o Miró”. Però de les dones sempre ens en oblidem una mica més, de les pintores ja no en parlem, les escriptores les tenim una mica més presents, els llibres són més fàcils de trobar a les biblioteques, els quadros de les pintores és molt difícil de trobar-los, a vegades no estan ni dintre del país, hi ha pintores catalanes que no tenen ni quadres exposats als museus d'aquí... Però la veritat és que jo vaig pensar que sí, que aquestes dues dones realment havien estat dues

peces importants per al segle XX cultural català, i espanyol també, perquè aquestes dones no només escrivien llibres també en castellà, sinó que quan escrivien en català eren molt traduïdes també, i anaven bastant a Madrid a presentar els seus llibres i hi tenien les seves amistats. Per exemple, la Rosa Montero, que va venir a l'homenatge, va venir perquè era íntima amiga de Montserrat Roig. Això vol dir que també en el seu moment no només comptaven aquí, sinó que comptaven a tot l'estat espanyol. La veritat és que per a la cultura catalana crec que han sigut una mica dos exemples de dones que es van quedar a dintre, és a dir, que Mercè Rodoreda va marxar a l'exili, de manera que no va poder fer una sèrie de coses com per exemple tenir aquí vida pública. En canvi, la Capmany, que va escollir quedar-se a dintre després de la Guerra Civil i durant la Guerra Civil, que ella la va passar aquí, i la Montserrat Roig, que durant els anys 60, en plena dictadura d'en Franco, que t'agafaven més ganes de marxar a fora que de quedar-se a dintre, doncs en quedar-se a dintre ocupen un espai social d'intel·lectuals cíviques, del civisme, que va ser molt important. Després, literàriament, la veritat és que les seves aportacions no són menors. O sigui, a part de tota la feina que fan compromeses socialment d'anar a les jornades catalanes de la dona, o en el cas de la Montserrat Roig d'anar a les manifestacions a favor del dret a l'avortament, etcètera, construeixen una obra que, literàriament, dintre de la cultura catalana i dintre de la literatura catalana, doncs són dues peces molt importants.

4. El títol d'una de les parts del teu llibre és "Dues barcelonines". Com apareix en l'obra de Montserrat Roig aquest lligam que té amb la ciutat?

Ella jo crec que des de sempre va tenir moltes ganes de retratar la ciutat. I Capmany també. Perquè jo crec que vivien les dues la ciutat d'una manera molt intensa. Montserrat Roig es cria a l'Eixample, a sobre és un barri que jo conec perquè també vaig créixer allà, i en uns anys en què la ciutat encara era una ciutat petita, on la gent del barri encara es coneixia, ella anava a l'escola al mateix carrer on vivia, hi havia familiars que vivien a prop, amics que vivien a prop. Llavors des del primer moment jo crec que Barcelona forma part del seu paisatge literari, perquè es veu en el primer llibre, *Molta roba i poc sabó*, que ja surt Barcelona. I després ella té la voluntat d'alguna manera en la seva narrativa, que això ja comença en la primera novel·la, després en la segona, la tercera, sobretot en les tres primeres, la quarta lògicament, totes, de fet són totes, però en les que parla de dones. Fins

que ella construeix un protagonista masculí a *La veu melodiosa*, doncs hi ha moltes dones en la seva literatura girant al voltant sobretot del barri de l'Eixample. O sigui que no només és Barcelona, sinó que és una Barcelona molt concreta que és la Barcelona del pla Cerdà, on s'han construït aquest tipus de cases que miren cap al pati interior. Jo hi he viscut de petita, amb els meus pares i la meva àvia, tots vivíem en una casa com aquesta, i jo després també he anat vivint en altres cases com aquesta, així que conec aquesta estructura, i ella el que vol d'alguna manera és reflectir com ha evolucionat aquesta Barcelona de l'Eixample, i això es veu molt bé a *Ramona, adéu*, que evoluciona Barcelona. I després, perquè són tres generacions de dones, Barcelona va creixent amb elles. I després hi ha llocs puntuals, com per exemple la Universitat, ella té molt interès a retratar la Universitat que ella ha viscut, aquella universitat d'*El temps de les cireres*, on el personatge protagonista, la Natàlia, entra i surt, hi ha les corredisses amb la policia, l'amic, allà dintre. I bé, jo crec que era una persona que tenia un compromís amb la ciutat. Això ha passat amb diferents escriptors, jo crec que per això es pot inscriure en aquest grup d'escriptors que han explicat la ciutat, com el Vázquez Montalbán, el Mendoza, sobretot el Juan Marsé, un Sagarra, són escriptors que han tingut un interès especial que Barcelona sigui protagonista. Això vol dir que Barcelona és un personatge més, i que no és un personatge secundari, sinó que és important. Es veu també en els seus articles. També és important veure els articles dels escriptors, perquè a vegades sembla que no tinguin relació amb la seva obra literària, però sempre hi tenen relació d'una manera o altra. Jo estic segura, per exemple, que moltes coses que ha escrit la Pilar Rahola, salvant les distàncies, no hi té res a veure, algunes coses que surten a les seves novel·les tenen relació amb els seus articles. La qüestió és que estic segura que la Roig en els seus articles va tenir un interès especial a retratar Barcelona. I això és d'agrair, perquè les ciutats estan fetes de moltes capes de temps que es van perdent, es van quedant a sota i no ens recordem de com era Barcelona en els anys 60 si no fos perquè algú ho ha escrit. La Capmany també. Ella va escriure molt sobre aquesta Barcelona en transformació. Té un llibre que és diu *Feliçment, jo sóc una dona* que explica justament la història d'una dona des de jove fins que és gran, i el que fa també es explicar la història de la ciutat com si fos una mena de *Ramona, adéu* però amb un sol personatge. Així que és un gust que hagi explicat Barcelona perquè a mi m'agrada molt la literatura que parla de la meva ciutat, que és Barcelona, tinc una especial predilecció per llegir llibres que passen aquí, en llocs que conec. I la veritat és que Roig va ser una gran retratista. També hi ha

moments molt macos quan ella, per exemple, en *L'agulla dorada*, torna a Barcelona i es troba Barcelona que ha canviat, per exemple, que era estiu i ara és tardor, ella va marxar que feina calor i ara ja no tant, i retrata els plàtans, els plàtans de la Rambla, els carrers de l'Eixample, i és molt maco la manera que té d'explicar Barcelona. Un moment molt xulo que surt en el llibre *Digues que m'estimes*, que per mi és el llibre més meravellós del món, resulta que parla de la dona finestrera, parla dels carrers que hi ha per aquí, del centre històric. Jo crec que ha quedat com a molt bona retratista de la ciutat.

5. Quins espais concrets de Barcelona són més significatius en l'obra de Montserrat Roig?

Evidentment l'Eixample, sens dubte. Però jo diria que és important la visió del pati de les cases de l'Eixample, l'estructura del pla Cerdà, però principalment els patis. Estaven destinats a ser jardins i van acabar sent aparcaments. Ella el que fa una mica és dir-nos que Barcelona hauria d'haver estat una ciutat més humana on la gent es trobés als jardins de l'Eixample, i en canvi jo ara miro per la finestra i el llimoner aquell de la meva infantesa ja no hi és, i a sobre veig un aparcament. Hi ha una mica la sensació de nostàlgia de la Barcelona que hauria pogut ser a través del símbol del pati. I després espais concrets jo diria que és important la Universitat. Jo crec que la Universitat perquè per a ella va ser com un abans i un després, i perquè va ser l'època segurament, dins de la seva trajectòria, de diversos períodes importants, sens dubte, també és important quan ella comença a fer televisió, etcètera. Però jo crec que el moment més important o el més fundacional van ser dos, un que és un lloc que també surt que és l'Escola de Teatre Adrià Gual, a la cúpula del Coliseum, que està a tocar, a més en aquell barri hi havia la zona dels bars i cafeteries on es feien les tertúlies literàries, on els escriptors anaven a escriure... Anteriorment a la Roig hi havia hagut vida i durant la Roig encara van durar aquells espais. Un és aquell, on ella va amb 15 anys de la mà del pare i puja allà, i l'altre, sens dubte, és la Universitat, perquè a la Universitat ella s'adona primer que la formació literària allà no l'hi donaran, ella fa Filologia, com jo, i saps que t'estan explicant quatre coses, potser poden ser molt interessants, però que la carrera d'escriptor i el teu entrenament com a escriptor l'hauràs de fer fora. Ella sap que és insuficient i per això sempre diu que és autodidacta, que se sent autodidacta i que sent que sap poques coses. La universitat aquí a Espanya tampoc és que doni grans meravelles. I després també hi ha un moment en què ella veu que hi ha tot un grup de gent

treballant políticament per una democràcia i després hi ha tot un grup de gent també treballant per la part de la cultura, perquè ella, com que observa el vincle del teatre Adrià Gual i la Universitat, de fet és com si hi hagués els dos edificis enganxats. Perquè ella, d'alguna manera, allarga la seva estada al teatre Adrià Gual perquè es troba amb tot aquest grup fantàstic d'escriptors, de gent compromesa, d'artistes, i ella es fa allà. I en aquests dos edificis ella es fa, i de fet hi ha com un vas comunicant perquè ella dirigeix teatre a la Universitat, però perquè encara treballa al teatre Adrià Gual fent d'actriu. Doncs jo crec que aquests dos espais sí que són fundacionals. Després també surten molts carrers, com el carrer Calvet, que són punts que segurament si parlem amb les seves amistats, per exemple la Pilar Aymerich, doncs ens dirien que hi ha llocs que tenen vinculació directa amb la seva experiència. Per exemple, quan ella ens explica anècdotes personals o la seva vida personal, doncs que treballava en aquesta editorial concreta en aquesta adreça concreta. Doncs vulguis o no potser també es fàcil rastrejar en les seves novel·les la presència d'alguns d'aquests carrers.

A més a més, la cúpula i la Universitat són llocs on ella descobreix que es pot lluitar d'una manera una mica organitzada, per exemple des d'un partit polític. Una altra cosa és que ella, quan comenci a ser marxista, s'adoni que els nois són tan masclistes que de marxistes en tenen ben poc, i que el marxisme tampoc serveix. I després, per exemple, quan ella es presenta candidata a diputada pel PSUC doncs el que fa és fer un gest per intentar ajudar la col·lectivitat. Jo no crec que ho faci per vocació de psuquera, que li encantés aquell partit, tota la gent que el forma i tot el que diuen, sinó que segurament devia pensar que més o menys era el que ella veia que podia fer la feina, perquè, com a dona d'esquerres, en aquest país tampoc hi ha tants partits d'esquerres, i no es podia escollir tant. La qüestió és que sí, jo crec que tot això es pot rastrejar, i després ella té molt interès a explicar els llocs on li han passat coses, els llocs concrets com l'escola de monges. Ella va insistint bastant en les seves adreces perquè es fa un mapa molt personal, i això l'enriqueix. Per exemple, a *La veu melódica* tot el que surt, que és passeig de Gràcia, que és la Universitat, que és després el tema de Montjuïc, que és on a ella també li passa el mateix que al protagonista de la novel·la, o una cosa més o menys semblant. No la van apallissar, però li va passar també una detenció d'aquestes d'uns dies, doncs jo crec que explica, com tots els escriptors, la seva vida a través de la seva obra. Que no vol dir que ho expliqui tot i que tot sigui veritat,

però es pot traslladar una cosa a l'altra, i per això fa servir Barcelona, perquè, si no, segurament era prou imaginativa per posar-ho tot a París tranquil·lament. En aquest sentit és una gran retratista de Barcelona que no s'ha valorat prou.

6. Nosaltres hem decidit incloure a la nostra ruta alguns dels fets històrics que apareixen a les seves novel·les, com ara la proclamació de la República o l'execució de Salvador Puig Antich. Tu també fas esment d'alguns esdeveniments històrics que van marcar l'autora. Per què creus que és important no oblidar la història quan parlem de Montserrat Roig?

Montserrat Roig té dos avantatges: un, que va ser amiga de la Capmany, amiga i deixeble; l'altre, que va tenir uns pares que van viure la República i que eren republicans, de manera que ella, en realitat, i ho diu diverses vegades, és més filla d'aquell temps que no pas de la Transició, o més filla de la Caputxinada que de la Transició. I aquest esperit republicà ella el té perquè el va viure d'una manera molt forta, no només a través dels pares, sobretot jo crec que la mare, perquè va tenir molts fills i va tenir molta feina amb això, però ella escrivia en les revistes de la època quan era jove, cosa que no passava, eren quatre noies les que escrivien llavors, eren noies molt meritòries, més valentes que la resta. I llavors aquella dona, que després va fer coses com estudiar la carrera de Filologia quan era molt gran o treure's el carnet de conduir molt gran, doncs aquella dona devia tenir un esperit republicà. Però també el tenien les visites, és a dir, els familiars i amics que anaven a aquella casa a veure els pares, quan la Roig era petiteta o adolescent o joveneta, doncs era gent com per exemple la Lola Anglada, eren gent molt de la República, de la república aquesta cultural que el que vol és que realment el món es basi en l'educació, en el respecte, en la cultura, és a dir, aquests valors que no haurien de morir mai. Llavors ella és molt filla d'aquesta època, i per això jo crec que també el seu interès a fer el que va fer la Capmany. És clar, la Capmany ho va viure en carn pròpia, va néixer com a nena republicana i la Roig va néixer als anys 40. De fet, la Capmany comença a estudiar a la universitat republicana i després, quan torna després de la guerra, doncs ja troba que és una universitat franquista. I la Roig, sense haver-ho viscut, té aquesta memòria històrica, com si ho portés una mica a l'ADN, i sap que la República, d'alguna manera, hauria estat el millor estat per al país, que hauria estat la millor manera de viure en aquest país. Té aquesta nostàlgia de la República sense haver-la vist. I entre altres coses perquè va ser el moment en què es va tractar bé les dones,

quan les dones van poder ser lliures. Per això té molt interès quan ella tira enrere en la seva narrativa i se'n va cap al passat, que no és el moment present que ella està vivint, que no són els anys 70, que no són els anys 80, doncs agafa la República una mica com a exemple, i col·loca sobretot les dones en aquell moment per explicar que les dones després van empitjorar. És a dir, que la dona que era lliure en la República, en el franquisme no ho va poder ser, i és una manera d'explicar el franquisme. O sigui agafa allò que brillava perquè es compari amb allò que no brilla. La seva gran crítica al franquisme va ser, una mica, fer apologia de la República. Això també li passa a la Capmany, que com que ho ha viscut va repetint i repetint com es vivia durant la República. Sobretot amb el tema de les dones. Si us hi fixeu, a *Ramona, adéu*, hi ha tota l'evolució, doncs, és clar, ella no només vol deixar clara l'evolució social de les coses petites, també és l'evolució petita grossa, l'evolució històrica. Això la Capmany també ho tenia. La Capmany era filòsofa de formació, però era molt bona coneixedora de la història. Era una dona que va fer un programa de ràdio de moltíssims capítols sobre la història de Catalunya. Coneixia molt bé l'estructura, les columnes del que havia passat a Catalunya. La Roig potser menys perquè no s'hi va dedicar tant, però va ser capaç de retratar-ho molt bé a través dels seus personatges. La veritat, per exemple, és que *La veu melodiosa* és una joia. A més, dels seus llibres, és un dels que més m'agrada. Ja em sap greu perquè el protagonista no és una dona, llavors no ho puc fer servir tant per les meves xerrades feministes, però he de dir que, primer, és una novel·la meravellosa poètica preciosa, però és que a sobre està tan ben retratada aquella Barcelona, que si no l'has viscut te l'imagines. Jo, que no l'he viscut, me la imagino tan bé, aquella Barcelona. Està feta amb un detall, amb una delicadesa que sembla que les olors i els colors se't quedin dintre. És un llibre, jo crec, magistral. Els llibres li poden agradar més a un que a un altre, i tots els llibres tenen errades, però jo trobo que aquest llibre és rodó. I és rodó perquè aconsegueix explicar aquella Barcelona. Només quan obren les finestres i diu: "no, no miris, que a baix passen coses". Només la distància que hi ha del carrer a aquell nano que està tancat ja t'imagines el que està passant al carrer. Retrata amb molta passió i personalitat, perquè ella tenia, com la Rodoreda, un estil propi. Amb la Roig es pot distingir la manera amb la qual escriu. Això passa a *Digues que m'estimes*, hi ha pàgines que són boníssimes. Tot i que deia que era autodidacta i que li faltaven coneixements, cosa que no és veritat, tenia els mateixos que tinc jo en estudiar Filologia, doncs tenia un talent natural per narrar. I això no es pot deixar perdre. Això ho hem de recuperar perquè és un valor

molt important. I després això ha servit mot per a les novel·listes de després. No perquè li copiessin l'estil, sinó perquè li copiessin l'estil de vida, de dir que aquesta dona va fer l'esforç, doncs jo també faig l'esforç, si faig premsa i em comprometo políticament i el que calgui. És un bon exemple vital. Va morir una mica jove, però, i això va ser una desgracia.

7. Quin és el teu llibre preferit de Roig?

A mi em costa molt no dir que és el *Digues que m'estimes* perquè m'agrada molt. Passa que a mi m'hauria agradat que en comptes de ser el recull de textos teòrics fos una mica més autobiogràfic. És a dir, tothom pensa que aquest llibre és el seu llibre de testimoniatge, però, per què? Doncs perquè amb aquest títol ho sembla. I després dintre parla molt d'ella, lògicament, però parla d'ella des d'un punt de vista intel·lectual, que, és clar, a mi m'interessa molt i que potser és millor que sigui així, però no m'hauria importat que ella hagués fet un llibre més de testimoni propi. El que passa és que tots els textos que hi ha allà són molt importants, i està molt be recollir-los i ampliar-los, perquè hi ha coses que vénen d'algun pròleg. Però sí que és veritat que t'apropes molt a la seva manera d'entendre la literatura i la cultura, i en aquest sentit és un tipus de llibre que es fa molt poc i que generalment no fan les dones, perquè les dones pensen que no són suficientment intel·ligents per escriure això. Diuen podem fer poesia perquè això ja ho feia la Rosalía de Castro, podem fer novel·la perquè ho feia la Rodoreda, podem fer algun conte. Però escriure un llibre teòric per explicar com hem arribat a fer els nostres llibres i què pensem... Les dones, en tenir l'autoestima baixa, jo intento no tenir-la, però col·lectivament han intentat que no la tinguem gaire alta, llavors som una mica prudents i no parlem a les reunions i tot això. I ella s'atreveix a fer aquest gest una mica masculí, de dir doncs jo penso això i això, d'aquest escriptor penso això, d'aquesta manera de fer penso allò altre per això i per aquesta raó. I en aquest sentit és molt valuós.

I després de narrativa m'agrada molt *La veu melódica*, però també hi ha un llibre que m'agrada molt, que és el darrer llibre de contes, *El cant de la joventut*, i en concret m'agrada un conte que es diu *Mar*. I està dedicat a la que va ser la dona de l'Ovidi Montllor. Aquesta dona, que és diu Montserrat Blanes, que era amiga de la Roig, les dues van compartir durant un temps un pis quan la Roig es va separar, van llogar un pis per treballar,

per escriure. I ella, la Montserrat Blanes, es va dedicar tota la vida al món de la música. I de fet és una persona que té un vincle molt estret amb els fills de la Montserrat Roig, és a dir, que ha quedat una mica com una tieta molt propera. I aquest conte està dedicat a ella, i és la història de dues dones que una mica evoca aquella relació estreta d'amistat que van tenir, que compartien portar els nens a la mateixa escola, els van criar junts... I després la Montserrat Blanes es va quedar vivint al mateix edifici del carrer Bailèn que la Roig, de manera que els fills els van anar criant junts i per això hi ha molt vincle. I aquest llibre, *El cant de la joventut*, jo trobo que és un gran llibre de contes. Comença per un conte molt petit sobre una dona gran que està en un hospital. És un conte de 4 pàgines d'aquella dona sola en un hospital, doncs sense família, com si l'haguessin operat i estigués a punt de morir, sola. Aquest és un conte que és preciós. I el que és diu *Mar*, que és més llarg, és una veritable meravella perquè a sobre també retrata aquella època del dos cavalls, les anades a la platja, una època més de hippies que va ser molt lliure per a les dones. Una època que les va fer créixer. Les dones, com a col·lectiu, en l'època hippy van poder créixer perquè també hi va haver l'alliberament sexual, on van poder començar a ser elles mateixes, i aquest conte ho reflecteix i és preciós. Per tant, em quedaria amb *Digues que m'estimes*, *La veu melodiosa* i el conte *Mar* d'*El cant de la joventut*. I també he de dir que el seu periodisme m'agrada molt, sobretot els seus articles. Hi ha articles que són meravellosos, i articles que s'haurien de recuperar i fer llibrets d'aquells més petits de selecció d'articles seus perquè tothom ho sabés, perquè tenia un sentit de l'humor fantàstic i era de les que donava molta canya, però amb sentit de l'humor. I ara tots els seus articles estan descatalogats i això és una pena.

8. Creus que l'obra de Roig ha estat prou valorada? Per què?

Doncs jo diria que poquet, però espero que d'aquí a poc ho sigui una mica més. El problema és que ara s'ajunta amb el fet que hi ha allò que diuen el "descrèdit de les humanitats", és a dir, que les humanitats no estan de moda. Més aviat el contrari. Llavors hi ha aquest problema, globalment és un moment dolent per a la literatura, així que encara costa més recuperar autors. Però jo tinc la sensació que, amb tot, aquest 25è aniversari ha servit també per a la seva visibilitat, sobretot perquè m'he adonat que quan, per exemple, s'organitzaven conferències des de les institucions, les biblioteques grosses, etcètera,

també demanaven xerrades des dels llocs petits, des dels ateneus populars... Òmnium Cultural va fer moltes xerrades en llocs petit, en pobles als voltants de Barcelona o Girona, allà on fos. I això vol dir que la gent mateixa va tenir ganes de tornar a llegir la Montserrat Roig. No va ser una cosa que el govern va organitzar, o una institució va organitzar, sinó que la gent va demanar xerrades de la Montserrat Roig. S'han fet moltíssimes xerrades, s'han fet peces de teatre, s'han fet recitals, s'ha fet més del que qualsevol institució és podia imaginar. Això vol dir que la Montserrat Roig encara és molt actual, que toca temes que encara estan molt vius, i això és la manera de viure. Un autor que no té res a explicar a un temps que ve després no es tornarà a llegir, quedarà en el seu temps. Però en tenir coses tan vives i actuals, com el tema de la dona, que ara no està en el punt en què hauria d'estar, doncs ella també ho explica en l'evolució de les seves dones. Per això jo crec que és molt actual. La bel·ligerància política, la memòria històrica, el fet que estiguem en un país on la memòria històrica encara no existeix, on encara no s'ha fet la feina, doncs fa que quan ella va publicar aquest llibre d'*Els catalans als camps nazis* o *L'agulla daurada* doncs és com si fos abans-d'ahir, perquè entremig no ha passat res. En aquest sentit, *Els catalans*, doncs, és una cosa que podria assemblar-se molt als llibres que ara s'haurien d'estar fent de les cunetes franquistes. O sigui que pràcticament és ahir. I en aquest sentit sí que és molt actual. Per això jo crec que té possibilitats de perdurar i de ser més valorada del que ho ha estat en els darrers anys, que ha sigut poc, la veritat és que ha sigut poc.

Entrevista a Betsabé Garcia

1. Quan vas començar a llegir l'obra de Montserrat Roig?

Bé, vaig començar a llegir *Els catalans als camps nazis* quan tenia 16 anys, que, de fet, és quan es va morir. Però és un llibre molt bèstia, la veritat. El vaig trobar terrible. I me'n recordo que em va influir molt, no volia ni llegir Nietzsche. Vaig tenir una baralla amb mon pare perquè no volia llegir Nietzsche. Però després, la resta, fa poc. Fa uns tres anys que m'ho vaig començar a llegir tot. En castellà i en català. L'original del meu llibre és en castellà, la traducció és en català, i és clar, vaig haver d'agafar les citacions en les edicions castellanes i també en les edicions catalanes per poder fer aquest joc de veus.

2. En quin moment decideixes escriure la biografia de Montserrat Roig?

Això va ser el Pau Vinyes, el seu nebot. Jo havia llavors publicat un llibre feia poc, va sortir el 2010, i llavors el Pau Vinyes va veure aquest llibre, que era la història de les primeres universitàries d'Espanya, i em va contactar perquè entrevistes la seva àvia. Jo no tenia ni idea de qui era el Pau Vinyes, acabava d'enllestir el llibre així que vaig dir, mira, a veure què passa, i vam quedar. Jo anava a fer la biografia de l'Albina Francitorra, i vam començar a parlar i em va explicar que la seva tieta era la Montserrat Roig. I a partir d'allà ens vam anar veient, vaig treballar una mica l'Albina i llavors el Pau un dia em va demanar que per què no feia la biografia de la seva tieta. I allà va començar. Vaig conèixer el Roger, i allà va començar l'aventura de fer la biografia. És un gegant d'aquests enormes i fa molta por, però al final va sortir bé. Vaig tenir molt d'ajut del Roger, el seu fill. És molt difícil fer una biografia sense la família.

3. Quins són els trets distintius de l'autora?

En primer lloc és una escriptora del realisme, sobretot; per tant, l'anàlisi i l'observació del entorn és crucial per a ella, perquè, com ja sabeu, va començar als anys 60, als anys 70 ja és quan es consolida, quan guanya el Premi Victor Català per *Molta roba i poc sabó*. Això són trets, diguem-ne, de la seva intel·lectualitat. Tota la seva intel·lectualitat es deriva

d'aquí, d'aquesta estètica del realisme. Va molt a Itàlia, és una gran enamorada d'Itàlia, que, com sabeu, és el bressol d'això, llavors molt de compromís polític. Per tant, pel mig, d'esquerres evidentment. Comunisme, molt comunisme al principi, encara que anirà afluixant, amb el PSUC va i ve, fins que ara això ja s'acaba. Era una dona molt valenta, això ja ho he dit diversos cops, perquè aquella entrevista a Ramón Serrano Suñer, fer aquella pregunta al cunyat de Franco demanant-li explicacions sobre què feien els ciutadans espanyols als camps nazis l'any que ho va fer ella, el 76, no era fàcil. No és que et juguessis no tornar a publicar mai més, directament amb això et jugaves que et matessin. Llavors era molt valenta. Era una dona molt guapa, molt alta i molt prima. Tenia inseguretats, però bé, com tots, i també l'ofici d'escriure no és fàcil. Però era molt valenta i això ho compensava. I també era molt rebecca, era molt tossuda. Si se li ficava una cosa al cap no li treia la banya. Aquesta era més o menys la Montserrat.

4. Com a experta en el discurs feminista contemporani a Catalunya i Espanya, com definiries el feminisme en la seva obra?

És un feminisme de la diferència. El seu primer contacte amb el feminisme és a través de Maria Aurèlia Capmany. La Maria Aurèlia és una dona que parteix del feminisme beauvoirià, del feminisme de la Simone de Beauvoir, o sigui que és un feminisme igualitari. Montserrat Roig entra en el que és el feminisme de la diferència. Què vol dir el feminisme de la diferència? El feminisme de la diferència és aquest que comença a generar tota una sèrie d'identitats diferents, més o menys les que avui tenim. És a dir, la identitat gai, la identitat transsexual... Comença en aquest sentit. És a dir, què significa ser dona com a element diferencial dintre de la societat. Es té en compte aquest element diferencial en la societat, i aquest és el feminisme on entra Montserrat Roig, i de fet seguirà. Ella és més de l'escola americana, li agrada més l'escola americana, més que l'europea, que és tradicionalment francesa, també hi ha l'alemanya i la britànica, òbviament. Però la britànica s'acosta més al món anglosaxó. És aquest el feminisme de Montserrat Roig, el feminisme de la diferència.

5. Què implica que una autora com ella, dona i feminista, formi part de la nostra literatura?

Implica el que implica qualsevol autor, que és una nova perspectiva sobre la realitat, una nova manera de veure les coses. Els autors, bàsicament els escriptors, el que aporten és això, uns codis que permeten desxifrar la realitat davant d'allò que ens diuen que hem de fer constantment, aporten el pensament crític. El que aporta Montserrat Roig, doncs, és un pensament feminista crític sobre la realitat. Realment també és molt activa en totes les manifestacions i totes les reivindicacions que es fan durant els anys 70. Aporta sobretot això a la literatura, una literatura vista amb ulls de dona, però amb uns ulls de dona que intenten destruir el que intenta destruir el feminisme de la diferència, pensar que les dones són una minoria, quan en realitat hi ha més dones que homes al món, que intenta destruir aquest concepte que hi ha un neutre universal i després hi ha les cosetes. Això és el que fa la seva literatura. Ella ho va dir en una entrevista, que ella no sabia que hi havia dos mons diferents, un de dones i un d'homes, que de món només n'hi ha un.

6. Tu escrius la seva biografia i ens parles d'alguns indrets que la van marcar, com ara casa seva mateix. Quins espais de Barcelona creus que cal que apareguin en una ruta literària de l'autora?

L'Eixample, la dreta de l'Eixample. Una mica en la biografia començo descrivint l'Eixample, la història de l'Eixample, sobretot la part per on vivia ella, la part de la dreta. Això és molt important per a Montserrat Roig. De fet, la biografia no es pot entendre sense la geografia de la Montserrat. Doncs bàsicament és aquest, és el seu món, el món de l'Eixample. És veure els llocs i també entendre què significa aquest geografia. Però en general ella s'estimava molt Barcelona. També heu de tenir en compte que és una dona molt viatgera, que sempre està a altres països i sempre s'està movent amunt i avall. Era un cul inquiet, mai estava quieta. Penseu que el càncer li agafa als Estats Units. Però pel que fa al seu univers literari, és l'Eixample. És el seu temps i el seu espai, són les seves coordenades. La Rambla també, potser, el que eren aquells bars, Les Enfants... El final de la Rambla a mà dreta, tot el que és el Xino, que és on es reunien els joves intel·lectuals dels anys 70. També pot ser interessant com ella parla de la contraposició de classes socials, la part de Sant Gervasi, en el sentit que és la part on viuen aquells que van deixar l'Eixample com a lloc de decadència de la burgesia i la nova burgesia dels anys 60-70, que s'instal·la més enllà de la Diagonal. És una mica aquest contrast. Doncs jo agafaria el que és Sant Gervasi, el que és

l'Eixample en el sentit que representa la decadència del que va ser Catalunya un dia, i el barri Xino, al final de la Rambla.

7. Quan escrius la biografia parles del moment en què va néixer l'autora i d'alguns dels esdeveniments històrics que van tenir lloc al llarg de la seva vida. De fet, és el mateix que fa Roig a les seves novel·les, on els personatges estan profundament lligats al seu temps. Creus que Montserrat Roig i la història van lligades?

Sí, evidentment. La història i la intrahistòria. El que fa Montserrat Roig... Penseu que el projecte que no va culminar era precisament fer la comèdia humana de Barcelona. Llavors això és història, això és un sentit històric molt intens, però és la intrahistòria. La intrahistòria és la novel·la, és com ho va definir Unamuno, és allò de "¿quié es más real, Don Quijote o Felipe V?", és a dir, la història que realment portem a dins, per a nosaltres és més referent el Quixot que Felip V. Llavors en el sentit de la història és això. Penseu, un altre cop, que tornem a l'esquerra i al pensament socialista d'esquerra. Són els que es van inventar la història moderna, el marxisme és el que es va inventar la història d'avui i com s'estudia la història avui, la matèria històrica. Llavors com a persona d'esquerres, i formada en el realisme italià, la història és el que ho explica tot, és el que explica l'oposició de classes. Llavors sí, la història és importantíssima per a ella. A banda, no només hi ha la part de ficció intrahistòrica. Teniu *Els catalans als camps nazis*, que va ser la seva obra magna, que està entre la història i el periodisme. Perquè sí, va entrevistar molta gent, però va passar-se moltes hores dins de biblioteques fent la feina d'un historiador. Així que sí, per a ella la història ho és tot, és el món.

8. Quin és el teu llibre preferit de Montserrat Roig?

El temps de les cireres em va agradar molt, *Ramona, adéu* també em va agradar bastant. Home, *Els catalans als camps nazis* crec que és brutal, és un assaig, és no-ficció però és una passada. Però crec que em quedo amb *Ramona, adéu*. I *L'òpera quotidiana* també està molt bé, perquè manté molta tensió en tota la novel·la.

9. Per acabar, creus que Montserrat Roig ha rebut l'atenció i el reconeixement que mereix?

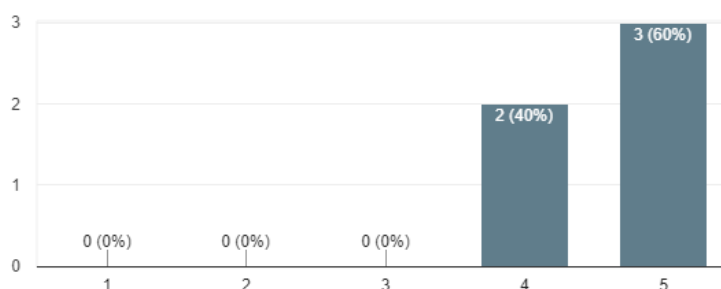
A veure, això també ho deia la Montserrat, que sempre ens recordem de la gent en els aniversaris, i això li feia molta pena, a ella. Jo crec que s'ha d'empènyer, s'ha d'empènyer més perquè com a escriptora dona sempre hi ha problemes amb el cànon. Però el problema de Montserrat Roig és el de la literatura catalana, és que està desapareixent també en els estudis de Secundària, que és un moment crucial per consagrar un autor. És el que mana, la Secundària. I això és el problema. Que es fan homenatges? Se n'han fet molts. Però a aquests homenatges van les persones que coneixen l'autora. Gràcies a Déu ara s'ha tornat a publicar *Els catalans als camps nazis*, i anem empenyent això una mica. Però és clar, se la reconeix, té carrers a tot Espanya. El que passa és això, va lligat amb el problema de la literatura en general. No és només Montserrat Roig.

Enquesta

1. Els temes comentats t'han semblat interessants?

No gaire (1)

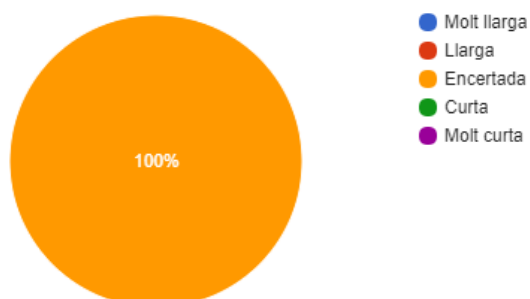
Moltíssim (5)

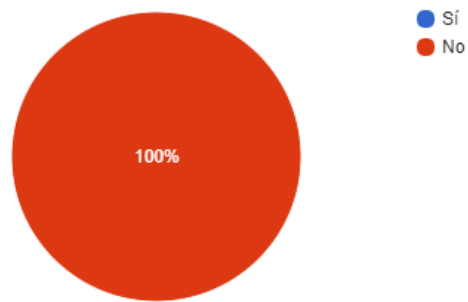
2. Què t'ha semblat més interessant?

- El Coliseum (2)
- El lligam de l'argument de les novel·les amb el context històric. Sobretot el bombardeig de Barcelona.
- En general m'han semblat molt interessants les obres de Montserrat Roig i com Barcelona n'és una part essencial.
- Veure el punt feminista que tenia tenint en compte l'època en què van ser escrites les novel·les.

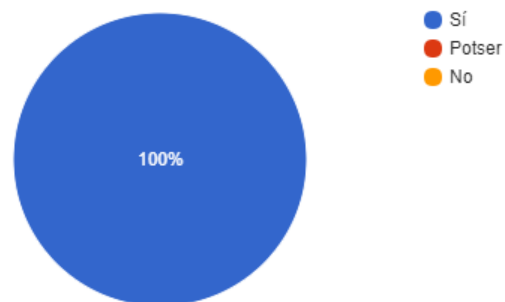
3. Pel que fa a la durada, la ruta era...

4. Les distàncies recorregudes t'han semblar llargues?

5. Ara t'agradaria llegir alguna de les dues novel·les?

6. Quin aspecte creus que ens cal millorar?

- El soroll del trànsit de vegades no deixa sentir bé les explicacions.
- Res. (4)

Espais

Mundet Jover (àvia)

- Liceu
 - Es casa amb Francisco Ventura, que la salva de la bomba del 1893 (p. 63)
 - Hi va amb el seu marit Francisco quan tenen diners, a partir del 16 de juliol del 1898, ja no (guerra de les colònies: “En Francisco no viu per culpa de la guerra de les colònies”) (p. 97)
- Col·legi Sagrat Cor Diputació: escola de nenes benestants inaugurada l’any 1888 → Hi va estudiar? (p. 74)
- Passeig de Gràcia
 - Comparat amb les Tulleries, París (p. 84)
 - El prefereix a la Rambla, “car per la Rambla camina gent despreocupada i sense feina (...)” (p. 145)
 - 1901 → “és el centre dels qui viuen en bona posició” (p. 162)
- Gràcia
 - “Des que diuen que Gràcia ja és Barcelona” (p. 88)
 - “A Gràcia és molt difícil trobar una criada neta i que no t’enganyi quan l’obligues a anar a missa” (p. 89)
- El Continental → Hi va a menjar amb el seu marit Francisco quan tenen diners, a partir del 16 de juliol del 1898, ja no (guerra de les colònies: “En Francisco no viu per culpa de la guerra de les colònies”) (p. 89 + 97)
- El Suís
 - Hi va a menjar amb el seu marit Francisco quan tenen diners, a partir del 16 de juliol del 1898, ja no (guerra de les colònies: “En Francisco no viu per culpa de la guerra de les colònies”) (p. 97)
 - 1909 → Fa temps que ja hi van un altre cop, però ja no hi troba l’encant (p. 222)
- L’Edèn Concert → Ressonó després de l’òpera amb en Francisco. Quan perden els diners per la guerra de les colònies, hi deixen d’anar. En Francisco assegura que si no hi van és perquè hi van els senyors de Barcelona amb les seves querides (p. 97)

- La Borsa, al saló d'estil → En Francisco s'hi passa el dia amb altres prestadors quan estan en una situació econòmica més delicada (p. 97)
 - Fan referència al Banco Hispano-Colonial (p. 98)
- Casa 1 → Veu Gran de Gràcia (p. 99), sent les campanes de Gràcia
- Cementiri → Hi ha les tombes del seus pares (p. 145)
- Passeig típic d'un diumenge a la tarda → "Agafem un cotxe de punt i el deixem a l'entrada del Carrer Gran. Aleshores davallarem pel passeig de Gràcia, a l'hora del sol, així que les boires del matí ja s'han esbargit, fins que arribem a la plaça de Catalunya i seiem a La Plajarera. (...) Em captiva l'olor que alenen les acàcies i els baladres que puguen de la Rambla. De vegades en Francisco vol arribar-se a les Drassanes, però jo prefereixo restar al quiosc de La Pajarera (...) (p. 145)
- La Rambla
 - Li agrada menys que el passeig de Gràcia, "car per la Rambla camina gent despreocupada i sense feina (...) (p. 145)
- Casa Justín → Hi fa un dinar de celebració amb en Francisco el 9 de juny del 1899 (p. 151)
- Església dels Josepets → Va a missa allà, cap al 1900 (p. 157)
- Casa nova a Barcelona 1901 (p. 161 + 162) → Orientada cap a mar, al carrer de Còrsega, a sota hi havia una merceria (p. 178)
- La Punyalada → Hi van a fer l'aperitiu quan tornen a viure en una bona posició (p. 162)
- El carrer de Còrsega
 - On hi viu quan compren el nou pis a Barcelona, 1901 (p. 161 + 162)
 - Més ample que els carrerons de Gràcia (p. 167)
- L'Hospital de la Santa Creu → Hi va amb la senyora Domingo i hi veu l'estudiant (p. 173)
- L'església del Carmelites → Va missa i hi veu l'estudiant (p. 173)
- El Forn de Sant Jaume → Hi va amb la Pauleta i hi veu l'estudiant (p. 174)
- Santa Maria del Mar
 - Hi va a missa i avisa en Víctor que hi serà (p. 195)
 - Referència a la Font dels Senyors (p. 201)
 - Marxa enfilant el carrer de l'Argenteria (p. 201)

- La Barceloneta → Primera cita pròpiament dit amb en Víctor. S'allunya molt de casa. Entren en una taverna (p. 201)
- Jesuïtes → Confessa a un capellà que no la coneix el seu amor secret (p. 202)
- La cascada del parc de la Ciutadella
 - Última trobada amb en Víctor, en un principi creiem que no hi va, llavors sabem que sí (p. 203)
 - Surt pel carrer de Bilbao, gira per Carders, vers Flor de Lliri, s'introdueix per Montcada, dos Cremats, el Xic i el Gran, girava pel de Flassaders, fins a Princesa i volta per Fussina. Arriba al parc per l'avinguda dels Tells, on és agredida sexualment (p. 208 + 209 + 210)
 - Arrenca a córrer fins al passeig dels Tells, on agafa un cotxe de punt per tornar a casa (p. 213)
- La Maison Dorée → Hi va amb en Francisco, però vers el 1909, com li passa amb el Suís, no hi troba l'encant (p. 222)
- Local de cuplet a Barcelona → Deixen d'anar al Liceu perquè en Francisco s'aficiona al cuplet de Raquel Meller (p. 223)
- L'Arco de Triunfo → Hi va a comprar randes per a les cortines quan presencia una vella que crida: "L'Àfrica és l'escorxador de la joventut pobra", fet que desencadena que homes i dones es llancin contra uns guàrdies per protestar contra l'obligació dels reservistes d'anar a la guerra d'Àfrica (p. 224)

Mundeta Ventura (mare)

- Cinema Colisèum (bomba) → Busca Joan Claret, que hi va per veure una senyora del Socorro Blanco que viu a les Corts Catalanes. Ho recorda gràcies al fet que els mots comencen per Co (Comalada - Colisèum) (p. 37)
 - Està embarassada durant tota aquesta aventura i a *El temps de les cireres* sabem que ho està de la Sílvia Claret, ella mateixa diu que no volia nenes perquè són bledes i que els homes tenen més sort a la vida (*El temps de les cireres* p. 43)

- Passa pel metro i la biblioteca (p. 35), les boques del metro desprenien pudor (p. 40)
- La plaça de Santa Caterina → Joc infantil a favor de la República: “En comptes de dir al Gran Rey, deien que anirien al Presidente Companys” (p. 50)
- Comença a caminar Clarís amunt → Reflexiona sobre el dia en què va conèixer el Joan i sobre el dia en què ell li va demanar matrimoni, cosa que la va fer feliç perquè tenia por de quedar-se per vestir sants (p. 51)
- Entra a l’Hospital Clínic → Veu els morts que portaven una etiqueta agafada amb una imperdible a la roba (p. 53), coneix un home que ha perdut el seu fill, a qui van disparar un tret a la cara perquè feia la revolució (ex.: 19 de juliol a plaça Catalunya) (p. 59), també discuteix amb l’home sobre la burgesia (p. 61), ell recorda la Canadenca, on ell va ser a tres metres del Noi del Sucre (p. 62)
- L’home era de la FAI, explica com van matar “fejocistes” i cremar sants (p. 239). Ell li pregunta què en pensa, dels anarquistes (p. 240)
- Parla àmpliament amb ell de la Cultura de la Dona i del paper que feien de “senyorettes de casa bona” (p. 240)
- Quan torna cap a casa veu un paper que demana l’ajut de la dona a la rereguarda (p. 244)
- Plaça de Santa Caterina → Hi havia d’anar, però el seu marit li diu: “tu, ben quietona a casa” (p. 37)
- El Núria
 - Hi anava amb la Kati, que mirava tot el que l’envoltava amb impertinència per curiositat. Es presenta una reflexió de la tieta Sixta sobre que les dones es fan bibliotecàries quan es queden per vestir sants i una del Joan que assegura que cap home no vol la Kati perquè és massa lliure (p. 39)
 - Espera la mare, la Patrícia i la tieta Sixta per anar a prendre el berenar del Núria. Mentrestant llegeix “La Dona Catalana” i pensa en el dia a la Cultura de la Dona (p. 70 - 72)
 - La mare li diu que una senyoreta no ha de tenir sentit de l’humor, la Kati reia (p. 86)

- Hi van just després de la proclamació de la República, quan es tranquil·litzen → Reflexió sobre la Kati: dona sense pèls a la llengua i de qui totes les altres dones malparlen perquè freqüenta el Casino de Sant Cugat, per les seves descarades tendències vers l'altre sexe i perquè és independent (p. 101 - 103)
- Reflexió sobre els amors apassionats (p. 107) → La tia Sixta i la Patrícia reciten passatges de *La perfecta casada* (p. 107)
- Passeja amb la seva mare per Clarís, camí de la Rambla i senten que de plaça Urquinaona baixava una allau de veus ronques cridant “no sé què d'en Cambó i no sé què d'en Macià”, i cantant l'himne dels Segadors → Proclamació de la República (p. 86 - 88). Van immediatament a parlar amb mossèn Pere, però no el troben (p. 101). Ho discuteixen després al Núria (p. 104)
- El parc de la Ciutadella → Passejades amb la mare (p. 105)
- Els Jesuïtes → Confessor nou que ha entès l'ànima femenina (p. 106)
- Les Salesianes del carrer Sepúlveda
 - (p. 124)
 - Parla de la madre Sacramento i de la seva experiència en aquest col·legi (p. 210 i 211)
- Valldoreix
 - Coneix l'Ignasi (p. 125, 137)
 - La carretera de l'Arrabassada (p. 174) → Parla amb l'Ignasi sobre les activitats de lleure de les dones (p. 175)
- Santa Maria del Mar → Hi passeja amb l'Ignasi (p. 158) i sent les rialles de les dones mentre estenen la roba al balcó (p. 159)
- Tantaranta, Assaonadors, Blanqueria, Sabateret, Cremat Xic i Cremat Gran → Passeig típic amb l'Ignasi, els noms d'aquests carrers li produïen sensació de misteri, d'aventura (p. 159)
- La Rambla → Hi passeja amb l'Ignasi (p. 159)
- La Boqueria → Hi passeja amb l'Ignasi (p. 159)
- Barcelona com a una flor oberta (p. 159)
- El Tibidabo, la Valenciana, el Núria, el passeig de Gràcia, la Rambla, el carrer Ferran → S'hi fa una referència (p. 160)

- El Tostadero → Cita amb l'Ignasi (p. 197)
- Parc de la Ciutadella, passeig dels Tells, l'illa davant de la Cascada → Cita amb l'Ignasi (p. 198)
- Casa → Mort del pare, suposa un canvi de caràcter per a la mare, que es torna més alegre i comunicativa (p. 199)
- El Suís i Casa Justín → Després de la mort del pare hi deixen d'anar per un tema de poder adquisitiu (p. 200)
- El col·legi de la Presentación → “El col·legi de les nenes riques del barri”, no se'l pot permetre, la seva mare (p. 212)
- El carrer Viladomat, el carrer Borrell, el carrer Urgell per la vora esquerra de les Corts Catalanes, cada cop més a prop de plaça Universitat fins al Tostadero → Fa aquesta ruta després que la seva mare li digui que mai la casarà, i va a trobar-se amb l'Ignasi, que era de camí cap a Sabadell amb més gent quan se senten trets i moren dos d'ells, i l'Ignasi se salva sentint-se un covard (p. 215 - 217). Més endavant en parla més clarament sota el nom dels fets de la carretera de l'Arrabassada (p. 225 i 226). Poc després, l'Ignasi se suïcida (p. 227)

Mundeta Claret (filla)

- El Jazz Colon → En Jordi es fixa en ella i passa la seva primera nit sencera fora de casa (p. 66)
- La Universitat
 - Al pati es parla tot el dia sobre el sexe i la Mundeta tenia una obsessió per acabar amb la seva virginitat, “i això que encara ningú no vivia sota la influència del maig francès” (p. 67)
 - Anna: “Jo sóc la meuca de la Universitat” → Reflexió sobre l'Anna, la seva llibertat fa que la vegin “com una mena d'estudiant prostituïda” (p. 130 i 153)
 - Assembles i empresonament de l'Enric
- Els Caputxins
 - La seva escola?

- Sent els primers impulsos sexuals amb 17 anys (p. 67)
- Casa → Vol fugir de “les cases fosques de l’Eixample” (p. 82)
- Universitat de Madrid → Tancament (p. 91)
- L’Eixample
 - Els seus habitants es mostren indiferents als problemes socials (p. 134)
- El Cotolengo i l’Hospital de San Juan de Dios → Acompanya la seva mare a portar-hi roba vella, però amb indiferència (p. 134)
- Dalt de Montjuïc o al Tibidabo per la carretera de l’Arrabassada → Passeig típic amb en Jordi (p. 148)
- La Rambla
 - “La darrera relíquia”, “l’únic respir d’una personalitat abatuda” (p. 148)
- La carretera de Sarrià → Hi va enfadada després de veure l’Anna i en Jordi mantenint una relació íntima i allí puja al cotxe d’un home desconegut que la confon amb una prostituta (p. 163 i 164)
- El *meublé* de la plaça de Lesseps → Manté una relació amb un home que la confon amb una prostituta perquè a la universitat l’admirin i pensin que és una dona emancipada (p. 165 i 166)
- L’habitació → Plena de pòsters de Che Guevara, els Beatles, Lenin i propaganda universitària (p. 168)
- Liceu → Hi va un sol cop, amb 18 anys, i es va negar a posar-se de llarg. L’àvia li dóna un seguit d’instruccions per comportar-se com una senyoreta. No hi torna perquè s’havia avorrit molt (p. 185)
- Travessa el claustre de Lletres, la Gran Via, passa pel bar Estudiantil (on un home la xiula p. 230), tomba la cantonada i enfila la Ronda fins a la plaça de Catalunya, que descriu com una “calcomania exemplar”. Aleshores parla de la Barcelona del seu temps. Tot això després de barallar-se amb en Jordi, a qui no veia des de feia uns dies (p. 230)

El temps de les cireres

- El pis de la tia Patrícia (a la Gran Via entre Bruc i Girona)
 - S’hi allotja quan torna d’Anglaterra (p. 9)

- La primera idea que té és buscar feina → Independent (p. 27)
- La Patrícia es mostra com una dona diferent: cabells caoba rinxolats, ungles pintades, fuma... Abans havia fet sempre el posat de víctima (p. 28)
- El seu marit Esteve i en Gonçal jugaven a escacs mentre ella feia ganxet (p. 85)
- La presó model
 - Execució de Salvador Puig Antich (p. 11). Punt de vista internacional del fet (p. 13 i 17). Comentari de l'Harmonia (p. 36). Conversa entre en Màrius i el Lluís (p. 61). Relacionable amb la mort de Grimau, anys abans (p. 95 i 217)
 - Hi tanquen l'Emilio per política i la Natàlia hi va a deixar paquets (p. 209 i anterior)
- Pis de la infància, casa dels Miralpeix → Carrer del Bruc (p. 21)
- Casa l'Harmonia (àtic de prop de la Diagonal) → Pensa en l'Harmonia, una dona que li fa entendre que hi ha dones que ni es planyen ni s'amaguen, com passava amb les dones de la seva família (p. 29 - 33)
- Pis de la Sílvia i en Lluís
 - La Sílvia com a mestressa de casa (p. 38, 39 i 46). Va deixar passar els anys entre l'embaràs, el nen, les classes de cuina i esperar el seu marit (p. 42)
 - La Sílvia com a dona obsessionada amb el seu físic: pes, cabells... (p. 39)
 - Quan arriba la Natàlia, la Sílvia la veu envellida i pensa: "escabellada com sempre" (p. 55)
 - Conversa de dones sobre els homes i les "pel·lícules verdes" (p. 173 - 178)
 - Quedada de les amigues de la Sílvia i els amics d'en Lluís, en total 4 matrimonis. Es posen de manifest les diferències entre les activitats típiques dels uns i dels altres (p. 196). Les dones no es deixen anar fins que els marits marxen (p. 200 - 205). Se'ns mostra de forma satírica com era estudiar en un col·legi de monges (p. 202)
- Liceu
 - La Sílvia havia estat una gran ballarina que hauria pogut acabar com a solista al Liceu, però en Lluís li va dir que havia d'escollir entre casar-se amb ell i la dansa (p. 41)

- Primera cita entre la Sílvia i en Lluís, que va seguida d'un ràpid prometatge (p. 44)
- Cites entre l'Esteve i la Patrícia
- Casa dels Claret → Carrer d'Aribau (p. 44)
- Vinçon, can Bagués, can Pallé i can Grifé i Escoda → En Lluís i la Sílvia compren la vaixella, la plata, els coberts, les joies i la cristalleria que reben com a regal de casament en aquestes botigues (p. 44 i 45)
- Jesuïtes → Col·legi d'en Lluís quan era petit (p. 49)
- Els bars de la carretera de Sarrià → Són freqüentats per en Lluís, que reflexiona sobre les seves amants (p. 51)
- El Club de Tennis → Espai freqüentat per en Lluís (p. 51)
- La perruqueria de la Sílvia → Hi va sovint (preocupació pel físic). Es pregunta a si mateixa: "No sé per què no diuen clar que és lesbiana, aquesta noia és bruta", referint-se a una actriu (p. 52)
- La fruiteria Tívoli → La Sílvia com a mestressa de casa (p. 54)
- L'hospital → Incendiat durant el setge de Saragossa (p. 69)
- L'hospital de Sant Pau i les Hermanitas de los Pobres → El pare de la Patrícia la deshereta en veure que no té fills amb l'Esteve (p. 72), considerava que s'havia casat amb la seva filla per diners (p. 70)
- El camp de concentració de Lleó (p. 75)
- Pronovias → L'Encarna hi compra el seu vestit de núvia i es criticada per voler-lo de *Sissí emperatriz* perquè ja és gran (p. 78). També és criticada per voler les ungles verdes (p. 183 i 190)
- L'Ateneu
 - Espai on l'Esteve coneix la seva amant, la Dorita (Dorita-Teresa, la seva Ben Plantada), perquè la Mundeta vella l'hi porta (p. 79, 86 i 87)
- L'Orxateria Valenciana
 - La Patricia hi va amb la Sixta i critiquen les altres dones (p. 88)
- El Coliseum → La Sixta i la Patricia hi van just abans que la Patricia es trobi malament i decideixi anar a casa on es troba l'Esteve i en Gonçal junts al llit (p. 89 i 90)
- L'Oro del Rhin → Espai que la Natàlia havia compartit amb l'Emilio i que quan torna troba molt canviat (p. 98)

- El TEU de Dret (p. 98)
- Institut Francès → L'Emilio hi va buscar la Natàlia (p. 99)
- La Universitat
 - L'Emilio ho ensenya tot a la Natàlia i la introdueix en política (p. 100)
 - La Natàlia va a una manifestació estudiantil al pati d'Econòmiques relacionada amb la vaga d'Astúries, apareixen els grisos i peguen els estudiants, la Natàlia i l'Emilio són detinguts (p. 108 - 113 i 127)
- La comissaria → La Natàlia és tancada i els altres també (p. 114)
- Despatx del ginecòleg (a la Bonanova en un carrer costerut i ple de torres a banda i banda) → Parla sobre l'avortament que el ginecòleg es nega a practicar-li perquè els que ho fan acaben a la presó. Li parla sobre com la gent es beneita i no utilitza mètodes per evitar un embaràs. També li parla sobre una noia amb qui ha hagut de fer veure que era verge perquè la seva mare no sabés que no era verge, ja que d'aquí poc es casaria (p. 131)
- Carrer d'Aragó, pis amb el rètol *Casilda Cabrils, comadrona* → Li practiquen un avortament il·legal a la Natàlia. Malauradament se'n deixen una part i la Natàlia ha de tornar al ginecòleg molt malalta (p. 135 - 138). La Natàlia demana ajuda a la Sílvia, que avisa en Lluís perquè té por. Anys més tard, la Natàlia l'hi retreu (p. 181)
- Al carrer de Llúria cantonada Diputació → En Joan coneix la Judit (p. 149)
- El Núria → En Joan hi acompanya la Judit i estan junts per primer cop (p. 149). Per casar-se amb ell la Judit es va convertir al catolicisme (p. 160)
- La Boqueria, les Mantequerías Leonesas i can Prats i Fatjó → La Judit hi anava a comprar queviures (p. 161)
- Vinçon → La Sílvia hi va sovint per evitar que en Lluís se n'adoni que la casa ja no està en perfecte estat (p. 194 i 195)
- Sortida des del metro a la plaça de l'Àngel, carrer de la Princesa, Montcada, Santa Maria i carrer que surt al de Montcada per arribar a un bar de nit situat en uns antics magatzems de teixits → La Natàlia coneix els amics d'en Màrius i sabem les activitats típiques del grup d'adolescents, amants de Novalis, Aleixandre, Rimbaud (p. 207, 208 i 212). Han escrit un manifest, època de les avantguardes (p. 219). La Natàlia coneix una noia jove que vol tenir fills i posa de manifest que és curiós que ells ho intentaven evitar (p. 215)

- Plaça d'Urquinaona → Un escombriaire crida la Natàlia (p. 220)
- El manicomi → El pare de la Natàlia, Joan Miralpeix, hi està tancat. Se'ns descriu aquest indret i la medicina que s'hi practicava (p. 234)
- El Cafè de l'Òpera → Joan Miralpeix petoneja una nena de 14 anys (p. 228 i 232)

